

ТЕТЯНА ДУБИНЬСКА

ТАДЖИКИСТАНСЬКІ НАРИСИ

І. ДЖУНГЛІ

В Азії панують стихії, її дощі — зливи, вітри — урагани, сонце — полум'я. Азія не знає серединних мір.

Весна настала стихійно. Раптово, невгамовно. Раптово голі садки стали літніми, обросли синьою зеленню, навіть укрилися пилом. Поля заросли травою — свиріпою, величезною, що розпуклася за одну ніч.

Людина, прихавши звідтіля, де поволі тане сніг, де нашвидко біжать струмки, довго не може пристосуватися до напору азійської весни.

Настає пора сіяти.

Таджикистан заріс очеретом, камінням, степом, цілиною, яку треба розрити і засіяти.

Весна несподівано розкриває цю цілину. Людина не встигає за весною, дороги ліні минають. А плян потребує великих робіт, нечуваного напруження.

Тут здавна мало сіяли бавовни. Її сіяли для особистих потреб, на маленьких ділянках, поруч із пшеницею та рижем. Для неї землю орали дерев'яною сохою, пароволів. Джукани знають, що бавовни треба більше, ніж потребували батьки й діди. Вони знають, що гушавину, приступну лише кабанам та тиграм, перорють і переселяють на родючі поля.

— Нема людей, нема волів, нема плуга, щоб усе це вибрати. Ви говорите казку.

Тоді в очерет, у джунглі зайшли люди, серед яких багато народилося в цій місцевості.

Їх одягнули в синю, тісну, нетутешню одягу. Їх укривав чорний жор, розмазаний по обличчю.

Кабани та тигри втікали з джунглів на південь, а з півночі в джунглі входили гуркочучи, тупорилі як кабани, рохкаючі трактори. Їх вели сині, вкриті чорним жиром люди, серед яких було багато житців цього краю.

Весна наставала стихійно. Нестримана, швидка. Люди з півночі зійшлися сюди, допомогти найпівденнішій республіці, в якій не вистачає робітних рук. Вони не знали такої стихійної весни. Її ледве не прогавили. В найрішучіший момент здалека приїхали машини. Колгоспівць запрягли їх у плуги й борони. Чоловік повів їх на цілину, не приступну ралам і волам. І погнався на машинах навздогін за весною як ото кидаються переслідувати звіря.

У джунглях і долинах він настиг строки. Він впорав і засіяв десятки тисяч га, визначених для Таджикистану.

Він ото не тільки наздогнав весну, цей чоловік, що осідлав залізного кабана. Він виорав не тільки десятки тисяч га, визначених у пляні. Він наздогнав найбільш, серед стихій — стихію людського довір'я. Зорав не бур'яни, а старий запліснявілий побут.

Крізь нетрі цифр, зведення несподано, виступають досягнення.

Скраю на зораних полях, як на океанських берегах — колгоспи. Вони зміцніли за цю весну.

Зміцніли через віру в своє діло. Вони зрозуміли значення спільної соціалістичної праці.

Країна пустельна.

Загромаджена горами, з безлюдними пустирями. Проте її клімат сприятливий для культури бавовни.

Але спершу треба випалити очерет. Треба скропити землю водою. Заселити людьми. Створити заново.

Земля не дається — бездоріжжям, безлюддям, нестачею машин, фуражу, тисячами дрібниць.

Проти дрібниць проводять боротьбу.

Штаб міститься в центрі міста. Бої відбуваються тут зразу за містом, і далі за гні верст звідсіль. У штабі цілу ніч до зорі світиться світло.

Гуркіт боїв не долітає сюди. Але тут чути тривожне трішання радіоприймача — «нема тракторів», «непридатні плуги», «нема фуражу», «нема пального» тощо.

У штабі не сплять усю ніч командири, стенографістки, гінці.

З розстебнутими комірцями, міцним чаєм проганяючи втому, засівком не спить ніхто ніч.

За вікнами ніч. За вікнами тече весна. Чорна азійська весна гойдає першу зелень дерев. Тут штаб весни. Не про солов'їв, не про рожі гомонять ці люди — безсонні люди весни.

Про сібву бавовни, про трактори. Туди, в долину, де трактори вже орють цілину, туди, де готові ниви, але не вистачає людей, щоб ниви засіяти, щоб виростати в цих нивах не тільки нові породи бавовни, а й новий уклад життя, нове життя, туди долину відсіль кличуть людей. Люди згодні зректися кубел юнацтва, вийти на пустирі, свіжі ще сліди тигра й кабанів.

Люди відгукуються.

Вони вийшли цілими колгоспами пов'язані між собою приятню, довірою.

Вони взяли з батьківщини ручки для кетменів, бо вірили у випробувану міцність цих дерев. Узяли знання бавовни і любов до землі.

Вони знали, що перед ними розкриються ще не бачені землі.

Вони взяли з собою одно житло — круглу переплетену юрту. У ній кричав і плакав перепел вібито і йому нетерпелилося в дорогу. У цьому хиткому малньому житлі билось велике серце республіки. Оці люди підраховували строк, потрібний щоб зібрати урожай, виріс на дерево і дав плід. І на виноградну лозу, перше ніж з неї спустяться виногради. І на бавовну, щоб не пропустити часу сібви. І навіть на роки, потрібні рожему кущеві, щоб він заряснів рожею.

Вони йшли сюди, щоб оживити цей край. Заповнити його не тільки рослинами, а й дитячими голосами.

Вони дивилися на гори, що закривали місця майбутнього життя. Нетерпляче спитували, скільки ще гір треба перейти.

Гори стояли на їхнім шляху. Не тільки оці, що здіймалися до неба, а й важкі скелі неворотких канцелярій.

День-у-день вони валялися на брудних полах переселенських пунктів. Їх пік розуму у наскрізних повітках і прали дощі, перше ніж настала пора рушати в дорогу.

Рушали в дорогу, ідучи слідом за підводами з речами, візники гукали їм хрипким голосом липку лайку. Візники не ставали, проїжджали залюднені місця, де можна було зварити їжу й чай, але ніяково пити горілку. І спинялися посеред поля, де доводилося шукати хмизу, розкладати вогнища і варити чай. Чай не встигав закипіти — вони рушали.

Подорож тривала далі. Люди проходили по п'ятдесят кілометрів за добу. Іноді лягали вкрай дороги. Відлежавшись, пленталися далі, шукаючи на піску сліди товаришів, що пішли вперед.

Вони йшли того, що це були нові люди, бо вони тяглися до нової землі. Весна ждала.

Люди знайшли поля вже зораними.

Зоравши поля, трактори пішли на ремонт. Треба було розшукувати волів, коней, сівалки впрягали волів. Кожен прострочений день але відбивався на зростанні бавовни.

Воли тягли сівалки поволі — поля були великі...

Тоді на білому коні, у білому халаті, в білій чалмі, білобородий приїхав бей
він гукнув:

— Гей, браття. Гей, колгоспівці, я вирішив відсвяткувати прихід весни. Я кличу
вас на пер.гони. Заріжемо цапа. Приходьте.

— Ні,— відказали йому,— у нас є діла, у нас є праця.

— Я кличу вас радіти. Нащо згадувати про працю. Він поїхав здвигнувши пле-
чима, бо він, що ніколи зроду не працював, не знав, що праця дає радість.

Колгоспівці й далі йшли за волами.

Ді ржали ручки сівалок, як діти держаться за руки матерів.

Із Афганських пустель налетів сірий, холодний «афганець». Він загрожував
дощами, холодом. Але, настала весна. Сівбу тр.ба закінчити в строк! Вона заб.зпе-
чувала життя на нових місцях. Нове життя.

І в глушині посеред гір, у гірській Яванській долині люди вчасно закінчили
сівбу.

Посадили урюк. Посадили виноградні лози. І кущі рожі.

В сна проходить над ними. Не за солов'ячі ночі над вагою рож, а за перші бавовняні
турбуються безсонні вояки цієї весни.

Робітники пішли в поле. Колгосп увесь на сівбі. Тільки вовтузиться пекар
паланицями, а бабусі варять окріп у кубі.

За степом блакить сніжаного верхогір'я. Блакитні метелики в'ються над полями.
Весна перетворюється на спеку.

Комсомолка Паніна приїхала до радгоспу з Ташкента. Вона — бавовнярка.
Вона народилася серед бавовни та отар. Під білим азійським сонцем.

Комсомолка йде до кухні. Обід роззирає рондлі, висить блакитною парою кухонної
атмосф.ра. Напружено і швидко правлять рондлями кухарі, як гарматами кіннотчик.
Радгосп великий, велелюдний. Тр.ба вчасно зготувати обід і в пер.ізних кухнях ро-
з'їслати на поля. Паніна пильнує, щоб усе було зроблене вчасно.

І затримусь в дверях польовничий:

— У радгоспі нема м'яса. Розумієш? Перерва в постачанні. Зрив засівної. Бі-
із ними. Різатимемо коров. По корові в день — вистачить на місяць.

— Панікер! — різко сказала Паніна. — А що ти робитимеш через місяць?

— Закінчу засівну й поїду в Росію.

— Я що в тебе ще є Росія, тоді, звісно.

— Коров тр.ба різати, коли нас кепсько годують.

— Панікер! — повторила Паніна.

Кухар дивиться на польовничого прищупленим, глузливым оком. Кухарева рука
тримає в повітрі черпака, як скипетра, піднесеного над рондлем. Кухар забув за свого
батарю, прислухаючись. Масна пара насичує повітря диханням борщу.

Польовничий поправляє пенсн. Пов.ртає сині очі на дівчину.

— Я повинен голодувати?

— Але ж окрім м'яса є щ. їжа. Та і м'яса підв.зуть.

Польовничий сів на сідло. Хльоскає білого жеребця і ристю від'їжджає.

Кухар кидає наезлогін:

— Ну й адміністратив!

Ч рез гору переплива важка хмарина.

Зливи, розлутивши сірі гриви, скачуть на поля.

З поля, понапинавши на голову мішки й халатичи біжать піонери.

З дороги зв.ртають в.рхівці. В.і ховаються у валькованій буді. Піонери, помі-
скаючи від вогкості й холоду, підтягають під себе ноги. Двоє старих, що злізли
з кон й, мовчать.

Хмара, вимахуючи краями крил, лине важким польотом. Дві піонрки, віджи-
маючи намокли хустки, вибігають до калюжі помити ноги. Але зверс.снувши, тікають
назад. Дош не пристає.

— Ти звідки? — запитує старий.

— З досвідного поля. — Інша, присунувшись, додає: з підгортання. Ми вже багато, багато га підгорнули.

Старий думає.

— Чи агроном тепер удома?

Дівчата бачили, як він виїжджав, мабуть ще не повернувся. Піонери зібралися оди із шкіл Курган Тюбю. Вони брали участь у сівбі. Тепер зійшлися підгортати. Захоплює робота, як гра. Вони своє діло виконують старанно, пишються перед вяршами досягненнями — швидкістю і ретельністю роботи. У них запальне молодечі змагання.

— Значить, агронома нема?

Ф.рганець замислюється. Що ж діяти?

— Гей, кизимко!).

Він виймає з кишені великий шкур'яний гаманець. Відчиняє замочок із «секретної». На дні в гаманці намагає згорточок паперу й витягає його. Обережно розгортає.

— Гей, кизимко! Діло є.

— А це що таке? Що це ото буде?

Із пакунка, на його смагляву лілову долоню виповзає пара «божих коровок». Маки безпорадно пробують підлетіти. Жваво переходять горбки й долинки на його долоні.

Дівчина веселими очима дивиться на них.

— Це де ти впіймав?

Дід-ферганець пояснює їй, що вперше бачив цих шкідників на бавовні. Гганець скавав до агронома.

Піонерка стурбувалася. Опановує дитячий нестриманий ентузіазм. Їй хочеться ти. Її запалює жадоба подвигу.

— Бабаю, тобі не до агронома треба. У нас інша людина для шкідників.

Дождь не вщухає. Він наростає, як шум. Хутчій.

Вони виходять під злив. Ф.рганець витягає на дощ коня. Вистрибує на сідло, виймає піонерку. Вона влаштується за ферганцевою спиною. Тримається за його цевий червоний пояс.

— Ти ж добре показуй до нього дорогу. Щоб швидше.

— Знаю, знаю.

Піонери метушаться, гукаючи їм услід. Кожному з них жаль упущеного подвигу. Вони нетерпляче дивляться на очеретяний тин. За нею вияснюється. На зелені пром'яну золотий промінь. Промінь зачіпає настовбурчені верхи тину, як пір'я індійців.

* * *

Ранок пахнув полином, м'ятою, прохолодою. Степ був порожній. Уже від сонця горіло й хрущала під ногами трава.

В даліні могила, чиясь самотня могила. Не було ні дороги, ні каменю.

Тут розташувався колгосп. Тут осіли переселенці.

Переверталися шари землі. Шари корчилися засмічені корінням очере́ту. Звинувалися по зораній ціліні поповзла геть злякана змія.

Сонце скочувалося до могили. Запалювалися маки, неначе через могилу просочилися краплі крові. Серед квіток маячив очеретяний намет. У ньому жили колгоспники. Вони прибули сюди недавно. Узбеки зосереджено і вперто підіймали цілину. Могили канали ариків. Поспішали з сібною. Дбали про житло для селян. Їм ніколи вистачало для себе курені.

Їхній колгосп названо іменем Ілліча.

Орала бригада трактористів - ударників. У постачанні були перерви. Не вистачало курева. Запізнавалися з продуктами.

Чорні від смаги й копоти трактористи оголосили себе за вдарників. День і ніч працювали машинами. Цілиною йшли напролом, як через ворожу стихію, і строки зменшували їх..

Дівчино,

Текстильник сівач ішов полями. Він високо звів радіо-щогли над колгоспом «Гулістан». Укріпив червоний прапор над одною щоглою.

Він побачив перший паросток єгипетської бавовни.

— Он глянь, кучерявиться. Там їм кожну лущинку треба зберегти, — показавши рукою на північ, текстильник обережно торкнув паросток.

Ми перейшли з ним ниви. Заходило сонце: Попереду маячили рожеві, плескуваті, подібні на фортецю стіни. Колгосп звався «Гулістан», що означало країну квіток. Люди порпалися в землі. Ішли за сівалками. Боронували, поганяли волів. Вечір бив їхню строкату одежу й обличчя смаглявими.

Старого узбека спитали:

— Чому ваш колгосп так звється, адже тут зовсім нема квіток?

Мосянджовий старий засміявся і підсдобнув вола:

— А хіба ми не квітки?

* * *

Тут шумів непролазний очерет...

Сюди приходили тигри підстерігати кабанів. Люди зачиналися в хатинах раніш ніж зайде сонце, щоб присмерки не застали їх в очеретах. Це була глушина джунглі. Їх повижинали, випалили, повикопували. На них напустили десятки тракторів. Земля виорали. Кабани відступили в нори. Тигри втекли за П'яндж — на афганську землю.

По зораній землі пішли люди — локайці, які залюднювали край здавна, та жики, які осіли тут недавно, ферганці, що приїхали тепер.

Вони сіють бавовну. Зерна схожі на мокрих мишей, заривають їх у землю. Сіють ще кук, культурну породу. За сівою стежать агрономи, які вивчили бавовну з альбегру.

Джунглі, коли вони придатні для корисних культур, не сміють бути джунглями. Культурам потрібна вода. Її мало в Яванській долині. Її проводять з гір.

Технік не спить. Він тільки трохи полежить, коли закрутиться голова. Він обцяв у строк збудувати акведук.

Із бетону виливають серце Яванської долини, від якого кинеться в усі боки дорів'я, кров. Вода — це кров землі.

Він не спить, цей німець, будівник серця. Німець не спить. Він підданий чужої країни, імігрант. Він знав, що за тисячі, тисячі кілометрів від батьківщини роблять діло, потрібне вітчизні робітництва.

Над краєм арика, яким потече з акведука вода, стоїть хатчина. Шибки ледве вмазано в стіну, щоб пропускати тьмяне світло. Через очерет, що вкриває верх, протікає дощова вода.

Житці — не мудреці, не пустельники — це дві жінки — лікар і помічник лікаря. Хатчина — амбулаторія. За місяць тут перебуває понад тисячу осіб. З них змивають накіпчені язви, коросту, пранці — набути в джунглях.

Сюди приходять бабусі лікуватися від неплідності. І дівки на віддані, обтяжені зверху брязкальцями, а зсередини — лійсом. І трактористи, які розрубали руки і старі, — просто поглянути на двох незрозумілих жінок, які знаються на всякій хоробі.

І з другого боку акведука, теж над водою, стоїть школа. Тут шумлять дітки. Їхні халати рябють ситцевими рожами, їхні чалми — або ясночервоні або сині. Вони сміливі, вони одягають тут червоні піонерські краватки. Вони сміються і кричать як школярі всієї країни.

Не повертаючись додому, на порозі своїх юрт та кібіток розв'язують і ховають червоні краватки. Перестають сміятися. Там, усередині юрт, суворе батькове гримання злюча матирина нагайка.

З пасовищ спокійна приходить череда. З полів спокійні в північ повертаються люди.

Тигрів уже нема в Яванській долині.

Джунглі вирізано, випалено, викорчовано. Але вони все ще тяжіють над побутом. Їх і там винищують — зміцненням радвледи, трактором, безсонними ночами праці.

II. СТОЛИЦЯ БОГАРИ

Гірські гребні, як схвильоване море. Серед них рож. вими раковинами — кішлаки. Щільно закривають гребні цей богарний край від бавовняних долин.

Горби нагромаджені один на одному. Вони змінюють зафарбл. ння: щодалі, то уманніше. До самих гір по горбах вилазять як овечі отари — засіви. Кручі не лякали колгоспівців, коли воли дерев'яними сохами дряпали землю. Шматки полів дрібнішають між камінням, забираючись аж на сопки, під хмари.

Ниви розкидані фігурами — квадратами, трикутниками, колами. Виорану долину неначе вкрито написами — повістю про героїчну працю.

Б. режно оборане широко дерево. Гилки стеляться над землею. Дерево схоже на ромбу. Д. хкани бережуть його, як пустельники воду, тут — тінь. Високо, неначе брикос на гилці, на верхівлі гори — дві кібітки. Там кішлак Зардолю. Людина зайшла на ці гори. Обплела їх суцільним павутинням стежок.

Стежки ледве прохідні. Тут спотикаються коні і падають у провалля. Але гори родять хліб. Багато хліба. Його треба везти в долини, туди, де сіють бавовну.

З перевалу на перевал, через великі перепони, прокладають над кручами автобильний шлях. На шлях позирають готичні стіни скель. Неначе, вкриті мохом, з лени алаши. Громадами червоних, сірих, зелених гір тягнеться гр. бінь Сангілог. Чер з них мимо, навалдно, огризуючись, мчить ревучий Вахш. Піна клаптями вовни висить на вовчих боках річки.

Ч. р з Вахш перекинуто мости. Скелі зірвані, обтесані. На них вирубані наймення дівників. Пулісангінська ущелина.

Тут комбайни рушили під - гору. З - за повороту — осел. Осел підвів блакитну лову. Нашорошив вуха, неначе салдат віддав честь. Комбайни обережно обходять го. Вони розходяться.

Машини їдуть під - гору, прибавляючи ходу. Осел спускається вниз. Він дрібно стукче копитами.

Їдуть погоничі. Таджики виймає з чалми дудку. Заграв. Хвилинний концерт. Музика супроводжує мовчазну зустріч епох.

Цей рік урожайний. На горбах високо, високо як пісня — пшениця. Але богара плетена павутинням непрохідних стежок. І... кепськими пер. ходами, кручами, не вдержитись жадне копито. Отож д. хкани, узявши мішка на пл. чі, балянсують на собі несуть сипке багатство в долини.

Республіці потрібні шляхи. З кручі петлями, вузлами, підковами скочується ва шоса. Осли, ліплячись до провалля, пропускають гуркотливих комбайнів, що їть до радгоспу Дангару.

* * *

Білі будівлі в Дангарі одноманітні. Марєво.

Ось він, урожай. Готовий? Колос, налившись, затверд. Поля величезні. Вище голови показують дехкани, говорячи про дангарську пшеницю. Д. хкани замість «вхоз», кажуть «завхоз».

У цій країні богари ¹ Дангара — столиця. Перемагаючи пид, гори, за сто п'ять кілометрів од залізниці приїхали комбайни. Важкий їхній слід схожий на слід слепих.

Тринадцять комбайнів справляться з дангарським урожаєм на 8 тисяч гектарів. Садинок радянське господарство не за двадцять - тридцять кілометрів од залізниці на півтора. Воно живе великим діловим життям. Надовкола радгоспу товч ться доба. Кружляють мухи. Кружляють у хатах, над хатами, над побутом. У робітників гуртожитлах бруд. Столи липкі від розлитого чаю, обсіпані купами мух. Люди — від копоті й пилу.

Лазня не працює — нема дров. Нема душу — нікому подбати про нього.

Санітарний лікар відхмахується.

— Чом у вікон у кухні не завісили марлею? Чому не почеплять липкого паперу?

¹ Неполівні зернові культури.

— Транспорт...

— Навже, товариші, ви будете вивозити мух ваговозами?

У кімнаті агрономів тече бурхливе життя.

— Ось візьми свої колби - молби і пересядь сюди, — казав старий агроном дослідників.

Годинами, серед склянок, пляшок і колб на форнірному ящику розбирає рослини дослідник. Зважає, вилущує колоски, визначає якість пшениці. У нього нема спеціальних терзків. І він не жде транспорту.

На старомодних терезах поклав він по десять грам. Шматочок цегли, грудочка глини, недогризок олівця й цигарка.

Наколо нього скупчуються робітничі інтереси, йому зносять незнані колоски, н озумілі з'їла, невідомих шкідників.

Коли застрягли комбайни в якійсь бюрократичній інстанції, інший дангарин це із трактористом зібрав катерпілери і рушив у похід. Відбив комбайни. Привів їх через перевали, пил і броди в радгосп. Він з'явився, як ватажок щасливого нальоту.

Навгамовний старий, старший агроном, кубанець, людина з великими агрономічними знаннями, підтримує теоретичьт радгоспу.

Робітники віджджали. Робітники віджджали. Багато нарікали. А старий уже третій рік, від початку заснування колгоспу, працює. Коли хтонебудь починає відступати перед дангарським важким побугом, старий кладе йому руку на плече, виводить із контори і показує на поля:

— Адже все це засіяно гуртом...

Поля розкидані в долині серед гір. Розкидані, неначе зернята на тарілі.

Юга оповила степ.

Сонце срібною сережкою падає за руду гору. Вузкою дорогою, між колосся рвонує кризь югу, рушає поїзд.

Їхав катерпілер, тягнучи навантажені вози.

Відбувалося будівництво.

* * *

Переправа нас затримала.

Ми пережддали коло Кзил - Су чо ири години, пропускаючи верблюдів, ваговози, підводи, дожидаючи своєї чрги. Ми виїхали в степ наніч. Візник поганяв коней до колгоспу.

Пітьма охоплює нас, як річка. Розгойдуючись, неначе плавець, кинувся на нас з ночі чоловік. Він спинив, спитав, придивився запалюючи сірника, і пропустив, на ршті, але присів на край брички — доїхати до бригад.

На ньому був чорний проторий комбінзон, слизький від жиру. Здається обросло бороною його невиразне чрез ніч обличчя.

Обличчя йому світилося плямами білості. Він зразу припав до візника, сперся на вантаж. Подригуючи головою від штовханців, щільно притискав до тіла свою гвинтівку. Ми їхали з ним півгодини. Раптом він звівся, зістрибнув із брички й пішов собі. Ми відрізнали в тім боці віддалений шум тракторів. Замигтілі вогні жовтими зірками зібра.

Там працювали трактористи.

Прд нами відкрисло поле, що сіяло електричними вогнями. Ми вїхали до колгоспу. Відповіли на звичайні запитання. Слухали знайомі новини про басмачів, про готрбу бути на сторожі.

Бути на сторожі радили нам приїжджим, а ми бачили, як люди брали гвинтівки й, осідлавши коней, виїжджали туди, де працювали, не змінюючись, бригади, де стояли варту, обіргіаючи нічний супокій товаришів.

— Сон — який там сон! Сон у розкладі не завбачено. Бавовну сіяти пора, вони не жде...

Мханік був стомлений. Він пив найміцніший, аж чорний чай, щоб не дрімати... і збирався йти на варту.

— Не важко було б і ніч простояти, аби курево було.

Та курево застряло в дорозі. Тутюну не було. Люди безсонні. Вони стоять і хедять там, у цій пітьмі, сіють.

Із бляшаного, засмаленого чайника в алюмінієву квартиру перестав текти чай. Скінчився. Увійшов сіроокий хлопчина у такім самім широком і слизькім комбінезоні покликав:

— Дядю Андрійовичу. Їдьмо, підвезу.

Механік узяв із кутка гвинтівку, вигер губи і пішов до «Інтер'а», що вирушав на поля. Із ясного сніва на подвір'ї вони пірнули в хитку течію ночі.

Тут, у колгоспі, мало залишалося людей. Десь спало кілька осіб, було чути їх міцне дихання — з дахів, куди кинув їх сон, де більша прохолода на пласкій глині.

Сюди саме, на ці поля, де тільки горбаті воли волокли дерев'яні плуги, місяць тому приїхали перші трактори. «Розійшлися» МТС. Порила й перевернула всі колишні ниви. Потім трактори повернули на вулицю. Перерили щільне сплутіння коріння, вслухняні зарості стебел та стовбурів.

Бігом, на ходу намотуючи чалми, збігалися здалеку дехкани поглянути на диво. На незламну силу сталевих волів. З того боку, з Афганістану, черз річку, плавма, мизикуючи захлинутися у скажених крутежах, цокаючи зубами від холоду, прийшли, обступили тракторну бригаду афганці.

Вдивлялися в засмальцованих людей, котрі вміють правити сталевими волами. До одного тракториста прийшла з-за річки делегація.

— Ми просимо зглянутись на наші злидні й недостачу волів. Прибудь до нас, на наші поля, з своєю машиною, впорай наші землі, підійми нам цілину. Ми збудуємо тобі хату й дамо жінку. Ти оратимеш наші землі, а решту року житимеш, як падишах.

Засмальцований тракторист палив гіркий індійський тютюн, принесений у подарунок, і відказав:

— Не піду зараз. Підождемо трішки. Спільно працюватимемо. Ви всі гуртом окличете нас, і ти на машині робитимеш. І пероремо ми гуртом усю вашу країну корінням.

Уночі б зупинно гуркотіли трактори. Працювали люди, чіт імення, може, слід було записати в історію. Йшли машини. Сповнювали околиці гуркотом, схожим на їхання істоти, великої, наче всесвіт.

* * *

Я підійшла до провалля. Далі дорога йшла краєм, спадала вниз. Вона була така вузька, що здавалася не виступом, а рискою, проведеною на гладкій стіні.

Віддалік йшла таджичка. На ній — довга біла сорочка. На голові в фіялковім слонку — ноша. Вона йшла легко. Йшла рискою, наче тротуаром.

Я вагалася: як ступити на цей небезпечний шлях? Знизу вибрався довгий і притний, наче юнак, бородатий таджик. Він гукнув мені почекати. Підійшов, узяв за руку і повів униз.

Там, де стежка трохи ширшала, він трохи відставав, тримаючи напоготові руку над мною, наче крило.

Вниз, серед цинамонових гір, протікав попелястий П'яндж. На тісному виступі землі тиснувся між річкою й горами кішлак. З краю стежки, над кручою, стирчали ущі.

Униз, до кішлака, в гушавину садків сходилися дехкани, з околиць кішлаків. Серед шовковиць, яблунь, гранат, абрикосів спочивали хорі. У тутовім ліску, серед найстаріших дерев, бродили тонкі жінки, збираючи ягоди. Заготовляли на зиму.

Вгорі, на спуску, кожна скеля, кожний камінь мали свої наймення, свою історію. З чорного верхів'я у дощову пору стікає струмок. Він десь проходить ч.р. з крейдових ґрунтів. Чорне верхів'я навіть тепер, у посуху, зберігає білий слід.

Бородатий юнак, мій провідник, кличе мене:

— Ана! ¹ Тут ішақ помирав. Борошно ніс, спіткнувся і впав униз. Борошно гору абруднило.

Ніяк ісінького борошна не міг нести знизу осел. Дороги нема вгорі. Та й борошно давно мило дощі. Це тільки перекази. А перекази є про кожний камінь по цій дорозі, де відом за людиною якось пролазить ішақ, куди ніколи не заходила коняка.

¹ Сестро.

На півдорозі, біля джерельної води, годиться відпочити. Під великим навислим каменем росте мігдалеве дерево, повите виноградом. Дрібною зеленню заріс виступ, звідкіль тече вода. Вода просочується по стеблах прозорими течійками, спадаючи коралами. Тут же, під цим велетенським каменем із глини, зіплене гніздо, куди може сховатися від бурі подорожній, а наніч залізають кози. Козяча хата. Це місце звється Морістан. А кішлак — унизу — Гальчак. Гори, що закривають вранішнє сонце, ген тут, близько — це чужа земля — Афганістан.

Кордон оберігає бурхливий біг П'янджі. Колись давно один чоловік хотів перейти на той берег. Він напав у свій турсук — надуту баранячу шкуру — шматками ситцю, дзеркальцями, мідними обручками і кинувся з турсуком плавма. Його підхопив крутінь, підійняв до тих скель, майже віддав тому б. рогові, а потім зразу повернув його і зі всього розмаху вдарив об камінь Таджжиди. Таджжиди виглядає з сірої піни слизькою бегмотячою головою.

Кордон оберігає річка. І люди.

* * *

Мого провідника звуть Халік Одінаєв. Халік старанно криється з своїми злиднями. Халат одягує на голе тіло. Голі груди закриває підв'язана до шиї хустка. Старий говорить тихо, протяжно.

Халік заводить мене до Гальчака. До води. Вмиваюся і п'ю. Нас оточують. Зливною дилетською на гостя з - за гір. Водять кішлаком цілий день, безупинно годують шовковичними ягодами, локшиною, яхмою і знову локшиною.

Халік Одінаєв — командир. Він організував загін червоних паличників. Із червоними костюрами, мідними на вдар палицями, вони становлять силу на випадок ворожого нападу. А ворог у ті дні бродив навколо. Банди Ібрагіма Бека, які перейшли кордон, покидьки, рештки емірських підлизників, намагалися захопити землі таджикистанського дехканства. І дехканство ¹⁾ стало проти них з одинокою зброєю — злютованістю. У кожному кішлаку склалися загони. Кожним кішлаком приготувалися й насторожилися.

Халік Одінаєв, командир, не розлучається з Холь Сафаром — помічником.

Вони ось обидва, як б. зпечні хлоп'ята, лазять по деревах по абрикоси, по черет — вирізують дудки, а ввечір приходять до мене суворі і вродисті.

Настає ніч. Спи. Не бійся. Не скривдять. Нема в нашому Гальчаку злодіїв: спи. Ми стоїмо на варті.

Я ночую в алаухані ²⁾. Чорна закіпчена кімната. Командир стеле халата коло дверей. Він непорушно лежить і спить, затиснувши в руках палицю.

За годину він підводиться. Я ще не заснула.

— Спи. Я перевірю варту.

Він виходить.

Місячне сяйво сповзає з Афганських гір. Склелю на тім березі біжать до води кози. Місяць іде вершечками дерев. Нема тиші. П'яндж гуркоче. Людини не чути.

Я чую, що біжить багато людей. Вони біжать мимо. Поспішають.

Далі, о, на горі, коло спуску горить вогнищ. Світло витягнуло догори. Паличники стурбовані: хто там?

Я що це дехкані ідуть сюди, то їм нічого стояти на горі, — вони поввапляться зійти до дому. Сказати би хто відсіл ішов, так ні.

У Гальчаку діти, як галченята. Чорноволосі, засмалені. Діти вискочили услід за батьками. Стискають у руках луки, куплені на Кулябськiм базарі. Галченята стрибають, дивлячись на далеке вогнище. Їм не велено виходити з дому. Вони пахнуть бажанням полізти в гори, до вогнища:

— Що там таке. Ніч закрила підйом. Звідсіля не видно дороги до вогню.

У освіта від батьків надійшла звістка.

До Гальчаку вперше ішов лікар. У пiтьмі не пішов незнаною кручею. Розклав вогонь. Дожидав ранку. Тепер вони привели лікаря в кішлак.

¹⁾ Селянство.

²⁾ Кімната вогню.

Таджикки стежать за козами, що п'ють з того берега. Придивляються до тіней. Якщо сполохаються кози, якщо затримається течія тіней, значить, вставай, пильнуй, щоб не ввірвався часом на твої поля ворог.

Ранок. Немає хмар. Тінь від гір — довга. Дехкани працюють.

Хіба повіриш, що ця ніч минула без сну? Все на своєму місці. Жінки ходять під еревами, збираючи овочі. Сусіда перемелює на борошно шовковицю. Халік Одінаєв, омандир, прийшов до мене:

— Чай пити. Зелений чай чудовий.

Лікар стомлений. Він ліниво й безпорадно жує пісного коржа. Оглядає присмерк аю.

Кішлак живе своїм трудовим життям.

ПЕТРО ПАНЧ

МОЯ ДОПОВІДЬ *)

*Ударникам, закликаним до
літератури — присвячую.*

На початку червня, коли літературне життя в Харкові починало завмирати, до мене подзвонив товариш Х. Я був певний, що товариш Х, завжди метушливий і чорний, як жучок, попросить дати йому якунебудь практичну пораду і чимало здивувався, коли він попросив зробити доповідь в літературному гуртку на ХПЗ.

— На заводі? Шоб я зробив доповідь? Про що?

Товариш Х назвав тему: «Як я писав «Голубі ешелони». Літгурток, що він ним керував, намітив низку таких бесід з письменниками, і мене просили розпочати цей цикл. Я знав свій ораторський хист і щиро заволав:

— Слово чести, Григоровичу, ніде, ніколи не був спроможний сказати й двох слів напам'ять. Хіба що своє прізвище. Зрозумійте, Григоровичу, що я можу наговорити зовсім не те, що думаю. І це цілком можливе. От у мене були колись такі приятель у школі, коли б не писав диктуру, завжди наробить помилок. Його й питає учителька: — Ус Перфірій, чому це у вас де треба «ять», скрізь стоїть — «е»? Тоді він сердито признався: — Глафіро Семенівно, стхрест мене бий, скрізь пишу «ять», а воно виходить — е. — Так ви хочите й мене в таке становище поставити? Але товариш Х, нервово показуючи в трубку, мабуть дивився «туди, де кінчається город, де починаються тихі поля і м'якобірюзове небо, де прекрасні горизонти тівоять душу тією легенькою тривою, що її запалює тебе бунтом дрібно-буржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоєм мажорно-монументального реалізму»... дивився й, поплывуючи, метушливо з хрипотю в голосі доводив конечну потребу мого виступу. Закінчилась наша розмова тим, що я, кінець-кінцем, погодився поїхати з ним на ХПЗ і цю овести тільки не доповідь, а бесіду.

Зустріч з літгуртком була призначена в ідальні тракторного відділу зразу ж після гудка. Метушливий і чорний, як жучок, товариш Х, що скрізь хронічно спізнювався, цього разу, виявив зразкову дисциплінованість, і ми з'явилися в ідальні навіть раніше, ніж було треба. Робітники не заставили га себе чекати. Просто з роботи в замурзаних блюзах і з такими ж обличчями вони злітали до першого столу, як метелики на вогонь. Але разом з ними до ідальні йшли й робітники на обід. І хутко брязкіт посуду й стоголосий гомін довів нам, що для роботи літгуртка треба шукати де іншого місця.

— Ходімте за кухню, — запропонував староста гуртка, — там і повітря, і тінь, і столи.

Черідкою, плутаючись поміж варстатами тракторного цеху, і нарешті — через кухню, де гунав важкий паровий молот, ми вийшли на повітря. Товсті стіни не перешкождали верескові варстатів вириватися на подвір'я, але молоді, здогана

*) До обговорення творчої методи автора. Редакція дасть розгорнуту критику помилкових тверджень автора, що є в цій статті.

ударники, немов опинилися далеко за межами заводу, тут же поруч з кузною уселися біля столів, вкритих крихтами хліба, і вільно зідхнули.

Вони були готові слухати, а я тоскно шукав першої фрази, з чого б зручніше було почати нашу бесіду. Серед слухачів було декілька товаришів зовсім молодих, і напевне, щойно закликаних до літератури. На вкритих сажено облицчях у них було одне запитання: «Як загалом пишуться твори?» Це мені нагадало невідомого товариша, що звернувся до мене з листом.

З нього я й почав:

— Вас, товариші, цікавлять методи моєї літературної роботи? З такими запитаннями до мене звертаються часто молоді початківці. От і щойно я відібрав з пошти листа від невідомого мені колгоспівця Т.

— «Шановний товаришу Панч», — пише він: — Звертаюсь до вас з такою справою. В сучасний мент я пишу повість з сьогоднішнього селянського життя. Головна тема: це перемога оновленої землі і як бішено (так і напиано: б і ш е н о) кусається куркульня в передсмертній агонії. Тут Вам втеча з Соловків, організація куркульської банди, що перешкоджає колгоспному будівництву, взарництво, соцзмагання і т. ін. і т. ін. Гот я, як ще недосить досвідчений письменник, звертаюсь до Вас за порадою: як найкраще писати, змальовувати, щоб відповідало сучасному життю, щоб було нове, оригінальне. На що звернути найбільш уваги. В кого повчитися? І, взагалі, будь ласка, дуже прошу, любий товаришу, написати про все, все на щот цієї справи.

Пишіть же!

(Тут уже просто наказується: — Пишіть же!)

Привіт з колгоспівських ланів Т.»

— Як бачите, товариш досить письмений, добре уявляє про що треба писати, де не обізнаний на головному — як свій задум втілити в літературний твір. Щоб ати зрозуміти, як письменник перетворює життя в художні форми, найкраще показати це на прикладі якогонебудь твору. Товариш Х визначив повість «Голубі ешелони». Я залюбки викладу перед Вами ті «творчі секрети», що ними обудував, пишучи цю повість.

В кузні очманіло загупав паровий молот. Я підвищив голос:

— Крах українського дрібнобуржуазного націоналізму перед натиском Ковтня, авант ра директорії так званої «УНР», що не гребувала ніякими заходами, аби утворити «хоч якунебудь буржуазну Україну» і, нарешті, армія тамана Петлюри, з чорносотенною верхівкою і заведеними в облогу більшістю козаків — потребувала свого літературного висвітлення, і це стало мені за тем ую повісті «Голубі ешелони».

— Як ми знаємо, на підставі історичних документів, а їх письменник мунить широко вивчати перш ніж братися за оформлення обраної теми, петлюрівська армія, що стала мені за об'єкт повісті, гуртувала в своїх лавах, поруч з ширими «самостійниками», і покидьки старої царської армії. Але їх об'єднувала щільно одна мета — боротьба з більшовиками. В директорії творилася беканалія. Ця четвірка, як ніхто, могла бути чудесною ілюстрацією до байки «Леді, шука й рак». Висунуті різними буржуазними групуваннями, вони звичайно не могли мати єдиної, лінії, яка їх об'єднувала і в наслідок цього — член директорії Винниченко дає лапаса отаманові Петлюрі, а отаман Петлюра стріляє в члена директорії Винниченка.

— Факт? — широко здивувався юнак.

Біля мене лежала «Чорна книга», і я поклавав на неї руку.

— Історичний, що Ви його зможете знайти в документах.

— В той же час агенти уряду гасають по всьому світу, шукаючи покупця на безмежні багатства України. І за все це гамузом просилося лише «визнання» хоч би де - факто «УНР».

— І коли на початку розпродувався тільки Донбас, то при кожному новому пеможному кроку в червоних, на прилавок викидалося все більше й більше коштовних товарів. Полетіли залізниці, полетіли ліси, полетіли заводи й фабрики, полетіли лібі, нарешті, в придачу, віддався і весь уряд, що, не моргнувши оком, передав свої функції «за шмат гнилої ковбаси» на ласку Антанти.

— Все це творилося під покринкою софіївських бань у Києві, потім у Вінниці і, нарешті, у Кам'янці - Подільському, куди поступово перекочувала «столиця УНР».

— А військо, тимчасом залишене в ешелюнах на призволяще й заклоштоване пресою, що «і в нас уже, як у порядній хаті», хутко розкладалося. Пияцтво, грабунки і розбещеність були возвеличі до національної відваги, запевіданої піби від самих «славних запорозців». Людяність, що давно усвідомила що таке «УНР», почала вибухати повстаннями, об'єднуватись з червоними загонами і разом з ними насадити на заблукані ешелюни. Щодень ідея більшовизму-комунізму просякала все більше і в лави козаків, які теж починали усвідомлювати своє становище. В частинах стали виникати заколоти, які часто закінчувалися переходом цілих загонів до червоних. Аби хоч трохи стримати цей невблаганний процес, серед козаків поширювалися вигадки про ніби то жорстокість більшовиків до всього українського, і це іноді спричинялося до трагічного стану тих, які вже звиріли в ідеалі «УНР» і не мали в собі сили стати на бік більшовиків, до яких уже лежав їхній шлях. Примара комунізму з кожним кроком робилася страшнішою, більшовизмом було насичене вже повітря. А перспектива була одна — Збруч, і за ним Галичина. Армія, одірвана од мас, заходила в суточки. Наближався неминучий крах одночасово від натиску червоних і вибуху своїх внутрішніх сил, що встигли вже прозріти.

— От та фабула, яку породила наведена вам тема краху українського контрреволюційного націоналізму.

— Для автора залишилося тільки втілити цю фабрику типів, які б в стосунках поміж собою і з зовнішнім світом, яскраво виявили б цю ідею твору. Уже сама назва повісті давала зафарблення цілому творові, — «Голубі ешелюни» це, як відомо, нагадує колір жовто-блакитного прапора, але водночас це колір і «голубої шляхетної буржуазної крові». Я навмисне вжив спітета — «голубі», а не «блакитні», даючи цим перевагу символічному образу «голубої крові».

— Дати вдалий заголовок до твору, це значить, на половину полегшити для читача його розуміння, а для самого письменника — чітко усвідомити провідну його ідею. І цим, товариші, не треба легковажити. Письменник, що не може підшукати назви, ще, значить, твердо не усвідомив свого твору і не гарантований від читання так фабричної, як і сюжетної лінії.

— Характеристична для стану розкладеної армії «УНР», була зима 1918 — 1919 р., коли ця «державка» стала вже «Республікою на колесах», і невчисленні ешелюни забивали великі й малі станції правобережної України. Реальна люта зима з її завірюхами, заметами, що весь час замітають шляхи заблуканим ешелюнам, аж доки не загнані їх в суточки з дном, як зробила це Жовтнева революція з уперевським рухом. Зима й завірюха, таким чином, використані автором не тільки, як ознаки часу, але й як певний символ, що підкреслює образ непереможної революції. Один із таких загнаних ешелюнів виставляю за об'єкт повісті.

— Ешелюни були напхані різного роду зброї, але я взяв — артилерійську частину, — взяв з двох причин. Поперше, цей рід зброї я знаю краще за інші. Адлятого, щоб був безпереконливий, треба орудувати тими засобами, які досконало вивчені письменником. Подруге — мені потрібно було ввести в дію більший прошарок інтелігенції і письменної маси, чого, як відомо, вимагає і служба в артилерії, де мають справу з точними механізмами й різними таблицями для стрільання.

— Із цієї строкатої маси я виділив центральну постать повісті, — сотник Лещ-Отаманів.

Даючи назву своїм героям, я намагався, щоб звучання кожного прізвища викликало в читача певні асоціації, аби прізвища пов'язувались з тою соціально-національною роллю, яку їм надавалося в творі.

Образ сотника Лещ-Отаманова поданий цілком реально, водночас є і символом тієї частини української інтелігенції, що не зуміла знайти правильного шляху серед революційної завірюхи.

— Для висвітлення цих контрреволюційних націоналістичних концепцій, я використав поїздку дипломатичної місії до французького командування в Одесу.

Місія добре розуміла прагнення «пославших її».

Вона взяла останню сорочку з українського робітника й селянина на одеську біржу, а на дипломатичній мові це називалося: «просити керівництва».

— Колиш критика закидала мені, що «місія» виведена піби карикатурно. Але на оборону автора виступила історія з процесом «Союза Визволення України», мені здається, жоден критик після цього не зможе сказати, що я за три роки до процесу припустився перебільшення.

— Нарешті, головча сила, що діяла на розбурханих революцією просторах України — це Ніна Георгіївна - Оксана. Її протиставлено всім іншим — і біологічним сліпим шовіністам, і цинічним дипломатам, і самому Лец - Отаманову. Це напівреальний, напівсимволічний образ тої примари комунізму, що цунала всі карти буржуазного націоналізму, заганяла його в кутки суперечностей.

— Довівши армію до вибуху внутрішніх сил, Ніна - Оксана зникає. Вона переноситься в інше місце для продовження своєї роботи, а Лец - Отаманів гине.

— На цьому, товариші, кінчається фабула повісті «Голубі ешелони».

— Накресливши ці три кола, що борючись, брали участь в революції або контрреволюції, далі мені потрібно було накреслити ті стежки, що ними пересуваючись, дієві особи могли б цілком висвітлити добу, характер і історичні події цієї соціальної боротьби, інакше кажучи, — утворити сюжет повісті.

— Показ ведеться від третьої особи. Сам автор бере участь тільки, як спостерідач, захований в ремарках.

— Взявши за об'єкт для повісті військовий ешелон, я був обмежений, так мовити, «полосою отчужденія».

Але тема потребувала ширших горизонтів, що лежали хоч і за «полосою отчужденія», руслом найбільших подій, але теж були втягнуті в соціальну боротьбу.

— Ми знаємо, що, крім петлюрівської армії, на широких ланах України пересувалися банди отамана Григор'єва, який мало чим різнився від того ж Петлюри. А путях залізниць тянулися бутафорні загони «Запорізької січі» отамана Божка, що теж вважав себе за покликанаго історією для «визволення України». На лібережжі гасав на оскраженілих степових конях «батько» Махно.

Вони то спілкувались, то трощили один одному щелепи, а разом руйнували країну і відтягали день дійсного її визволення.

— Для охоплення всіх цих процесів, що вже були поза ешелюном, я застосував методу вставних новел. А щоб вони не приїдались одноманітністю, я вжив різних їх форм; наприклад: перша новела про «Запорізьку січ» подана мною през живу людину, що потрапила цілком реально до ешелюну і таким чином послужила містком для прифартування новелі.

— Антисемітизм, що звив собі чорне кубло в частинах Петлюрівської армії, не міг бути достатньо висвітлений тільки в стінах ешелюну, тому я знову вернувся до вставної новелі (пригода з комівояжером), але як «місток» для прифартування новелі до основного сюжету тут уже вжив не живу людину, як у першій, а асоціативний момент, що викликає в пам'яті Лец - Отаманова цілу картину: «містком» тут служить нагальна потреба пригадати прізвища двох зазіків - бандитів, що гналися за Ніною Георгіївною. Між іншим, товариші, так звані «містки» між новелами і основним сюжетом потребують до себе великої уваги й майстерності. Перехід мусить бути цілком непомітний і ґрунтовно мотивований. Коли ви не досить замаскуєте свій маневр, читач зразу побачить «ніти нитки», якими ви пришили цей шмат, і втратить інтерес до твору.

— Третя новела, товариші, подана мною через сон Лец - Отаманова. Форму найбільш поширена, але в даному разі я примушений був звернутися до неї, бо мені треба було висвітлити й Галичину, яка в той час теж переживала національне зрушення. Територіальна віддаленість більш умотивованих шляхів

для пов'язання з основним сюжетом не давала. Проте й зміст сну теж мусить бути умотивований. В даному разі побудником до такого, а не іншого сну у мене є присутній в ешелоні галичанин, що голосно, з характерним для галичан акцентом, веде розмову в коридорі вагону, де заснув Лец - Отаманів.

— Для ще більшого поширення тла і висвітлення інших прошарків суспільства, що були втягнуті в орбіту соціальної боротьби, я вжив прийому з маренням. Цілком логічно, що з ешелонів, оточених ворожими силами і червоними партизанськими загонами не багато знайшлося б сміливих витикати носа далі «полоси отчуждення», проте за її межами лежали мастки, які теж реагували на події. Реальним способом освітлити їх, не уриваючи нитки сюжету, було не можливо, от чому друга частина повісті відбувається в мене через марення Лец - Отаманова, після того, як його смертельно поранено на початку повстання. Видучити героя із ешелону на певний час мені треба було ще й для того, щоб не залишати його свідком нового вибуху повстання, яке логічно мусіло було, після першої невдалої спроби відновитися, щоб уже остаточно перемогти. В цьому разі авторові довелося б повторювати попередню картину, хіба з малими тільки відмінами і тим самим розмагнітити кінець повісті.

— Як сон, так і марення теж мають бути умотивовані. Марення іноді відбувається протягом секунди, але в хворій уяві за цей час можуть пронестися є детальнішими подробицями цілі картини життя. Проте хоч і хвора уява, але вона мусить базуватися на реальних спостереженнях чи відчуттях, які, можливо, були в здоровій голові тільки в зародковому стані. В хворій уяві вони можуть збільшитися до гіперболічних розмірів. Всі вчинки Лец - Отаманова, що залишає з Ніною Георгіївною ешелон, мають коріння в його реальному житті. Візьмімо декілька моментів. Надмірне його бажання залишитися на одиниці з Ніною Георгіївною хвора-уява перетворює в поїздки до містечка. Бажання рідного затишку — заступається одвідинами мастку. Уявлення Леця про Петлюру, як про національного «героя» — виростає в хворій уяві в зустріч з його вихователем і, на останку, одна проклямація, що він її бачив у Ніні Георгіївни — виростає в цілий килим на дні яру.

— Оскільки мариння є наслідок хворої уяви, тому, товариші, цілком логічними будуть і провали в цій уяві. Із місце заступає тут, так зване — учуднення. Зустріч Лец - Отаманова з капітаном Трюковським, полковником Забачтою і Світлицею у мастку не викликає в нього здивування; хоч він добре має знати, що вони не могли його випередити, принаймні перші два, що залишилися у ешелоні.

— Мариння може межувати з нісенитницею і з шаловитою реальністю. Я вибрав для своєї повісті наближення до реальності і гадаю, що це себе виправдало.

— На цьому, товариші, закінчується будова сюжету повісті «Голубі ешелони».

— Використання історичної події для змалювання соціальної боротьби обумовлювало й відповідний жанр літературного твору. «Голубі ешелони» написані в епічному, оповідному жанрі, але окремі новели, як приміром, «Запорицька січ», змальовані мною гротесково. Гротеск з сатиричним зафарбленням застосований мною і до «дипломатичної місії», що, як виявилось на процесі «СВУ», був навіть поблагливив.

— Сукупність форми й змісту в художньому творі становить одно органічне ціле. Це є стиль твору. Як сказати, і що сказати — пов'язані між собою, і одне обумовлює друге. Найменші зміни в останньому відбиваються на самій суті літературного твору. Не що інше, як відтінки змісту є властивості стилю. «Немає стилю у тих письменників, які не мають своєї думки», каже Подольський. Коли ви запитате, в якому стилі написана повість «Голубі ешелони», то я скажу на це — в реалістичному стилі, хоч поодинокі моменти змальовані й символічно.

— На цьому, товариші, закінчується будова твору. Але у вас, природно, повстане запитання, як я скористався для «Голубих ешелонів» з історичних документів. Для цього я й приніс з собою книжку під назвою «Черна книга» видання «Госуд. Изд. Укр.» В ній зібрані статті й матеріали про інтервенцію Антанти на Україні в 1918 — 1919 р. р. В статті «Деректорія і окупація України» С. Остапенко...

— Що схожий на вашого дипломата — перебиває мене з посмішкою робітник.

— Але прізвиське його ви в мене не знайдете. Цього іноді шукають з чисто технічних причин, в той же час це дає можливість, не порушуючи історії, поширити і узагальнити тип. Загалом треба уникати використання для типу одної особи, яка б вона яскрава не була. Тільки взявши окремі риси із багатьох різних людей, але одної соціальної групи, ми можемо утворити яскравий тип. Але дозвольте знову звернутися до «Чорної книги». На стор. 252 ми читаємо:

«... Мета нашого приходу сюди (каже до дипломатичної місії французький полковник Фрейденберг) — боротьба з більшовиками. Ви теж більшовики другого сорту. (Потрібні мені фрази я підкреслюю П. П.). Ви уклали договір з німцями і розстрілювали добровольців. В складі вашого уряду є більшовик Винниченко. Але все таки і з вами ми можемо мати угоду. Для цього потрібні такі пункти:»

1. Винниченка — фіть. Склад членів директорії складається за нашою згодою.

2. Укласти угоду з добровольцями й поляками.

3. Формувати армію з 300.000 чоловіків. Зброю для цієї армії даємо ми. Армія буде під нашим контролем і бере участь в боротьбі проти більшовиків разом з іншими арміями, які для цього будуть сформовані, а саме: разом з добровольською, польською і нашою. Зайві офіцери добровольчеської армії вступають у вашу армію.

4. Ваша армія буде просуватися в середній смузі поміж добровольцями й поляками.

На тій території, де пройде ваша армія, ви утворюєте вашу громадську раду.

5. На час війни ваші залізниці й фінанси теж знаходяться під нашим контролем.

5. З часу підписання цієї угоди ви дістаєте мандат на двох представників до Ліги Націй, де буде роз'язуватись питання про ваше визнання. Обіцяю вас там підтримати.

Так одним випадком, — пише С. Остапенко, — виклав полковник Фрейденберг.

По закінченню його промови, Назарук кинувся був у гарячу лементажу про кордони з поляками, про попереднє визнання і т. п. Фрейденберг глузливо заспокоював його й повторював, що кращого визнання, як підписання цієї угоди, що тут запропонована, і бути не може; що ж до кордонів з поляками, то з ними ми нас помиримо, а з добровольцями, напевно, й самі прийдете до згоди в питанні про вашу автономію, — ви ж знаєте, що це маленька держава, щоб існувати самостійно» і т. д.

— Ця довга цитата з «Чорної книги», може, й стомила вас, товариші, але як вона наочно показує, що новела з дипломатичною місією збудована виключно на цьому матеріалі.

В художній обробці він поданий в формі діалога поміж кооператором Загнибодою, що вдруге іде до французів з дипломатичною місією, та сотником Лец-Отамановим, коли він запитав:

— А з цих переговорів буде якийнебудь толк?

— Бог його святий знає, — відповів Загнибіда, чухаючи волосаті груди, — Бог його святий знає. Здаються потрошку. Попереду було полковник їхній Фрейденберг такого зацікавив, що й гай-гай: ви, говорите, теж більшовики. Як вам подобається?

— Зовсім не подобається.

— Більшовики, говорите, та ще й другого сорту. Ви, говорите, склали угоду з німцями і потім розстрілювали добровольців. Ми — добровольців, та коли це було? Або звідкіль вони взяли, що голова директорії, наш поважний голова,

етаб більшовиком? Так за це, мовляв, щоб зараз же його по шанці з директорії. Петлюру теж, щоб по шанці, бо в Європі його вважають за бандита. Чуєте — за бандита?

— Кого, Петлюру?

— Атож. Так через це, мовляв, доки він буде в директорії, Франція не може з нами підписувати умови. А третього члена директорії, — ви знаєте, кого це, — так це краще: щоб колінком за те, що мовляв, занадто викликається Бахусові.

Почавши лінкувати, з чуханням потилиці. Загибіда що даліше, то говорив хутчіше. Він уже торохторив, мов вентилятор:

— Це вже як хочете, а, на мій погляд, може хто й іншої думки, а на мій погляд так це вже недалеко й від втручання в наші внутрішні справи.

— Бо звідсіля само собою викінає, щоб надалі списочок членів директорії складався тільки за згодою Франції.

— Оце вони й ставлять своїм першим пактом угоди. Друга вимога, це щоб ми склали негайну угоду з добровольцями й з поляками й мали армію в триста тисяч...» і т. д.

Історичні факти розсипані по цілій книзі. Заджерело мені правила так історичні документи, як і розмови з учасниками подій і власні спостереження. Не обов'язково, щоб ті, чи ті акти відбувалися саме на тому місці і в такому вигляді. Автор волен брати їх звідусіль, але вони мають відповідати добі, характеру і, найголовніше, мають бути підпорядковані основній ідеї твору. В повісті «З моря» повстання в дисциплінарному батальйоні відбулося в Херсоні, але це місце територіяльно не в'язалося з сюжетом повісті, і тому для ширшого виявлення настрою умів у масах, я примушений був перенести весь дисциплінарний батальйон з касарнями до Феодосії, де розгорнулася подія з панцерником «Потьомкін Таврійський». Тут зроблено явне територіяльне пересмикування, але історичний факт все таки залишився правдоподібним.

З історичних документів можна користатися по різному, чи то в формі перекладу їх у художній діалог, чи в формі цитат, а чи й просто вивчати для більшого просякнення знаннями доби. Все це залежить від форми твору. Треба одне тільки пам'ятати, що введення документів у текст потрібно належно умотивовувати.

— Ог, товариші, все те, що я хотів вам сказати. Я знаю, що багато де чого не згадав, особливо з суто індивідуальних метод моєї роботи, а тому й гадаю, що найкраще це зробити відповідаючи на ваші запитання...

Паровий молот не перестає гупати під самим вухом, але він уже не дратував мене, бо я встиг натренюватися кидати фрази як раз в той момент, коли він опікнись об виливанець, рачкував назад. Молоді літератори, примушені сидіти так довго мовчки, враз закидали мене низкою запитань, але завжди метушливий і чорний, як жучок, товариш Х резонно вніс пропозицію про «перекур» і за п'ять хвилин, хоч ця передишка більше була потрібна йому для організації нової гаки. Нервово покахикаючи і машинально поплывовуючи, він на гурт кинув дві-три фрази, й запитання стали перед мною організованим шерогом.

Запитання перше: Чи використовує автор свою біографію?

Відповідь: Автор подібний до комори, де переховуються запасові частини. Але ви мусите брати тільки те, що можете підпорядкувати загальному плану твору. Ї цілі твори автобіографічні, проте їхня соціальна вартість не завжди висока, бо як уже я вам говорив, типи складаються з низки підібраних рис з різних осіб одної соціальної верстви.

— Письменник, що орієнтується тільки на свої власні переживання, чи на свою автобіографію, скоро видихається, і коли не зуміє організувати іншого матеріалу, скоро може опинитися перед фактом, що він себе цілком уже вичерпав. Сторонні факти теж проходять через ваш особистий світогляд. Вони перетворюються, диференціюються, стилізуються і тільки тоді вже вводяться в твір. Таким чином, на кожному факті, водне нолене, залишиться ваше індивідуальне зафарблення.

Запитання друге: Як зароджується думка про твір?

Відповідь: Письменник, що йде в ногу з своєю класою, од неї ж дістає й соціальне замовлення. Вкраїні будованого соціалізму у пролетарського письменника

менника на порядку денному може бути тільки одна тема — це соцбудівництво і оборона країни Рад. В цю безмежну тему вкладається безліч фабул і ситуацій. Кожна фабрика, кожен завод, що борються за переверження промфінплану, що намагаються виконати п'ятирічку в два з половиною в три роки, кожен колгосп, що створює цілком нові форми господарювання на колективних ланах, героїчні бої комсомолу на фронті соціалістичного будівництва, кожен ударник, в спецдагу чи у військовій уніформі є невичерпне джерело матеріалу для художньої творчості. Але щоб спонукати письменника на оформлення того чи того життєвого факту в літературний твір, повинна бути якась первопричина. Часто вона буває просто в формі вимоги від редакції чи видавництва.

— Трапляється іноді, що цікавий факт породжує у вашій голові цілий твір. Письменник може не скористатися з нього в той же час, але мине рік, два і непомітно виношений сюжет зрине в готовому вигляді і владно буде вимагати перенести його на папір. Років три тому я їздив до м. Валок. Там мені розповіли, як померла під тином знайома мені бабуня. Я цього факту навіть не записав, але в кінці тридцятого року редакції журналу «Червоний Шлях» ухвалила скласти перше число наступного року по соцзмаганням поміж членами Редколегії й постійними співробітниками редакції. У мене нічого готового не було, і раптом перед моїми очима під тином завовтузила старенька бабуня з проваленим ротом. Я сів і за одну ніч написав новелю «Мамо, вирайте!». Другий факт: колись давно товариш О. Довженко, талановитий фантазер і розповідач, за чашкою чаю розповів низку пригод із селянського побуту. Мене особливо вразила одна пригода, що ніби була в полтавським суді, і я записав собі до записної книжки зовсім коротко «Як дід послав своїх синів пограбувати їхню сестру. Така моя фортуна». Років три підряд я натикався на цю нотатку в записній книжці і гортав далі. Аж з'являються в журналі «Літературний Ярмарок» «Червоноградські портрети» Сенченка. Він змалював «міцних» господарів, що ніби завдяки своєму хисту і невсипучій праці перевертали не тільки своє господарство, а й економіку цілого села. Подав Сенченко своїх героїв талановито, але забув про один «маленьку» деталь, що нагромодження добробуту куркулями йшло зовсім не шляхом невсипучої праці, а цілої низки шахрайств, визискування наймитів і навіть жорстоких злочинів. Потребувало дати на цей твір відповідь в такій же художній формі, і коли я знову зіткнувся з нотаткою в записній книжці про діда, я вже мав готовий сюжет. Так була написана в 1929 році повість «Білий вовк».

— За первопричину може бути і вичитана з якоїнебудь книжки фраза, чи епізод. Мені потрібно було дати оповідання до першого альманаху «На чатах», але жодної пригоди, або, висловлюючись умовно, жодної фбули в голові не було. Часу до здавання матеріалу залишалось зовсім мало. Тоді я почав перечитувати книжку за книжкою із історії громадянської війни. Там було наведено силу фактів, але на жодному з них не зупинялась моя увага. Кінець кінцем в маленькій книжечці Ю. Яковенка «З вогненого кола» я надибую на такий епізод:

— ... А далі почалася розповідь:

— Комуніст?

— Ні.

— Жид?

— Ні.

— Ну, читай «отче наш»

— Отче наш, іже еси...

— Стій! Ти краще прочитай мені «достойно єсть».

— «Достойно єсть, яко воістину...

— Що, воістину?

Соковитий мат.

— Сволоч... Не знаєш? На...

Щабля вгрузається в череп».

Далі я не читав, а просто взяв перо і почав писати оповідання «Отче наш». Спільного з нарисом Ю. Яковенка (користаюся з нагоди і висловлюю йому щиро

подяку) моє оповідання не має нічого, крім запитання: «Комуніст? Жид? Прочитай отче наш», але цей епізод десь порушив у мене прислані уже оформлені думки, що шукали влучного моменту втілитися в художній твір. «Голубі ешелони» були написані після того, як я побачив, що в збірнику, до якого входили такі твори: «З моря», «Без козиря», і «Повість наших днів» не вистачало висвітлення громадянської війни, щоб вийшла суцільна тема «етапи революції». Але над матеріалом про петлюрівщину я думав давно, і коли переді мною виросла невідкладна потреба втілити цю річ в художні форми, вона була настільки вже дозріла, що я витратив на її записування тільки два тижні.

— Як бачите, першопричини, з чого повстають літературні твори, найрізноманітніші. Ідучи іноді в вагоні, ви можете почути фразу, що здійме у вас цілу картину, і цього вже досить, щоб ваша думка почала працювати над новою річчю. Сидючи на одному місці ми так звикаємо до оточення, що наші подражники притуляються і вже не реагують ні на які явища. Звідси само собою виходить, що письменник якнайчастіше мусить пускатись у мандри для поновлення вражень.

Запитання третє: Чому полковник Забачта й Свир діють також і в «Повісті наших днів»?

Відповідь: Свир переходить у мене через дві повісті: у «Без козиря», це є ще зовсім малорозвинений, але вже з виявленою класовою свідомістю солдат. В «Повісті наших днів» він зростає разом зі всім пролетаріатом, і вже стає військовим комісаром, а далі й організатором відбудови нашого господарства.

— Полковник Забачта введений мною в трьох повістях: в «Без козиря» в «Голубих ешелонах» і в «Повісті наших днів». Скрізь він залишається вірний своїй класі і шаблі, якою він торгує мов безпринципна перекупка. На цих двох тинах я підкреслив марксистську істину, що «буття визначає свідомість».

Запитання четвєрте: Чи потрібно для письменника надхнення? — Робітник, що поспитає це, примружив підведені сажою очі і стримано посміхнувся. Товариш Х, завжди метушливий і чорний, як жучок, шморгнув носом і пересунувся на стільці.

Відповідь: Пушкін, про стан поета в момент творчості говорив: «Душа стезнятся лирическим волненьем, трепещет и звучит и ищет, как во сне, излится наконец свободным проявленьем». І ще в іншому місці: «И звуков и смятенья полн». Тургенев теж говорив, що у нього єдиний спосіб позбутися надокучливих образів, це — почати писати. Я дивуюсь декому, що звичайний стан досягання теми називають — надхненням.

Пушкін ясно каже: «И звуков, и смятенья полн». Себто, до машини, так би мовити, припасовані всі до дрібниць деталі і вона готова до спуску з конвеєра. Коли в письменника цілком достигла тема, наступний його процес буде записування, і це буде настирливо проситись на папір, бо інакше заважатиме обмислюванню другої теми, як би заважала таж готова машина, на конвеєрі спускати друга. Незакінчене опрацювання теми, або її нездозрілість зразу ж дасться в знаки письменников, коли він сяде писати. Він просто буде надаремно витрачати папір.

Запитання п'яте: Коли краще працювати?

Відповідь: Багато читачів цікавляться самим процесом писання. Навіть не тільки читачі, а й поважні організації включили в анкету декілька запитань механічного порядку, приміром, як ви пишете — сидючи чи лежачи? Я знаю, що дехто з «письменників», наслідуючи звички видатних корифеїв од літератури, намагався писати то по одній сторінці в день, то на аркушах поштового паперу, як це робив Чехов, і т. інш., але нічого похожего ні на Чехівську творчість, ні взагалі на літературу в них не виходило.

Пробували писати до обіду і вночі, говорити й не говорити з сторонніми людьми до початку роботи, писати новими перами, — і теж нічого не виходило. А в кого дійсно виходили талановиті речі, той часто діяв навпаки всім визначенням рецептам. Творчість — річ надто індивідуальна. Кокетування письменника перед обивательським людством — теж справа неприпустима.

— Треба одно нам'ягати, що сідаючи за роботу, ви не повинні нікуди поспішати. Глибина викладеної на папір думки строго пропорційна витраченому на неї часові. Поспішаючи ви будете неохайним навіть у механічному записуванні, а іноді криво написаний рядок може порушити весь ваш плян. Він спричиниться до дрібного роздратування, що зразу ж відіб'ється на вашому мисленні і внесе дисгармонію.

Запитання шосте: Чи потрібно робити перед початком плян і коли виникають вставні новели?

Відповідь: Бажано робити плян, але природа творчості поводить ся з ним часом не чомно. Якщо герої вашого твору класово типові, художньо викинені, вони живуть своїм тільки їм властивим життям і в тій чи тій ситуації будуть поводитись, як підказуватиме їм логіка. Справа автора в процесі вже писання показувати куди і як ростуть його герої.

В процесі розгорнення сюжету виникає і потреба поповняти додатковими картинками, що й компенсуються вставними новелями. Коли автор захоче неприродно зламати волю свого героя, ця операція неминуче потягне за собою покалічення всього твору і це помітить читач.

Приміром, не може послідовний бандит і зоологічний шовініст несподівано відчувати симпатії до комуністичної партії і навіть стати її членом.

Це є вже насильство письменника над своїм героєм, якого й припустився тов. Качура в своєму романі «Чад». Суцільних типів, що залишаються послідовними до кінця ми маємо в Гоголя в його «Мертвих душах», в «Ревізорі».

Такі ж послідовні викинені типи: Гамлет, Дон - Кіхот, Фавст і інші. Тут само собою повстає справа взаємин автора з своїми героями. Героїв треба чи любити, чи ненавидіти. Особи, що ви до них ставитесь байдуже — це абстракція, що такою ж залишиться й для читача.

Запитання сьоме: Що трудніше писати — початок, чи кінець?

Відповідь: Як кожна лісія має свій лад, так і художній твір має свій певний тонус, що тільки йому притаманний. Перш за все ви мусите знайти ритм, що відповідає би стилю і жанру задуманого твору. «По одержке встречают по уму провожают». Цією «одежкою» для читача буде якраз початок і «умом» кінець. От чому перша сторінка відбирає у письменника завжди багачко часу і пераз переписується. Вдалий кінець — половина справи.

Часто письменник кінець бачить раніше ніж початок і це гарантує йому, що твір логічно підійде до цього кінця.

Трапляється, що розв'язка виникає в процесі самого писання, тоді письменникові доводиться повертатись назад і вже, в згоді з кінцем, може навіть переробляти початок. От чому деякі письменники починають напочатку опрацьовувати кінець твору, а тоді вже беруться за його початок.

Запитання восьме: Чи можна написати аполітичне оповідання?

Відповідь: Наша доба вимагає від письменника конкретної участі в перебудові, а не бути пасивним є поглядачем. Не може бути твору, що не мав би своєї соціальної спрямованості, навіть тоді, коли автор озглавлює свій твір «Оповідання без моралі», як зробив це т. Косинка. Мораль може й не подаватися прописними літерами, але її мусить винести читач із прочитаного.

Товариш Х, метушливий і чорний, як жучок, нервово кашлянув, і ехидно зирнув своїми бистрими очима.

— А якáž політична спрямованість такої речі, як «Оповідання без моралі»?

— Відтягнення уваги, Григоровичу, робітників і селян від соцбудівництва вже є певне політичне спрямування з досить виразною тенденцією.

Товариш Х, заспокоєний, що його «пасмо» стадо не «соврашено з путі істїно», в перемішку поплывовуючи й покахикаючи, знову насторожено заспокоївся на ослоні.

Запитання дев'яте: Чи використовуєте ви живих типів, як натурників?

Відповідь: Всі мої герої утворені способом добору характерних рис для даног типу. Жодного разу мені не вдавалося списати їх з натури. Навіть

коли в житті знаходилися прототипи, вони не задовольняли мене цілком і хутко зникали, а на їхнє місце з'являвся вже тип, якого я бачив, відчував, як живого. Взяти, приміром, сотника Лець-Отаманова із повісті «Голубі ешелони». За протопіпа мені став справжній сотник Лець-Отаманів, що потім загинув десь у Румунії, але я його бачив тільки на віддалі один раз. Муху Макара я знаю до найменших дрібниць. Я знаю його найтаємніші думки, чую його голос, але живого Мухи Макара мені не довелося нігде зустрічати, хоч щиро переконаний, що немає жодного села, яке б не мало свого Мухи Макара.

Коли я написав оповідання «Мишачі норі», в тій слободі, на Харківщині, де я тимчасово перебував, вирішили, що це змальована їхня школа і вортка адміністрація негайно зробила адміністративні висновки: моя героїня Агата Павлівна (хоч спільного в неї було з тамтешньою учителькою тільки — Павлівна) мала цілу низку ускладнень по місцевому, і по школі. Але незабаром це оповідання мені довелося прочитати на одній з вечірок «Плуга» в присутності великої аудиторії. Підчас обговорення вийшов один учитель, уже із Волині, і був дуже здивований.

— Оповідання це надзвичайно правдиве, бо я сам з цієї школи. Мене тільки дивує, як міг прожити автор у нашій слободі, щоб ми про це не знали.

Цього б ніколи б не було, коли б я писав свою героїню виключно з одної, хоч би й характерної, особи.

— А чим скінчилася справа з тією учителькою? — зацікавилася робітниця, теж член літуртка.

Робітники, ніби збентежені жіночою цікавістю, пробачаючись, посміхнулись, проте їхня цікавість була не менша за жіночу. Я охоче відповів:

— Про це я хоч випадково, але знаю. Оповідання справило на неї більше враження, ніж адміністративні заходи. Незабаром вона стала активною громадською діячкою, а тепер навіть відповідальною.

— Переродилась?

— Так це ж прекрасна тема.

— Для того я й припустився таких подробиць, які, може, й розходяться де в чім з дійсністю, щоб наочно показати, що може стати за первопричину для твору¹⁾.

За питання десяте: Чи переживає автор трагічні сцени?

Товариш Х, метушливий і чорний, як жучок, заіскрив бистрими очима, кашлянув і нервово засовався на оstonі:

— От, от, чи ви переживаєте трагічні сцени?

Це було сказано з таким напористим зацікавленням, що я мимохіть зирнувши на його допитливі очі під кашлатими бровами і побачив у них, що сам товариш Х, як ніхто, переживає трагічні сцени і вважає мабуть це за свою легкодухість, якої, може, позбавлені інші.

Відповідь: Сам процес творення є вже переживання. Відомі артисти на сцені плакали справжніми сльозами, а не запускали в очі глицерини. Один товариш, розповідаючи мені про свої пригоди в партизанському загоні, що даліше робив усе більші павзи, нарешті й зовсім замовк. Я думав, що він загубив нитку своїх спогадів, але враз він вибухнув гістеричним признанням:

— Важко про все це згадувати. Двадцять один місяць просидів запертий дутівцями в горах, під самим небом, не стискувало так грудей, а от зараз не можу.

— Але не завадить вам, товариші, пам'ятати практичну пораду. Спішіть покласти на папір трагічну сцену раніше, ніж остаточно її переживете. В протинному разі сильні ваші переживання вийдуть на папері бездушною протоколною фіксацією, якої ви самі потім не впізнаєте.

За питання одинадцяте: Чи не буде плягіатом використання із чужих книжок окремих слів?

¹⁾ Користаюся з нагоди, щоб перепрошити що товаришу за всі заподіяні їй моїм оповіданням неприємності

Відповідь: Поетами й письменниками творяться образи, а словами ми користуємося із загального резервуару. Ви не можете написати навіть одного рядка, щоб не повторити тих же слів, що їх вживають всі поети. Спільного не бути навіть низка епізодів, чи сама фабула, але вона повинна різнитись зацвоянням сюжету, щоб не бути плагіатом. У мене є повість «Муха Макар», товариша Хвильового нарис, здається під назвою «Лютий тридцятого». Ви йдете в цих речах не тільки подібні слова, а навіть цілі сцени.

— Хто ж кого обікрав? — здобуючи сміхом, запитав староста-гуртка.

— Ніхто й нікого. Пояснюється це тільки тим, що ми разом з товаришем Хвильовим були в одному селі і разом спостерігали надзвичайну картину спаленої купи образів під звук оркестри. В один час і писали. Характерна тут не одна риса. Матеріал так вплинув на нас однаково, що навіть назву, всякого уговорю, ми дали було однаково: «Лютий тридцятого».

— Зовсім інша річ, коли в одному із російських журналів з'являється щось, що різниться від віршу П. Тичини «На майдані» тільки одним дописаним кінці рядком, але за другим прізвиськом і ніде не сказано, що це переклад; ми вже ми маємо справу з чистісіньким плагіатом. Коли бви, наприклад, вихили свої поезії такого художнього образу: «Малина сивіє віями», то вам би треба зауважила, що ви цей образ, скромно висловлюючись, позичили у Тичини із його вірша: «Надходить літо». Або візьмемо такий приклад: кулю, приречену з івгитівки ви передаєте художнім образом — вогненої нитки, що припадає тіло до землі, — вам би мали право зауважити, що ця метафора ви позичили у Арк. Любченка з оповідання «Зяма». Коли ж ви списаєте цілу літку у Андрєєва із його оповідання «Сашка Жигулев» і вставите в свій роман, що зробив один із українських письменників, що колись постачав Губарські видання, то це вже буде крадіжка.

Запитання дванадцять: Як ви опрацюєте свої твори до друку і правите надруковані вже речі?

Відповідь: Процес писання досить складний і вередливий. Іноді процес писання буває такий прискорений, що ви не встигаєте записувати. В таких випадках, я особисто, ніколи не зупиняюсь над незграбністю фрази чи відсутності потрібного слова.

— Потрібно якомога скорше записати першу редакцію думки, що завжди є найбільш співзвучна і стилістично пов'язана з загальним тоном твору, але вона може хутко зникнути. Шліфування і стилізація — це робота другої редакції.

Сідаючи після перерви знову до роботи, я перечитую все з самого початку, точно виправляю і тільки після цього берусь за продовження. Перечитуваного потрібно ще й для того, щоб потрапити в тон, обраний для цього твору. Перечитую таким чином рукопис по кілька разів і що раз знаходжу нові недосконалості, недодержання ритму, стерті образи, надуживання одноманітних образів і т. п. Все це я виправляю, перечитую в останнє вголос, а при цьому нашого слуху не втече жодна неоквернена фраза, що не втиснулася у ритм і тільки після цього віддаю до переддруку на машинці.

Та ж сама річ, але вже надрукована на машинці зовсім у іншому вигляді дає перед автором. Чистий, без нечисленних виправок, з якими буває рукопис, дає змогу зразу охопити більше поле, змінити на око пропорції діалогів і ремарок, інакше кажучи, дає змогу ще зробити ґрунтовну виправку і остаточне шліфування. Після цього рукопис лежить кілька днів, а може й тижнів, аж доки у вас уляжуться сформовані ним думки, і твір поступово почне набирати вигляду ніби нової для речі. Тепер корисно знову його перечитати, і вже тільки після цього здавати до друку.

Слова, що від щоденного вжитку стираються, як мідяки. Письменники часто звертають на це увагу і ставляться до слова, як бухгалтер до кісточок на рахунку. Від цього часто-густо ми потрапляємо в художніх творах на надзвичайно спотворені образи, невизначні порівняння, а ще гірше, слова без всякого припаху і навіть і без змісту.

Письменник мусить, як художник, реставрувати зміст заляжених викривати глибину їхнього змісту, любити слово. Ог чому треба жорстоювати в рукописах з тими словами, які не мають значення, без яких може обійтися.

Художня річ подібна до архітектурної будови, що має гостро обчислену кількість цеглин. І коли ви викреслюєте не тільки слово, а навіть цілі абзаци від цього ваша будова не валиться, значить — цей абзац був зайвий.

— Надрукована річ вам знову буде здаватися іншою. Тут буде ще охопити весь твір і побачити його ніби вже «з пташиного льоту». Знову внесете поправки. Я робив це з своїми книжками перед кожним новим виданням. Поправки робилися не тільки стилістичного порядку.

— Товариші, які вихваляються тим, що свої речі проказують друкарські лежачи на канані, і більше їх не правлять, зневажають читача і не розуміють значення художньої літератури. Під такі настрої підпадають деякі й початківці, коли мало не за відвагу вважають те, що вони змайструють оповідання за отриманням. Коли їхню неохайну писанину резонно повертають назад із редакції, вони вважають це за недооцінку їхніх талантів.

Це вже потенційні халтурники.

Твір тоді тільки можна вважати закінченим, коли автор вичерпав на ньому весь свій хист і здібності, і всяке втручання в нього чужої руки було б уже можливе без порушення ідеї і стилю. Нічим іншим не можна пояснити тільки абсолютною неписьменністю і безпринципністю письменника, який надсилаючи до редакції своє оповідання прикладає приміром так:

«... Не заперечую проти скорочень і виправок стилістичних, навіть ідеологічних»...

— Внаслідок поспішності завжди буває схематичність і не договореності. Особливо на це хворіють початківці. А тому «краще менше та ліпше», як говорив Ленін.

— А як ви дивитесь на критику?

— Одна голова — розумна, а півтори ще розумніші. Але різна буде критика, коли ви заступитеся про марксистську критику, то вона не тільки потрібна, а й необхідна, як лихтарі на вулицях міста.

— А тепер, товариші, дозвольте закінчити тим, чим я закінчив відповідь колегам Т. на його листа, що ми зачитали на початку. Сідаючи писання, ви мусите відповісти собі ясно на такі запитання: 1) Що ви хочете сказати. Яку ви хочете розв'язати, чи поставити проблему, 2) Чим ця річ буде вирішуватися від того, що вже написано на цю тему іншими письменниками і 3) соціально вартість буде того, що ви хочете написати?

— Коли відповідь буде задовільна — можна починати.

— А ми давайте кінчати, — вставив товариш Х, метушливий і чорний як чорний, — сім годин, товариші.

— І паровий молот.

— І паровий молот. Я вже слухати захрип.

— Дозвольте останнє запитання: Як ви тепер дивитесь на перші твори?

— З таким запитанням уже зверталася до мене редакція колишнього журналу «Уж». Відповідь я дав під назвою: «Скільки це мені коштує», а то просто її прочитаю вам, і на цьому скінчимо.

— Дядько Данило та тітка Марія. Як тільки менете греблю, кого завішпайте, — Де живуть? — Вам і скажуть: — он там зараз за церквою».

Так починалось моє сповідання «Бій преподобний», що грубим тоном 16 сторінках з'явивсь в 1923 році в Харкові.

З цього часу починаються всі мої нещастя.

Книжка, з хутністю експреса, за два роки була вже в шкільній бібліотеці за п'ятдесят кілометрів від Харкова, де в цей час дядько Данило, похований вже тітку Марію, знову заходив до адвоката й вів з ним такі бесіди:

— Огож я хотів свою садибу на сиріток відписати, а тепер бачу, що й

а небожата не краще за сиріт. Петро (не про мене), кажуть, десь у письмен-
стві став; ну, доки діти малі, може хоч із прошеннів проживе, а менший, хри-
стик мій, той хоче патента брати на торгівлю, теж мабуть піде по миру. Так
краще вже свою левадку я на них відпишу.

— Так вона ж націоналізована, — говорив адвокат.

— А хіба ж я цього винен. Самі вони робили революцію нехай самі тепер
кручються.

Може в той день, а може на другий, біля колодязя, поставивши цеберки на
рини, троє сусідок теж дискутували навколо мого ім'я.

— Іде ж вона її взяла?

— Із школи, голубочко. Все слово в слово про вашого Данила. Мій Матей
кишок не порвав.

Моя мати, убита горем і соромом, що породила такого сина, гірко
плала. Від колодязя вона зайшла до сусідки і, випросивши у школярки цю
кличку на хвилинку, понесла її додому з такою ж радістю, як непапан опові-
сть про добровільне самопопідаткування.

— Олю, — сказала вона до невістки, витираючи сльози, — на, подивись,
це вигадав Петро. А Данило ще тільки сьогодні згадував про нього.

Підчас читки вона й не помітила, як замість сліз із старчих її очей бризнув
справжній сміх. Наприкінці вона схопилась, знову гірко зідхання видавало
першки краплини сліз.

— І не придумою, як його й показати цю книжку вашому дядькові.

Коли мати з словами «спаси вас господи» переступила поріг дядькової хати,
наме з сусідою радився, яку частину відписати мені, а яку моєму братові.

— Воно хоч і по чверть десятинки, а все таки на вулиці не валяється.

— Мо' добрим словом коли згадають, — сказала моя мати, і губи її зрадливо
жвакали; потім піджавши їх, вона мовчки тицнула дядькові книжку.

— Молитва?

— Доки були дома, доти й молитви згадували. Петро наш сочинив.

Дядько Данило був неписьменний. Він передав книжку сусіді, а сам надів
при й почав слухати.

При слові «перква» він побожно перехристився, але хутко його очі вже
жвамо почали бігати з книжки на сусіду, з сусіди на матір і знову на
книжку.

Він знову почав хреститись, тільки тепер уже не побожно, а ніби відмахуючись
справжніх чортів.

— Отаке, отаке вигадав, хай бог милує.

Нарешті, терпець йому увірвався. Він схопив книжку й жбурнув її в грубку,
дровах сичав вогонь. Мати зірвалась з місця.

— Ой, господи, що ви робите, братець, це ж йому мабуть сочиненіє таке за-
ро.

— Еге сочинєніє, то революцію сочинили, а тепер уже й на мене сочиняють.
Сестро, сестрице, ідіть. В теж погрязли во грісех.

Мати не перечила й, повісивши голову, пішла просто до церкв.

Наввечір я дістав од брата листа, що закінчувався так:

... Надішли нам книжку «Бій преподобний», бо вчитель вимагає її вод
свої Теклі, а Текля вимагає від мами, а мама плачуть, бо дядько Данилі
книжку спалили».

Ворнуло ж тебе за язык, чи яким там місцем ви пишете. Дядько було вже
в відписав нам левадку, а після цього бачитимеш ти її, як власні вуха». . .
не побачу, вірю, що не побачу, бо й про комунгосп у цій книжці теж
ється.

Тепер, коли мене питають: «Як ви дивитесь на свої перші твори?» Я щиро

— Так само, як і дядько Данило.
— ненавистю».

Варвар Х, як керівник цього літгуртка урочисто подякував за «першу
книжку» і ми рушили назад через кузню, де все ще паровий молот, як медвідь

бів по розсечених виливаннях, пік собі лапи, рачкував назад і знову гупав тою ж упертістю. Проходячи повз контрольну будку в тракторнім цеху, я відчув до неї якусь особливу симпатію, як до улюбленої речі, бажать біля цієї контрольної будки Муха Макар сприйняв стільки мук із пляшкою горілки, потім цим же ходом він вийшов на двір, а далі й за браму заводу, на он той зелений цвинтар за білою огорожею. Своім почуттям я поділився з тсваршем Х, що нервово нахилився нетерпляче вивирає п'ятої марки трамваю. І на це він мені відповів:

— А ви знаєте, я почуваю теж саме. Мої «Бараки за містом були ж цвинтарем.

— Тепер тут «Парк культури» — не без гордоців у голосі пояснив робітник. Підійшла п'ята марка і ми попрощалися з товаришами з літгуртка на Х.

За марксистське озброєння мовознавчих кадрів

Реконструктивний період висуває перед усім нашим ідеологічним фронтом взагалі, й науковим зокрема, особливо відповідальні завдання; розгортаючи посилений наступ на рештки капіталізму, вести непримиренну боротьбу й на науково-теоретичному фронті, викорчувувати буржуазні концепції, озброюючи та переозброюючи всі дільниці цього фронту єдиною науковою методологією марксизму-ленізму. «Потрібна невпинна боротьба над викоріненням теорій, що існують та виникають у різних наукових галузях, теорій, які відбивають буржуазні й соціальні-демократичний вплив». (Постанова ЦК ВКП(б) 15/III 1931 р. на доповідь президії Ком. Академії).

Рішучий поворот до непримиренної боротьби за марксизм-ленізм, за діалектичну методику проти різного роду буржуазних теорій, позначився останнім часом і на такій відсталій дільниці науково-теоретичного фронту, як лінгвістична: почали з'являтися статті, що по-новому трактують мовні проблеми, розпочалася й точиться боротьба проти старого індо-європейзму, проти ідеалізму, за нову марксистську лінгвістику, за діалектичний підхід до мовних явищ, тощо. Та воно інакше й не може бути, «бо тільки в боротьбі з буржуазними забобонами в теорії можна домогтися зміцнення позицій марксизму-ленізму (Сталін). Мовні питання вже виходять за межі вузької компетенції «жерців» філології й стають у центрі уваги широких кіл нашої громадськості. Питання мовно-культурного будівництва, питання про шляхи дальшого розвитку національних мов, про майбутню єдину інтернаціональну мову, про боротьбу з ухилами в мовно-національній політиці притягають увагу з'їздів, конференцій, парад. Усім, гадаємо, відомі виступи т. Сталіна на XVI партз'їзді, т. Скрипнига в комісіях нащитання УІМЛ'у, де освітлюючи нащитання, вони спинаються й на мовних проблемах. Яфетична теорія ак. Марга, дискусії навколо неї в КСР, Академії притягають до себе увагу лінгвістів не тільки СРСР, а й Заходу і Сходу.

Здавалося б цілком очевидним, що хто-хто, а молоді пролетарські кадри студентів-мовників наших ВІШ'ів повинні б бути в курсі цих епохальних світо-революційних подій, ба навіть більше: вони повинні бути в перших лавах у боротьбі за марксистське мовознавство, бо «наша країна вступила в таку фазу розвитку, коли робітничий клас повинна утворити свою власну виробничо-технічну інтелігенцію, що здібна боронити її інтереси у виробництві, як інтереси панівної класи» (т. Сталін, — 3 промови на нараді господарників 23 червня 1931 р.). На жаль, ми не можемо сказати, щоб наші ВІШ'і зокрема ВІШКП (кол. ВЗІНО), озброювали б для такої боротьби на мовознавчому фронті, де ще так міцно держаться ворожі буржуазні концепції. Факти кажуть за великі прориви на цій ділянці.

Усі пам'ятають, звісно, той ганебний прорив з програми для інститутів Соцвиху з лінгвістичних дисциплін, що стався минулого навчального року. Та помялися б той, хто гадав би, що прорив цей ліквідовано і сгину в готування кадрів викладачів мови спрямовано вже в потрібний бік. Маємо організовані виступи студентів Київського та Одеського Інститутів соцвиху проти знову тієї

ж буржуазної науки, що їм подають проф. проф. Тимченко й Томсон. У підручниках і лекціях з мовних дисциплін панують буржуазно-ідеалістичні концепції*). Особливо уваги заслуговують з цього боку видання ВПНП (исл. ВЗНО), бо вони, обслуговуючи досить численні кадри вчителів-заочників, правлять одночасно за єдине майже джерело лінгвістичної освіти й для решти мовників (студентів стаціонарних ВИШів та вчителів масової школи). На цих виданнях ми й хочемо тут зупинитися трохи докладніше ще й тому, що навчальна частина ВПНП досі вважає їх за найавторитетніше слово «науки», рекомендує читати їх, зокрема — теоретичне обґрунтування цієї «науки», лекції проф. Булаховського з «загального мовознавства» студентам заочникам. Більше того. Розсилаючи по Інститутах Соцвиху програми з лінгвістичних дисциплін для лекцій під час щорічних літніх сесій, ВПНП не тільки радить ці лекції, але навіть самі програми для сесійних лекцій подає без змін, як «друге видання» анульованих програм ДНМК НКО. Отже, спинимось насамперед на лекціях з «Основ мовознавства» проф. Булаховського й Завадовського, як теоретичному обґрунтуванню всіх лінгвістичних дисциплін відділу, тим наче, що керівником і редактором усіх їх є знову той таки проф. Булаховський й.

Перше, що впадає в око при найповерховнішому навіть перегляді лекцій з мовознавства, це їх велика спорідненість з анульованою програмою з тієї ж дисципліни для інститутів соцвиху. Ця спорідненість виявляється і в розподілі матеріялу, і в трактуванні окремих тем і, нарешті, в загальному настановленні всього курсу. Та воно й не дивно бо, як виявилося, автор лекцій і програм одна й та сама особа — це проф. Булаховський. Тоді шукати в лекціях освітлення згаданих на початку статті питань марксистської методології там, де саме слово «марксизм» на протязі всіх лекцій ні разу не згадується. Відсутність у лекціях того, що пов'язує науку про мову з практикою соціалістичного будівництва, їх величезна спорідненість з анульованими програмами — позбавляє нас потреби повторювати все те, що свого часу писалося в нашій пресі**) в тій частині, чого немає й що повинно б бути в лекціях. Нас тільки дивує, що після того, як програми рішуче засуджені й анульовані, Нач. частина ВПНП розсилає у формі програми для сесійної роботи «витяги» з тих таки програм ДНМК, так, наче б до нічого не трапилося. Воістину, живий Криловський отой Василь, що «слушає даєст». Єдине нове, що наважилися додати автори програми для сесії ВПНП (і то тільки чомусь для 3 курсу!) — це таку невелику тему, як «Спроби побудування марксистської методології мовознавства». Але в цій темі й слова немає про крах буржуазного мовознавства, немає й критики ідеалістичних концепцій в ньому, зате не забуто й деяких дрібних статтів — с п р о б підійти по-марксистському до мовознавства. Отже, мовляв, критикуйте всі спроби марксистського розуміння мовних явищ, але не чіпайте «непогрішної» індоевропейської лінгвістики, викладеної у лекціях проф. проф. Булаховського й Завадовського. Щож то за лекції? Які такі цінні знання вони поряють нашому пролетарському студенту?

Насамперед, проф. Булаховський виступає в цих лекціях як виразний представник расової індо-європейської теорії. Для нього факт спорідненості індо-європейських мов саме на ґрунті єдності їх походження факт неперечний. Проф. Булаховський це «загальновизнане тепер (?) положення» (ст. 26) доводить, які належить представникові традиційного буржуазного мовознавства, користуючись порівняльною методою: він подає ряд подібних узв'язковому відношенню традиційних слів з мертвих класово-писемних мов, як от санскритської, грецької, старо-слов'янської й ін. і на цій підставі робить висновок про їх расову спорідненість саме як мов кавказької білої раси. У згоді з індо-європейською теорією, як концепцією імперіалістичною, проф. Булаховський каже: «Всі пролущення говорять за те, що носії мови — предка належав до народів кавказької раси (ст. 8). Користуючись порівняльною методою та славновісними «реконструкціями», проф. Булаховський слідом за вождями буржуазного

*) На цьому питанні вже спиявся недавно т. Каганович у своїй статті «Проти буржуазного мовознавства» («Критика» ч. 5).

**) Див. ст. Довганя «Ворожій рейд» («Крутика» ч. I за 1931 р.) і мою «За марксистські основи програм лінгвістичних дисциплін» («Виробництво Думка» за 1930 р. п. 30).

до - європейзму запевняє, що не тільки побут цього уявляювального «народу» — індійсько-європейської прамови» можна встановити, але й місце його проживання. То нічого, що межі прабатьківщини досить таки широченькі й непевні: це Західного Туркестану до середньої Європи (ст. 8). Виявляється, що й добу історичного життя народів цієї шляхетної раси встановлено: її «за даними археології треба відносити до часу не пізнішого за 2.000 років перед нашою ерою» (ст. 8). Дальші етапи розвитку окремих мов цієї прамови проф. Булаховський згоді з тією ж індо - європейською теорією, подає як еволюційний розпад на мовні групи, наріччя, говірки за схемою відомого шляхтерова «родового древа» з поправкою на шмідтову «Теорію хвиль».

Мову кожної національності проф. Булаховський розуміє, як щось цілкове. Полемізуючи на ст. 286 з буржуазним лінгвістом Ренаном, він і не пробує встановити найголовнішого твердження Ренанового про те, що «різні системи мов різні назавжди засвоєні кожною рисою». Декілька коротеньких цитат з лекцій (ст. 14 не залишають ніякого, щодо цього, сумніву. «Боротьба тенденцій до кохання та гарного в різних мовах, маючи коріння, мабуть, у національній психології певної доби (підкреслення моє — Б. Я.) дає наслідки на користь однієї й другої» (ст. 308). Або ще: «І треба погодитися з Г. ф. д. Табеленцем, коли він каже: на рід та лановитий, з красивою та гнучкою мовою (підкреслення тут і далі теж моє — Б. Я.) може до занепаду дійти через сприятливі обставини життя» і т. д. (ст. 178). Автор лекцій частенько оперує протами на зразок: «Українці, мабуть, віддають перевагу... сполучникам» (ст. 295), або: «Наведіть приклади гомонімів, що від них мова намагається звільнитися» (ст. 313) і т. п.

З індо - європейізмом, як расово - імперіалістичною теорією, тісно сплутався націоналізм, шовінізм, великодержавництво й інші вияви зоологічного націоналізму доби імперіалізму. Проф. Булаховський у своїх лекціях свідомо несвідомо віддає дань і цьому. Так, у 3-ій лекції він солідаризується з поглядами Мєє на нормальне поширення в дореволюційній Росії російської мови, «мови «культурної», — отже, на погляд Мєє - Булаховського — «корисної» і зовсім замовчує русифікаційну політику царату.

Перераховуючи на 3 стор. лекцій мовні «родини», проф. Булаховський згадує ще й досі для узбекської мови образливої, ганебної пам'яті царату назви «тартська». Знайдемо ми в лекціях і переспіви поглядів на мову таких «теоретиків» нащипання, як Бауер, Кавтський про своєрідність національного характеру, що виявляється в окремішності, самобутності мови в її фонетиці, морфології, тощо. Авторі лекцій цілком поділяють погляди «молодо - граматиків» на мовні явища взагалі й зокрема на «звукові (фонетичні) закони». Закони ці, що в них висять усі закони й пророки буржуазної лінгвістики, є «керівний принцип порівняльної граматики», бо вони «відкрили можливість реконструювати мови окремих язиків і язикових груп» (ст. 4). Але яку ціну має цей принцип? виявляється через сторінку, щошій надійний спосіб орієнтуватися в строкатах «історичних фактів індо - європейських мов» (ст. 6) не такий то вже й надійний, бо його порушують дуже часто чинники асоціативного порядку (ст. 6). Та, проте, хоч реконструювати що уявлявану індо - європейську прамову на підставі згаданих «законів» і важенько, але всеж таки «ту мову, що була праматір'ю, можна встановити в загальних та приблизних рисах» (ст. 6).

Читач хоч трохи обізнаний з тими віртуозними «реконструкціями», що їх робили й роблять індо - європейці, знає і ціну цим реконструкціям. На непевність і гіпотетичність цих теоретичних побудов скажуть такі стовпи індо - європейзму, як Мєє, Юнєр, а на Україні відомий прихильник порівняльного індо - європейзму проф. Тимченко («Курс історії укр. язика» вид. 1916 - ст. 116 - 117).

Ми не піддаватимемо тут критиці ні індо - європейистику з її порівняльною методологією, ні фонетичні закони молодогограматиків: ці концепції вже рішуче засудила марксистська критика і зокрема недавно вилазку одного з могоїкан цієї теорії проф. Полівакова, що пробував під марксистською назвою («За марксистське мовознавство») протаскати та реабілітувати цю буржуазну лінгвістику.

Ми хочемо звернути увагу лише на той знаменитий факт, що автори лекцій словом не згадали про яфетичну теорію ак. Марра. А проте, студент - мовник мусить знати не тільки про яфетичну теорію, але й про інші новітніші спроби підійти до мовних явищ по - марксистському.

Але проф. Булаховський, перебуваючи у полоні індо - європеїзму, що є за висловом ак. Марра «плоть від плоті, кров від крові» буржуазної суспільності що відриває», зовсім обминає мовчанкою все те, що в'яже таку глибоку соціологічну науку, як мовознавство, з марксизмом. Не знайдемо ми в лекціях ні визначення мови, як специфічної надбудови, ні класового її характеру, ні ріднелектики в її розвитку, ні словом, всього того, що в'яже лінгвістику з актуальними проблемами нашого сьогодення. Більше того. Не натрапимо ми ніде в лекціях і на саме слово «марксизм». Автори лекцій стоять на тих таки вихідних позиціях, що й автори програм з їхньою автономією мовознавства від соціології, з їхньою одвертою орієнтацією на авторитетів буржуазної лінгвістики: де - Соссюр'а, Мес, Еспер-сена, Ренана, Фосселера, Вундта й ін. Що їм Маркс, Енгельс, Ляфарг, Ленін, Сталін, Скрипник і інші теоретики й практики революційної соціології, що й мовним питанням приділяли й приділяють певну увагу? І що їм бурхлива доба Революції, що зачепила й мову? Їхня «Соціальна природа мови» (окрема тема) залишилася без соціології. У лекції про походження мови ми найдемо знову як такі різноманітні буржуазні теорії про походження мови, але не найдемо ні висловлювань з цього приводу Маркса - Енгельса, ні теорій Нуаре, Марра, словом нічого такого, що в'язалося б в будь-якій мірі з матеріалістичним розумінням природи мовних явищ.

Та це й не дивно: в поглядах на мову автори лекцій стоять в основному на ґрунті суб'єктивного ідеалізму. Для проф. Булаховського вихідний пункт визначенні природи мовних явищ є не мовний колектив, не мова певної класи, не окремих мовлянин, його психо - фізіологічна діяльність, а потім уже соціальне оточення. Декілька цитат:

У першій (настановній) лекції читаємо: «Її (лінгвістики — Б. Я.) значення для психології та споріднених дисциплін визначається самою природою мови як психофізичного акту (розрядка тут і далі — моя Б. Я.), що діє в соціальному оточенні». У 3-ій лекції ми натрапляємо на не менш виразне визначення мовних явищ: «Якщо ми вживаємо слова мови не метафізично, то повинні розуміти її як звукову мову людини, маючи на увазі певну психофізичну діяльність, суть і природу якої досліджує наука мовознавства» (ст. 49). Не зупиняючись на цьому докладніше *, відзначаємо ще неприховану симпатію проф. Булаховського до психологізму Вундтовського типу. У вступній лекції, напр., проф. Булаховський вважає Вундтову теорію про походження мови за найповажнішу (ст. 18). Цю ж прихильність до Вундтової теорії проф. Булаховський ще раз підкреслює в спеціальній лекції про походження мови: «Ми повинні за вихідний пункт покласти принципи, які нещодавно сформулював з великою довідністю В. Вундт» (ст. 60). З великою ж прихильністю ставиться проф. Булаховський до Вундтових поглядів на впливи політичних змін на темпи мінливості т. зв. «народної» мови.

Для проф. Булаховського єдиний принцип мовного розвитку — це еволюційний, що «панує всюди в світі» (ст. 60) і мовознавство — «давно вже стало наукою про еволюцію (підкреслив актор) мови», при чому еволюцію він ототожнює з поступом, прогресом, удосконаленням (ст. 266). Отож, для проф. Булаховського як типового виразника буржуазної науки, не існує єдиної наукової методи діалектичної, що розглядає всякий процес, у тому числі й мовний, як закономірне чергування революційного розвитку з революційними стрибками. Проф. Булаховський не помічає тих революційних зрушень у мові, що відбуваються на наших очах за часів великої Революції Жовтневої та реконструктивного періоду будівництва соціалізму в нашій країні. Взагалі, у проф. Булаховського діалектична метода до того не в пошані й просто ігнорується, що іноді його при-

* На це звернув нещодавно увагу т. Осіпов у своїй статті «Під лінгвістичним зобразом» («Комуніст» ч. 202 за цей рік).

мушена рятувати навчальна частина ВІПКП, хоча б такого роду примітками, як на ст. 268 — «діалектика є справжня й конечна умова науковості для вивчення навіть таких високих поверхів ідеологічної надбудови, як мовознавство».

Зауваження це зроблено, правда, на адресу архібуружизаного Ренана. Нам здавалося б, що це треба було б зробити насамперед на адресу авторів лекцій, бо кому — а викладачам лекцій для пролетарського студентства треба було б самим, опанувавши марксо-ленінську діалектику, подавати розроблені за цією метою «основи мовознавства» студентам заочникам.

Для проф. Булаховського, як і для більшости буржуазних лінгвістів, зміни в мові відбуваються здебільшого стихійно. Коли й припускається свідомо діяльність у мовній сфері, то вона мислиться не як діяльність колективу, класи, суспільства, а як діяльність окремого індивідууму (ну, хоча б — викладача мови), що вибирає найдоцільніші елементи, або творить нові (ст. 267—268, 286). Вплив поглядів де-Соссюра, Фосслера тут безперечні. Не треба бути лінгвістом, щоб спростувати ці погляди. Адже всі ми свідки й учасники мовного будівництва наших часів: реформи правописів, утворення нових абеток, лексикологічної роботи наших науково-дослідницьких Інститутів, тощо. Але як і скрізь, автори лекцій і тут не хотять бачити нашої сучасности.

Пішовши слідом за молододаграматики з їхніми такими позитивними, на думку проф. Булаховського, рисами, як «старанне збирання фактів, критична аналіза їх, що забезпечили ту довірну силу висновків, про яку доба лінгвістичної романтики мала тільки мрії» (ст. 266) — другий співатор лекцій, проф. Завадовський, цілком піддався впливові формалістичної граматики й, згідно з концепціями цієї течії, подає визначення і частин граматики (фонетики, морфології, синтакси) і окремих граматичних категорій. Так, на ст. 178 читаємо: «Формальний бік мови зветься також граматичним», «сучасну наукову граматику ділять на науку про форми й формальне значення словосполучень — синтаксу». Формалістичний підхід до мовних категорій рішуче підкреслюється на кожному кроці: «Грамматика вивчає виключно тільки (підкреслення моє — Б. Я.) формальний бік мови» (ст. 179.) Такий формалістичний підхід і до класифікації слів, при чому знову таки проф. Завадовський підкреслює, що «нова наукова грамматика розглядає тільки ті слова, що мають форму», а частини мови визначає тільки за формою й формальними значеннями ст. 269). (Підкреслення і тут моє — Б. Я.)

Немає чого й казати, що такий формалістичний підхід до мовних категорій, до граматики в цілому є антидіалектичний, бо розриває єдине, виділяючи з мовної тканини тільки її форму й залишаючи без уваги значення цієї тканини, її соціологічний еквівалент, її специфіку комунікативну. Треба було б подати студентам мовникам діалектне розуміння мовних явищ, привчити, як писав Вол. Ілліч, у кожному реченні бачити зразки діалектики. Останніми часами вже з'являються спроби діалектичного підходу й до граматичних категорій і студенти мовники з цим підходом мусять бути обізнані насамперед.

Залишаємо за браком місця перегляд інших тем лекцій: у них, як і в попередніх, ми знайдемо теж посилання на буржуазні лінгвістичні авторитети й те ж нехтування марксистською методологією, проблемами сучасности, про яке ми вже не раз згадували. Перед читачем — студентом заочником мерехтять імена й цитати з Есперсена, Вундта, де-Соссюра, Фосслера, Гаделенца, Ренана і т. д. і т. д., але, не бачить він імен, що їм він вірить: немає Ентельса, Маркса, Леніна, Сталіна і т. д. Немає годовного — марксизму.

У наше завдання не входить подати докладну аналізу інших видань кол. ВЗІНО з лінгвістичних дисциплін: нас цікавить принципове настановлення їх. На жаль, мусимо констатувати в них ті ж ідеологічні провори, що й у розглянутих лекціях з основ мовознавства. І в історичному курсі укр. мови проф. Бузука, і в лекціях з діалектології Судими, і в загальному курсі укр. мови колективу авторів за редакцією того ж таки проф. Булаховського і, нарешті, в промовах до щорічних сесій ВІПКП маємо ті ж концепції. Авторі стоять безоглядно на ґрунті індо-європейського порівняльного мовознавства з її правами, з її підходом до кожної національної мови, як до суцільної одиниці, що розвива-

ється еволюційно. До всього того культивується погляд на укр. мову в дусі національ-демократизму ак. Грушевського, а саме як на споконвічну ланку ознаку українського етнічного типу, а не як на продукт розвитку соц.-економічних форм. Автори заг. курсу укр. мови, перебуваючи в полові молодогограматичних поглядів, підходять до граматичних явищ формально, а не діалектично. — Отже й ці лекції не озброють по-марксистському майбутнього вчителя мовника, а навпаки, зміцнюють ті ж концепції, що їх проводить в «основах мовознавства» проф. Булаховський — редактор філологічного відділу ВПШ.

Висновки? Вони, гадаємо, очевидні. Більше того: їх уже зроблено майже рік тому самим фактом анулювання програм з лінгвістичних дисциплін, що склав їх той таки проф. Булаховський. Треба негайно зліквідувати шкідливий вплив цих видань. Треба якнайшвидше переозброїти кадри наших мовників на основі застосування діалектичної методи до мовних проблем. Треба подати розгорнуту критику всіх тих шкідливих буржуазних теорій і теорійок, що міцно ще держаться не тільки на периферії, але, на жаль, ще й досі подаються в друкованих виданнях.

У цій боротьбі за марксизм-ленізм у мовознавстві перед повинні вести наші науково-дослідницькі лінгвістичні устаови й ВИШ'ї: від них треба вимагати якнайбільшої уваги до викорчовування буржуазних теорій серед численних кадрів учителів-мовників та озброєння й переозброєння їх єдиною методою марксизму-ленізму і в мовних питаннях.

В. ДЕРЖАВІН

Пролетарське й непролетарське в белетристиці М. Андерсена - Нексе

Данський белетрист Мартін Андерсен - Нексе, що відвідав нещодавно (у вересні 1931 р.) Москву й Харків, посідає, безперечно, одно з перших місць серед тих нечисленних західно - європейських письменників - пролетарів, що спромоглися ще за другої половини XIX століття завоювати собі широкую літературну славу в соціально - ворожих умовах найвишого розквіту капіталізму, зберігаючи активну симпатію до революційного руху пролетаріату. Сама вже невпинна публіцистична боротьба проти наклепів західно - європейської буржуазної преси на Союз РСР — боротьба, що її вже чимало років провадить Андерсен - Нексе, починаючи з першої подорожі своєї до Радянського Союзу (1922 року) виразно свідчить, що цей письменник є справжній друг СРСР і революційного пролетаріату всесвіту.

Робітник із походження, син каменолома з незаможної селянської родини, що й сам працював з дитинства за сільського наймита, за каменяря, за шевця, за чорнороба (потім — діставши абияку освіту — за народного вчителя) і лише наприкінці дев'ятидесятих років спромігся розпочати літературну діяльність своєю данській робітничій пресі (а народився він 1869 року) — Андерсен - Нексе справді добре обізнаний з соціально - економічним побутом робітничих кварталів копенгагенських, що становить тематику чи не переважної більшості літературних творів його.

А втім, саме белетристична творчість Андерсена - Нексе та класова психоідеологічна вага її викликають чимало сумніву — викликають подеколи, саме в радянській літературній критиці, принципову гостро - негативну оцінку. За зразок щодо цього здатна правити досить детальна аналіза головних романів Андерсена - Нексе («Пелле - завойовник», 1908, і «Дитина людська», 1918 і далі), що її подає І. Маца в відомому критичному огляді своему «Література и пролетариат на Западе» (М. 1927, стор. 34 — 43). Залічуючи Нексе в основному до дрібно - буржуазного «побутового реалізму» й підкреслюючи літературну залежність його від реалістично - натуралістичних соціальних романів «народника» данського Йоганна Шкюльдборга, І. Маца принципово встановлює такі засади критичної оцінки реалістичної белетристики на теми з робітничого побуту:

«Розглядаючи перший - ліпший художній твір, присвячений зображенню робітничого побуту за наших часів, ми маємо насамперед висунути питання: як змальовано основний характер пролетарського побуту, як стосується характеристика, подана від автора, до об'єктивного характеру пролетарського побуту за відповідного історичного періоду», тобто якою мірою спромігся письменник зв'язати виображений від нього «епізод» пролетарського життя не з самою лише загальною критикою громадської дійсності певної доби, а головне, і з об'єктивними перспективами історичного шляху пролетаріату, яко громадської класи. Отже, ми вимагаємо від письменника історичної оцінки того мо-

менту, що його змальовано. В цій оцінці виявляється для нас політичне кредо письменника і, врешті, показ класової приналежності його»^{*}).

Заперечувати принципову правильність цієї тези, певна річ, не доводиться; описування будь-якого побуту «як таке», без виразної свідомості соціально-історичної ваги його в історії цілого розвитку (або занепаду) певної класи — це характеристична риса дрібнобуржуазного натуралізму (Мопасан, Амп), що її навіть найсвідоміші репрезентанти того ж таки літературного стилю — як от Еміль Золя — вперто намагались подолати — здебільшого, звичайно, без повних наслідків.

Який саме історичний етап класової боротьби пролетаріату відбивається в переважній більшості белетристичних творів Андерсена - Нексе? Це — момент першого повстання Данського міського (і сільського) пролетаріату з пролетаризованого незаможного селянства, і врешті — перші, сповнені величезних ідеологічних та політичних помилок, поривання його до класової організації, до усвідомлення та колективної оборони власних класових інтересів (в романі «Пелле-завойовник»). Саме переходовий і — діалектично кажучи — «негативний» характер цього соціально-історичного моменту виявляється в «побутових» творах Андерсена - Нексе, надто виразно, і свідомий читач, ознайомлюючись із робітничою тематикою цих творів (а що в Андерсена - Нексе є й чимало новел із тематикою не робітничою, суто селянською — це, зрозуміла річ, вже інша справа), раз - у раз, гадаємо, пригадуватиме відповідні сторінки з класичного твору Енгельсового про становище робітничої класи в Англії.

Автобіографічний характер соціальної белетристики Нексевої, що він виявляється якнайвиразніше чи не в кожному творі (мабуть за винятком новел з еспанською тематикою — про них доведеться сказати окремо), вже сам показує, до якої, власне, доби з історії данського робітництва вони належать хронологічно — не до наших часів, а до вісімдесятих — дев'ядесятих років, до тих часів, коли сам автор працював за наймита, чорнороба та каменяря. А з другого боку, не слід забувати про діалектичний характер отого соціально-історичного «моменту» перетворення пролетарської класи «в собі» на пролетарську класу «для себе»: те, що для передових шарів індустріального пролетаріату данського було поглядом короткий перехідний етап, точилося довше для відсталіших шарів пролетаріату, для тієї частини його, яка вже зі специфічних і надто несприятливих зовнішніх умовин професійної праці своєї була менш здатна до професійного об'єднання та до колективної організації класової боротьби — для каменоломів, шевців, чорноробів, тобто для тих професійних категорій пролетаріату, що найближчі залишаються або до ремісництва, або ж до сільських наймитів. Побутові соціально-економічні утруповань і править за улюблену тематику Андерсена - Нексе, бо їх він знає найкраще з власного життєвого досвіду.

Тому, мабуть, за найефективніші белетристичні твори Андерсена - Нексе слід вважати саме новели його, що присвячені художньому змальованню життя найвідсталіших шарів робітництва, які далеко ще не позбулись традиційної селянської психоідеології. Бездоганно змальовану картину життєвих умовин цих шарів робітництва подибемо, наприклад, в досить відомій новелі «Льотерійний швел»; це — трагічна доля класово-несвідомого каменолома, що потрапив — поза загальними жакливими умовами праці та «побуту» — у спеціальнішу пастку капіталістичного визиску (у вигляді державної льотерії) і гине через це та через власний релігійно-етичний фаталізм, перетворюючись почасти на пропачого алькоголіка. Вся ця історія ступінцевого розкладу традиційного напівселянського побуту робітничої родини справляє враження такої закінченої послідовності щодо розвитку дії, такого об'єктивного (в найкращому розумінні слова!) відтворення реальної дійсності, що серед сил соціально-побутових творів, присвячених приблизно тому самому сюжетові, мабуть, саму лише славетну «Пастку» Еміля Золя можна поставити поруч із цією коротенькою новелою данського письменника-пролетаря. Небагато є в цілій світовій літера-

^{*} Розрядка автора.

турі і художніх творів, що виявляють так переконливо й стисло цілковите безсилля широкого — класово невідомого й професійно незорганізованого — робітника проти життєвих умов, призначених йому від капіталістичного виробництва.

Втім, саме тут негативна критична оцінка цілої белетристичної творчості Нексевої, подана від І. Маца, набирає непереможної аргументації. Адже «герой» поведі гине — як зазначено вище — почасти через власний релігійно-етичний фаталізм: а чи припустимо таке трактування тематики у змалюванні саме робітничого побуту? «Ми не можемо», каже І. Маца, «шогодитися з таким настановленням сюжету, що за ним побут та життя пролетарських мас вичерпується пасивним зазнаванням капіталістичного гнобительства, або навіть фаталістичним ставленням до явищ громадського життя... Ми маємо вимагати від письменника, що виображує життя та побут пролетаріату, ви я в л е н н я к л а с о в о ї активності та класової динаміки, чи то це виявиться через самий сюжет, чи то через художню та ідейну постанову сюжету. Тільки в такому останньому — випадку можна показати таку картину пролетарського життя, яка відбиває пасивність окремих шарів або тимчасову пасивність окремих персонів. Але в такому випадку перед нами — пасивність, не яко хибно-узагальнена теза, а яко негативне явище пролетарської дійсності. Якщо цього всього немає, то письменникові-реалістові загрожує небезпека підпасти суцільному зумовленому натуралізмові, що буде сюжет на основі принципу цілком хибного «об'єктивізму»...

Оце — друге — принципове заперечення (щодо фаталізму) є більш обґрунтоване, ніж перше (щодо браку соціально-історичної перспективи). І. Маца куди глибше підійшов тут до справжньої ґрунтовної вади белетристики Нексевої, але не спромігся повністю визначити цю ваду. Не тільки в тому бо справа, що ті чи ті персонажі Нексеви просякнені пасивним фаталізмом, і що автор здебільшого не протиставив їм активніших та взагалі позитивніших репрезентантів робітничої класи, а в тому, що оці історично правдиві психоідеологічні риси «льотерійних шведів» надто зливаються з психоідеологією самого автора, що коли автор намається протиставити пасивному фаталізмові та індивідуалізмові напівсільського «пролетаря» (а насправді — пролетаризованого селянина) відмінну соціальну психоідеологію активного класового борця (в «Палле-завойовник», в «Дитина людська») — голос його починає бриніти фальшиво й штучно, бо, не вагаючись на щирі симпатії свою до революційного руху робітничої класи, Андерсен-Нексе аж досі не виявив ще здатності художньо відтворювати справжню революційне в психоідеології цієї класи. Звичайно не матимемо тут на увазі перших ще нестиглих і психоідеологічно невиразних — белетристичних творів письменникових, як от збірка оповідань «Тіні (1898)», «Покута» (1902), навіть «Борнгольмські новелі» (1906); хоч вони й присвячені більш-менш реалістичному відображенню робітничого та селянського побуту тогочасної Данії — або, точніше кажучи, Данії вісімдесятих років, — проте, змалювуючи безпорадне соціально-економічне становище давперизованих та пролетаризованих шарів суспільства, вступ у переважній більшості випадків уникає тут відповіді на запитання про причини цього становища та відповідні психоідеологічні та політичні висновки; він ще тільки констатує факти й не наважується тлумачити їх. Так само залишило тут остеронь і новелі з чужоземною (іспанською) соціально-економічною тематикою, що становлять збірку «Сонячні дні» (1910); брак детальної обізнаності з чужим «південним» побутом спричиняється в них до штучного схематизму до надмірної патетики, до некритичного захоплення барвистою «екзотикою», взагалі — до несподіваних рецидивів романтизму (тимчасово для художньої творчості Нексевої в цілому саме романтизм аж ніяк не хаґарактеристичний); навіть найкращих із цих «іспанських» новел, повних щирого революційного запалу та мальовничого відтворення вуличного життя південного міста (як от «Жіноча революція»), автор не виходить поза межі якогось зовнішнього й стороннього ставлення до описуваних явищ, якогось «туристичного» інтересу до симпатичних, проте психоідеологічно ґрунтовно-чужих «екзотичних» подій. Проте й у найкращих, цілком закінчених із художнього погляду й відносно виразних психоідеологічно творах Нексевих — як от соціальний роман «Пелле - завойовник»,

присвячених історії клясового самоусвідомлення міського пролетаря (1908), а простора романна серія «Дитина людська» (1918 і далі), збірка новел «Навжири вільних місць» (1921) та «Льотерійний швед» (1925), кілька соціально-побутових драм, що з них за найдалішу є мабуть «Люди, що в Данґарді» (1919) тощо — навіть у таких творах Нексєвих подібумо чимало рис, принципово чужих пролетарській художній творчості.

Почнемо з цього фаталізму. І. Маца закидає Андерсеніві - Нексє, що в ньому «доля правдивиків складається з самого лише «лиха», зі злиднів, страждань, безщастя; мовляв, людина, що народилась у нижчих клясах, цілком залежить від «доли» своєї, що її вона не здатна змінити». Якщо йдеться про життєву долю клясово - несвідомого та незорганізованого пролетаря — а це й є головна соціальна тематика Нексєва — то письменникові пібито немає чого закидати щодо «негативної» зовнішньої фабули художнього твору; адже саме таке трактування життєвої долі цієї частини пролетаріату ти по л о г і ч н о й історично відповідало життєвій дійсності. Та ґрунтовний літературний (і тим самим — ідеологічний) дефект художньої творчості Нексєвої в психоідеологічній «причинності» письменникової до соціально - історичного зумовленого пасивного фаталістичного світівих осіб твору. Так, новела «Щастя» чудово відтворює фаталістичну, сповнену найархаїчніших забобонів та селянського дрібновласницького традиціоналізму психоідеологію бортильських каменоломів; але автор не тільки не дбає про власні соціальних та філософських поглядів своїх, а й свідомо «реґідує» власному викладі подій легендарні постаті, створені селянським марновірством — постаті «щастя» — Смерті», тощо; і це спричиняється, принаймні, до ілюзії цілісного збігу психоідеології письменника з психоідеологією персонажів його. А коли в IV томі «Дитини людської» робітник Георг — безперечно улюблений авторів доходить отаким ультрафаталістичним висновком:

«Знаєш про що я тут сидючи міркую? Про життя. Нема в ньому, на мою думку, справжнього сенсу. Добро та зло, наприклад, хіба вони залежать від тебе? Ані те, ані те. Можна жалкувати, що заподієш іншому лиха чи шкоди, але стримуватись від цього не можна. Дехто мабуть аж надто страждає, коли має заздати таке, а це гірше — потім, коли робить це ... Але провина все ж таки залишається. Який є сенс у всьому цьому?»

— то хоч це й вислів певного персонажу роману, а не авторів, проте, автор у цілому томі жодного разу не спромігся протиставити оцій заєпадницькій психоідеології будь - яку думку, ближчу до клясової етики пролетаріату — не вважаючи на те, що середсвітвих осіб саме цього тому чимало міститься оптимістичних і — на свій кшталт — активних постатей.

А це свідчить, зрозуміла річ, про наявність певних непролетарських елементів у клясовій психоідеології самого автора. Ми вже зазначили вище соціальне походження цих елементів — це рештки дрібновласницького індивідуалізму павперизованого с е л я н с т в а. Має рацію І. Маца, коли він підкреслює, що в обидвох соціальних романах Нексєвих — і в «Пелле - завоювник», і в «Дитині людській» — картина сільського життя, розгорнена переважно в першій частині твору, якісно перемагає дальшу тематику твору, присвячену соціальному життю колишнього селянина (а відтепер — пролетаря) в промисловому місті. «Для Андерсена - Нексє, яко свідомого соціаліста, важить показати й те, як стадії дальшого життя свого переживає герой у місті, в робітничому пролетарському оточенні. З ідеологічного погляду, ця проблема є для нього найближчою. Проте з емоційного та психологічного погляду для нього тема, що розгортається в першій частині».

Якою мірою правильна є сама констатація переваги сільської тематики Нексє, такою самою мірою хибний є висновок, що міститись в останній реченні наведеної цитати й механістично протиставить «ідеологію» письменникову «психологію» (та емоціям) його. Щоб спростувати фактично сторону цього твердження Нексєвій, розглянемо тут коротенько деякі саме і д е о л о г і ч н і риси творчості його, що відповідають, на наш погляд, «селянським» (народницьким) еле-

ментам світогляду авторового аж ніяк не гірше за емоційно-психологічний наголос, зв'язаний у Нексе з сільською тематикою твоєї.

Почнемо з такого вислову самого письменника, присвяченого ідеологічній характеристичній пролетаріату (в суто-автобіографічному нарисі «Юлацькі роки»).

«Духовна істота пролетаріату надто відізняється від індивідуалістичного ладу вярхів суспільства. Індивідуалізм є такий самий чужий пролетаріатові, як і егоїзм, що часто - густо маскується індивідуалістичними настроями. Працітник будувє духовну культуру своєю не на самозаглибленні, а на несвідомому пройманні життям інших. Оця здатність до співпереживання — домінуюча риса натури його, його відмінна властивість. Тому так потребує він життєвих попутників, тому так прислухається до-помислів та сків (?) їхніх; тому й життєву мудрість своєю формулює він переважно в приказках та прислів'ях. Він набирав сили через спілкування з подібними до себе, бере те, що йому треба, без дріб'язкової уразливості. А те, що він одного разу засвоїв, закріплюється за ним назавжди (?). Саме тому народня поезія є анонімна» (роз'янка авторова).

Аж надто характеристично, як автор, розпочавши міркування свої з духовної істоти пролетаріату, за раз же переходить до класово-невизначного «працітника» взагалі, а далі скочується до «найклясчійшого», мовляв, народництва, до некріпичного вихваляння славновісного «несвідомого» колективізму селянського. Посилається, з приводу колективного класового світогляду сучасного робітництва, на стародавню селянську «народню» поезію — це звучить майже анекдотично. Але для Андерсена - Нексе справді нема жодної різниці між промисловим пролетаріатом, і тільки - не спросторизованими репрезентантами неможомого селянства. Зіркаються, в наведєній вище цитаті, індивідуалістичних почуттів, Андерсен - Нексе залишається насправді типовим речником індивідуалістичного дрібновласницького світогляду, залишається нездатний збагнути принципову відмінність класової психології пролетаріату та психології ізольованих репрезентантів з де класованого соціально-економічного прошарку; і коли, висловлюючись із приводу порядної автобіографічності роману свого «Пелле - завойовник», він каже, що «з певного боку ця повість є справді автобіографічна, проте лише тією мірою, якою змальовує побут та переживання пролетаріату в п'єсеті та часі, отже й власні мої переживання» — то з самої вже соціальної тематики «Пелле - завойовника» випливає, що для Андерсена - Нексе «пролетар» і «неможна людина» означають точісїнько те саме.

В царині політики цей псих ідеологічний вплив здекласованих елементів дрібновласницьких шарів суспільства зв'язаний, відсма річ, насамперед, з ухилом до анархічно-індивідуалістичного «стихійного» бунтівництва. Ісправді — такі новелі Нексєві, як «Мури», «Фея вільности», «Сїньсїд», «Прелїтїний штах» (що належать, до речі, до найфактивїших худжі їх твоїх авторових, не кажучи вже зовсім про «екзотично» забавлену «Жїтчу революцію» або Рал а ош!»), присвячені анархічним вибухам індивідуального повстання та боротьби одиничної, цигнобної особи проти капіталістичного суспільства — стихійним (почасти навіть патологічним, як у «Мурях») вибухам, що до них автор скрізь ставить позитивно. Звичайно, він охоче визнає цілковиту практичну безпорадність і марність таких засобів соціальної боротьби — і все ж таки симпатизує до них, бо це для нього не з а с о б и, а щось с а м о ц і л ь н е, щось абсолютно позитивне, незалежно від фактичної ситуації та конкретних наслідків події.

Мабуть найхарактеристичніше з цього погляду є закінчення новелі «Ідіот» в нїй бо сільський недолїток - наймит (що править за «оповїдача» в новелі), за допомогою досить примітивної містифікації, спонукає наймита - алькоголика спалити хату господаря - куркуля. Це — акт особистої помсти, цілком позбавлений — за викладом самого автора — будь-яких революційних мотивів; втім, автор намагається надати йому якогось «вищого» сенсу, через таку анархічно-ідеалістичну прикінцеву ремарку оповїдачеву:

«Мені здавалось, що я добре зробив, бо відібравши в божевільника горілку, я спонукав його підпалити фарму й припинити безсовісні вигискуваня праці його й знущання з його особи» (розрядка наша).

А що той алкогольік, наслідком згаданої вище містифікації, остаточно збожеволів, та й фарму підпальював вже не при тямі бувши — це автора та «оповідача» не обходить! Мовляв, хай краще буде він божевільний, аніж вигискуваний! Це анархічна концепція «індивідуальної боротьби», доведена до абсурду.

Звичайно, такі виразні рецидиви анархічної психологології здекласованого дрібновласника трапляються в літературній творчості Нексевої лише спорадично. Нексе переборює цей анархічний ухил у «соціальних романах» своїх, та й у переважній більшості новель, проте, переборює його лише для того, щоб устрий в ухил протилежного напрямку — в ідеалістичний «гуманізм», в дрібнобуржуазний реформізм та пацифізм. Реформістський фінал «героїчної» революційності «Пелле - завоювання» є надто відомий, щоб слід було аналізувати його тут детальніше; реформістські мотиви бривають і в «Щасті», де ціла фабула спирається на несподівану виплату «компенсації» за покалічення робітника (що вона, мовляв, має «ощасливити» й самого інваліда, й цілу родину його), і в «Дитині людській», де жалюгідна (хоч і ідеалізована від автора!) постать письменника Ванга править об'єктивно — тобто зовсім усупереч суб'єктивному намови авторовому — за найгострішу сатиру проти всіх дрібнобуржуазних, ідеалістично - філістерських та романтично - народницьких елементів, що намагаються прикритись етикеткою «соціаль - демократії». Щоб схарактеризувати ставлення самого Андерсена - Нексе до цієї огидної постаті, досить однієї коротенької цитати, що її ідеалістично - романтичний (на жаль, позбавлений найменшої дози сарказму) тон виразно унаочнює збчення авторове до дрібнобуржуазного «гуманізму» й не потребує дальших коментарів:

«Огаким і уявляла була собі Дітте товариство освічених людей; тепер вона знала, що воно існує; життя складалось там із прекрасних незабгненних думок і з почуттів жалю та вселюдячої любови» (том IV, розділ 10).

Після цього, не доводиться вже дивуватися з новелі «Ворони», присвяченої протестові проти світової війни (її датовано I - им серпнем 1914), проте, складеної в душі дрібнобуржуазного пацифізму, бо жодного слова про соціальну проблематику війни в ній не міститься. А ще характеристичніша — відповідь самого письменника (я зазначеному вище автобіографічному нарисі) на запитання — «що, власне, спонукало його писати?»:

«Я відчував біль за тих, хто вдома по - давньому мерзне в холоднечі та темряві. Прикре життя бідаків було мені надто добре відоме, і я вирішив відтворити його в оповіданнях своїх».

Отже — послідовне пасивно - моральне ставлення до власної соціальної тематики, цілковите ігнорування революційної функції літератури яко знаряддя класової боротьби!

Причина всіх цих непролетарських психологологічних мотивів у белетристиці Нексевої полягає саме в інтенсивному впливі анархічного світогляду здекласованого селянства, що він спричиняється не до самого лише «стихійного індивідуалізму» письменникового у проблематиці «особи та суспільства», а й до загальної несталої соціальних поглядів його, яка дозволяє письменникові хитатися між протилежними — проте однаково чужими революційному пролетаріатові — ухилами, між індивідуалістичним анархізмом здекласованого дрібновласника та опортуністичним реформізмом дрібнобуржуазної «соціаль - демократії». Радянська літературна критика правильно сконстатувала — в особі І. Маци — наявність цього «селянського» впливу, проте, хибно обмежуватись самою лише сюжетовою та типологічною тематикою белетристики Нексевої, не виявивши, в чому саме виявляється отой непролетарський вплив й як до нього слід ставитись.

«Всі головні постаті, змальовані в Андерсена - Нексе, поперше, переходять із сільської голоти до класу міського пролетаріату, а подруге, перетворюються з несвідомих бунтарів на свідомих соціалістів. Чи можна вважати, що після ґрунтовної зміни не самого лише соціального оточен-

ня, а й основний елементів світогляду цих людей, «внутрішня натура» їхня, емоційне ставлення їхнє до зовнішнього світу, всі «додаткові соціальні норми» їхні залишаються незмінні? Звичайно, ні. Характер психологічного індивіда — не «довічна», іманентна властивість його, а продукт суспільства. Це повинен знати кожен письменник, що працює коло змалювання пролетарського життя, що пише для передових мас пролетаріату. Андерсен — Нексе, як свідчать про це всі твори його, цього не знає» (І. Маца ¹).

Основна вада художньої творчості Нексевої не тільки в тому, що вона показує цих пролетаризованих учорашніх дрібновласників саме як учорашніх дрібновласників (замість накреслити їй перспективи їх розвитку), а ще й у тому, що вона дістає в спадщину від тієї ж таки «селянської» психідеології безпошадного хитання між «об'єктивним» дрібновласницьким анархізмом та «мирним» дрібновласницьким реформізмом, що вони обидва несполучні з діалектично-матеріалістичним світоглядом революційного пролетаріату.

Те саме хитання між відмінними — проте так само чужими пролетарському мистецтву — напрямками подібаємо і в літературному стилі Нексевіч. Не казатимемо тут про деякі новели його з «дитячого» побуту міського та сільського робітництва (як от «Лялька», «Щастя на смітнику», тощо; послідовний солодукуватий сангіменталізм їхній, що аж ніяк не підноситься понад «стиль» пещерного-ліпшого дрібнобуржуазного «письменника для юнацтва», надто виразно свідчить про цілком випадковий характер цих новел, закидати авторів доводитися вже те, що він передрукуює їх у пізніших збірках неслівістичних творів своїх, — серед інших оповідань, повістей та романів Нексевіч вони спростовують враження цілком чужородного тіла й не подають матеріалу для висновків щодо літературного стилю Нексевого в цілому. Цей останній, що його І. Маца визначає як «побутовий реалізм», містить насправді чимало типових елементів двох досить таки відмінних стилів дрібнобуржуазної літератури — натуалізму та символізму. Щодо першого з них, досить згадати такий «бездганний», з певного погляду, зразок суто-пасивного («об'єктивного», за натуалістичною термінологією) опису злиденного міського життя, як новела «Дві жінки, що в цій родині доля інваліда Карля та самовідданої дівчини його зматляла саме в душі французької натуалістичної новели (Золя, Мопсана, Мрбо, раннього Гюйсмана), навіть із типовим мопсанівським «загостренням» (сінт) фабули його (фіналу) коли дружина врешті вмирає, геть безпомічного інваліда і апіс боре на утримання інша завсім чужа йому жінка. Безпорадний, будімо «надклясовий» (а насправді — властивий здекласованій дрібнобуржуазній інтелігенції) «об'єктивізм» отаких — надто численних — натуалістичних описів у белетристичній продукції Нексевіч належить, певна річ, до пролетарських і не художньої творчості письменникової, проте все ж таки не позбавлений деякої відносної позитивної ваги, а саме — суто-тематичної та «фактографічної». Треба погодитись із І. Маца, коли він каже:

«В Андерсена — Нексе залишається цінне для нас змалювання напівпролетарського оточення, виображення побутових сцен. Опис життя «ковчача» (вельчезного орендного будинку в робітничому кварталі) в романі «Пелле-завойовник» і виображення життя такого самого будинку в романі «Дитина людська» належать безперечно до найкращих серед подібних образів у сучасній західній літературі про робітників і для робітників. Але в цих картинах подібаємо більше сцен із життя люмпенпролетарів, здекласованих селян, ніж із життя пролетарів» ²

Менш позитивного доводиться сказати про елементи схематичного символізму в літературному стилі Нексевіч — про зловживання напівмістичних образів, як от у «Щасті», в «Пасажирах вільних місць», у «Вурахах», або ж холодуватих та примітивних алегорій (в «Мурях», в «Синьоводі», тощо). Ця немила спадщина скандинавської буржуазної белетристики (порівн. щодо цього

¹ Розрядна паша.

² Щодо можливої безпосередньої літературної залежності Нексевої від французьких натуалістів, можна зіставити, наприклад, історію Дітте в IV томі «Дитини людської», з «Шоденним покоївки» Октава Мірбо. Проте, для класової оцінки художньої творчості Нексевої це значить небагато.

стиль Кнута Гамсуна або Августа Стрінберга) є геть несполучна, на наш погляд з паростками пролетарського реалізму в художній творчості Нексевої, і очевидний спад її в останніх творах письменницьких становить явще цілком прирдне й позитивне.

Навпаки, позбавитись натуралістичного літературного ухилу Андерсенові - Нексе ще не пощастило. Як і раніше, майстерний опис обітничого та селянського побуту здебільшого сполучається в нього з надто пасивним ставленням до власного сюжету, з браком гострого революційного гасанствлення, навіть у тих творах, де момент класового антагонізму виявлений виразніше (як от у оповіданні «Виплата»), автор воліє обмежитись на тім, що він ставить читача перед самими подіями, не розгортаючи ідеологічного сенсу їх — і, зрозуміла річ, виявляючи тим гаслідики неподоланого літературного впливу дрібнобуржуазного натуралізму. В обидвох «соціальних рованах» своїх він те м а т и ч и о виходить поза межі пасивного побутового опису, «бо в них висувається ширшу проблему громадських суперечностей, в них розгортається картина побуту та життя декількох шарів працюючих мас, тимчасом письменник намагається встановити й соціальний зв'язок між цими шарами. Але, тому що Андерсен - Нексе тільки поширив, а не поглибив тут засоби й погляди свої, що з них він користується в типово - побутових оповіданнях, тому що ціла емоційна акція романів та окремих сцен загострена не стосовно до психічного життя героїв, а стосовно до побутового боку сюжету — (ці) твори залишаються побутові (тобто описово - натуралістичні — В. Д.) в ширшому розумінні цього терміну» (І. Маца.).

Отже великі ідеологічні та художньо - літературні труднощі доведеться ще подолати Андерсенові - Нексе, якщо він справді спробує нині скласти — як він казав за перебування свого в Радянському Союзі — «останню» частину «Палле - завоювника» й перейти від «аполітичних» та класово - несвідомих «льстерій» їх шведів», та й від анархістських та реформістських хитань молодого «Пелле - завоювника» до відтворення класово - свідомого руху сьогодишнього революційного пролетаріату. Проте, невпинна публіцистична діяльність письменника дозволяє сподіватись, що цей ширий і випробований друг СРСР ще спроможеться виправдати надії, що покладаються на нього, яко на революційного письменника, переозброївшись ідеологічно за тим самим гаслом, що його він виголосив нещодавно, відповідаючи на привітання від радянських та чужоземних революційних письменників у Москві:

«Письменник повинен бути революційним борцем; письменник, що пише заради самого писання — не письменник, а кумедіант».

ХРОНІКА

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

★ Перевірка договору на соц. змагання УКР. ЛОЧАФ'у з ЛЕН-БАЛТ ЛОЧАФ'ом. Нещодавно до Ленінграду виїздила делегація в складі т. т. Дубинського, Галушки, Любченка перевірити виконання договору на соціалістичне змагання між Українським ЛОЧАФ'ом — Ленінградсько-Балтійським ЛОЧАФ'ом.

Делегація доповіла про діяльність Укр. ЛОЧАФ'у на засіданні секретаріату та Центральної ради ЛОЧАФ'у в Москві. Роботу Укр. ЛОЧАФ'у в основному визнано за задовільну. Запропоновано звернути більшу увагу на залучення ударників-червоноармійців і командирів до літератури та на навчання з ними.

В Ленінграді відбулося спільне засідання делегації з секретаріатом Лен. Балт. ЛОЧАФ'у, на якому перевірено договір на соц. змагання. Договір укладено на пленумі Центральної ради ЛОЧАФ'у у квітні ц. р. Термін договору 1 січня 1932 року. В договорі передбачено три основні пункти:

- а) залучення до літератури ударників і виховна робота з ними,
- б) військова організація цивільних письменників,
- в) редакційно-видавнича робота.

★ Перед п'ятиріччям ВУСПП. Одеська організація ВУСПП розпочала інтенсивну підготовку до 5-річчя ВУСПП. Тов. Гончар і Лесь Гомін мають написати книгу «Творчий шлях і обличчя одеської організації ВУСПП». Крім того, ЛІМ видрукує дві збірки поезії та прози членів Одеса — ВУСПП, що відбивають героїку 3-го віршального. Організація тісно зв'язується з видавництвом «Український Робітник», яке видає твори ударників, призначених у літературу. При будинку ПЛІМ (Преси Літератури і Мистецтва) організовано міжзаводський літурток з робітників ударників заводів Одеси. Там же заплановано семінар марксистської критики. Відбулися перші оргзбори письменників Одеси для організації місцевого письменників. Головні завдання МК — політичне й економічне обслуговування розпоросених досі літературних сил міста. На зборах обрано МК.

Накладом харківського видавництва «Гарт» виїхала з друку перша збірка поезій одеського ВУСПП'янина Панька Педі під назвою «Перший рейд».

★ Вересневий пленум «Забою». Другого вересня в м. Артеміївському відбувся пленум всесонбасівської ради ВУСПП — «Забою».

За останнє півріччя в роботі ВУСПП — «Забою» на Донбасі відчувастся значне послаблення.

В наслідок цього, разом з творчим зростанням членів ВУСПП — «Забою», є ряд проривів щодо керування організацією, закріплення призову ударників до літератури, навчання, показу героїв п'ятиліткі тощо.

Отож ухвалено негайно вжити рішучих заходів, щоб підняти цілу організацію на вирішення завдань, що перед нею стоять, та привести її до наступного поширеного пленуму працездатною, підготовленою до роботи знімку.

Обговорюючи питання про перебіг призову п'ятиліткі, пленум схвалив резолюцію в якій секретаріатові доручено опрацювати конкретний план дальнішого розвитку цієї роботи.

В резолюції пленум зобов'язує кожного члена організації увімкнути у що найважливішу, вдарну роботу. Ухвалено найближчим часом підготувати та випустити, спеціальний номер «Забою» з матеріалів про ентузіастів механізованого Донбасу.

Пленум ухвалив звільнити тов. Семенова від обов'язків відповідального секретаря Всесонбасівського секретаріату ВУСПП — «Забою». На відповідального секретаря ухвалено обрати Івана Ле.

Ухвалено також ввести до секретаріату ВУСПП «Забою» т. т. Чорного та Ф. Байдаченка.

★ Грецький осередок ВУСПП — «Забой». В Маріуполі при редакції грецької газети «Коллективистас» та новому піонерському журналі організувалася грецька секція ВУСПП «Забою».

★ «Молодняк». При комуні ім. т. Шевченка й артілі ім. Ворошилова на Шевченківщині на відзнаку ювілею літературної організації комсомольських пролетарських письменників «Молодняк» організовано за ініціативою комунярів літературно-творчий гурток «ім. 5-тиліття Молодняка».

Обрано керівне бюро. Відбулося два літературних вечори, що зібрали не тільки всю молодь комуні й артілі, а й велике число дорослих колгоспників. Вечори були присвячені творчості «Молодняківців» та ударників комуні ім. Шевченка.

МУЗИКА І ТЕАТР

★ Дніпропетровська опера. Цього року Дніпропетровське збагатилося ще на один важливий культурно-мистецький заклад — стаціонарну Дніпропетровську державну українську оперу.

Маючи вже у себе такі культурно-мистецькі заклади, як драматичні театри (ім. Шевченка, росдрама, робітничий переїздний, дитячий, ТРОМ радіо-центр та інші) Дніпропетровське й досі не мало стаціонарної опери.

Питання про організацію в Дніпропетровському постійної стаціонарної опери стало на порядок денний, і цього року, керуючись вимогами Дніпропетровського пролетаріату, МПК, накреслюючи дальші шляхи розгортання накультбудівництва на Дніпропетровщині, ухвалив заснувати стаціонарний український оперовий театр.

Здійснюючи цю постанову МПК, Миськрада зупинилася, як на базі для створення цього театру в Дніпропетровському на Державному Робітничому Оперовому театрі — ДРОТ'ї, що зарекомендував себе не тільки в Дніпропетровському, ба й у цілій країні своєю і художньо-мистецькою, і культурно-політичною роботою серед масового робітничого слухача.

Театр цей Наркомос уже передав Дніпропетровській Миськраді й тепер відбувається його реорганізація відповідно до умов стаціонарної роботи.

Склад оперового театру великою мірою поновлено й підсилено як співачками — солістами (серед яких і народна артистка республіки М. І. Лігвиненко - Вольгемут) так і акторами хору, балету, оркестри. Оркестру мають довести до 50 чоловіка (театр мав 27), балет до 40, хор теж до 40.

На операх постанови мають запросити такі сили, як режисер Смолич, Лапцікий, Юнгвальд -

Хількевіч та інші. Коло художнього оформлення окремих постанов крім художника Артамкіна працюватимуть художники Петрицький, Федоров та інші.

★ Нові революційні опери. Нещодавно вийшла з друку опера-ораторія - «Фроло і тил» на текст Воїнова В. з музикою Гладкого А.

Лібретист розкриває кілька сторінок нашої героїчної історії, намагаючись організувати волю мас навколо оборони соціалістичної країни.

Опера своїм змістом і формою стоїть далеко від оперових традицій. В ній насамперед немає окремих героїв, а є колективний герой — Червоний Петроград того часу, тобто робітничі маси під керівництвом партії. Немає в опері й любовної інтриги, а сама клясова боротьба.

Сюжет опери — похід ген. Юденича на Петроград. Виставу веде від імені Червоної армії — червоноармієць, що рапортує про готовність захищати Радянський Союз від капіталістів цілого світу, про те що перемога в цій боротьбі буде забезпечена тільки тоді, коли вся країна стане суцільною Червоною Армією, тобто тоді, коли не буде поділу на фронт і тил.

Вистава тісно пов'язана з сьогодишнім днем, досить динамічна. Вся опера поділена на 30 епізодів.

Твір цей зветься оперою-ораторією мабуть тому, що в ній багато хорівих номерів, але ця назва — не зовсім визначає характер вистави, бо й лібретист, і композитор уживають тут різні театральні жанри, починаючи від опери і кінчаючи кафеє й естрадою. Між іншим, композитор використовує чимало революційних і народних мелодій, а також зразків східної музики, військових сигналів тощо.

К І Н О

★ Кадри української кінематографії. На базі колишнього Одеського кіно-технікуму та фто-відділу Київського художнього інституту організовано інститут кінематографії. На базі першої та другої індустріальних профшкіл організовано в Києві ж фототехнікум і в Одесі — технікум точної механіки. Інститут кінематографії готує художні й технічні кадри для Одеської й Київської кінофабрик, фототехнікум — кадри для фотофабрики й фотоательє і технікум точної механіки — для механічного заводу, що випускає кіно-апаратуру. Українфільм організував також ФЗПІ при Одеській кінофабриці і механізавді. Одночасно з цим поставлено завдання перепідготувати наявні кадри безпосередньо на виробництві через семінари, курси, гуртки.

На підприємствах Українфільму є й певний контингент учнів, переважно, в монтажних, ремонтних майстернях і кінобулах.

Нарешті беручи на увагу чимраз більші вимоги колективного сектора села, при п'яти краєвих відділах організовано курси кіномеханіків, які, за планом мали випустити 2.150 кіномеханіків.

На 1-ше травня п. р. випущено близько 1.000 чоловік, з них 336 робітників, 462 селянина, 92 службовці і 33 інших.

В складі випускників є 97 членів партії і 381 комсомолець. Жінок випущено всього 24. Кількість жінок у складі кіно-механіків надалі мають значно збільшити.

НАУКОВА ХРОНІКА

★ З нових матеріалів до декабризму в музеї ім. Сковороди. Музей ім. Сковороди (Харків) одержав від Ізюмського музею нові цікаві матеріали про декабристів. Ці матеріали дісталися Ізюмському музею від онуки декабриста Розена. Барон Розен був з тих небагатьох декабристів, що пережили й катури й заслання і повернулися на батьківщину; останні роки свого життя він доживав в Ізюмському повіті. Матеріали, що дістав музей, можна так поділити: 1) Газети («Северная пчела», «Русский

Иinvalid или военные ведомости»), 2) Деякі офіційні папери, 3) Рукописи, 4) Малюнки та фотії.

Цікавий додаток до «Северной пчелы» — «Донесеніє следственной комиссии его императорскому величеству высочайше учрежденной комиссии о злоумышленных обществах всеподданнейший доклад».

На берегах цього «донесенія» олівцем написані тепер напівегстері прізвища декабристів і розряди їх вини та карі.

До цього є ще деякі офіційні папери французькою та російською мовою.

Найцікавіші матеріали маємо в малюнках і рукописах. Частина цього матеріалу ще не опублікована.

Найбільш цікаві з них вірші Розена, і лист з Москви до Розена, підписаний: А. Сазанович. В ньому багато дрібних повідомлень щодо окремих декабристів і їх родин.

Не менш цікавий матеріал маємо в зошиті з записами віршів деякого з декабристів (Одоевського та інших.).

Це зошит з 6-ти аркушів паперу. В ньому записані вірші Рилєєва, присвячені Оболенському: «О милый друг» і «Мне тошно здесь, как на чужбине». Про ці вірші Розен пише в своїх «записках», що Рилєєв написав їх в цитаделі на кленових листах, бо паперу в нього не було.

В цьому ж зошиті записані вірші Одоевського. Згодом Розен їх видав. Пильної уваги заслуговує рукопис Одоевського з віршами: «Последняя надежда». Ці вірші присвячені самому Андрієві Євгеновичу Розену й два вірші присвячені сину Розена Кіндрату; зі слів Розена, вірші записані власноручно Одоевським. Одного вірша «Песнь матери» Розен опублікував, а другі не міг, з цензурних причин. Серед цих же матеріалів маємо і портрет маленького Кіндрата Розена, змальований на папері акварелю декабристом Назимовим.

Того ж, можливо, Назимова маємо 4 малюнки Чити — головній вулиці й острогу, де в кордегардії жили деякий час Муравйова і Трубецька, й околиці Чити. Ці акварельні малюнки на невеличких аркушиках паперу вражають своєю чіткістю й чіткістю. В матеріалах маємо ще деякі

малюнки декабристів. Серед них портрет олією «подручника Рєпина».

З фотографій маємо 3 дуже вивілі фота: 1) Могила декабриста Абрамола (в Сибіру); 2) Тип вулиці Чити; 3) Ст. Листівніча.

★ Хітська латинізована абетка. Спеціальний комітет нової абетки при ЦВК СРСР опрацював проєкт хітської латинізованої абетки з кількох десятків знаків.

★ Помер Арк. Лященко. 12-го вересня після довгої тяжкої хвороби помер на 61-му році життя член-кореспондент двох академій — Всеукраїнської Академії Наук і Академії СРСР — Аркадій Іоакимович Лященко. Глибокий знавець історії літератури української, польської і російської, він останні роки присвятив вивченню народної словесності, переважно дум. Його велика заслуга, яку відзначила не тільки наша, а й європейська критика, полягає в тому, що він вказав на зв'язок наших дум з скандинавськими сагами.

Поряд з науковою роботою заслуговує на увагу також і громадська діяльність невідомця. 1905—1906 роках, будучи секретарем спілки вчителів, він провадив агітаційну роботу, що привернула на нього «увагу» департаменту поліції. Після жовтневої революції брав активну участь в організації радянської школи і до останнього дня вже зовсім хворим, працював у бібліотеці Академії Наук. Свою робочу довідкову бібліотеку на 30.000 назов і колекцію портретів — до 10.000 Арк. Лященко подарував Академії наук СРСР, а українську картотеку — Всеукраїнській Академії Наук.

ПО ВИДАВНИЦТВАХ

♦ Нова продукція державного Видавництва «Література і Мистецтво». Накладом Державного видавництва «ЛІМ» вийшло з друку і пролається по книгарнях: П. Тичина. Чернігів (Цикль поезій); Гр. Квітко-Основ'яненко. Твори т. VII; Василь Блакитний. Твори т. II; Юрій Яновський. Твори. т. IV; Іван Микитенко. Твори т. III; Михайль Семенко. Твори т. III; Гро Вакар. Штурм; Хаїм Гільдін. На Дніпрельстані; Орлянд. Грелі (євр. мов.); Криничий. Химера; Сендборг. Дім і криця; Михайлюк. Перша більшовицька; Басок. Гремлять квартали; Максим Горький. Вибрані твори (збірка); Рудницько. Грінченко; Іван Ле. Як як пишу роман «Міжтір'я»; Збірник — Міжнародне Об'єдн. Рев. Письменників; Боллобан. Театр і естрада; Кутепов. Нові течії в малюванні;

♦ У Видавництві «РУХ». Вийшли з друку й пролається по книгарнях: Андрієнко Ів. Забутий острів. Роман; Музичко-Наукоу Записки ВУТОРМ'у ки. І; Дніпровський Ів. Шахта Марія. П'єса; Ходченко П. У гущавині. Колоспні нариски; Зелітер Г. Синя фльота. Роман; Слоніменський. Повстання Чернігівського полку; К. Гордієнко — Атака; Японська лірика. Перекл. О. Кремени; П. Саксаганський. Театр і життя. Спогади; Айні. Адіне біяжик Таджик. Перекл. з таджикської.

♦ У Видавничому Т-ві Пролетарських письменників — ВУСПП —

«ГАРТ». Видавництво «ГАРТ» фреорганізувало свою роботу на ударну і ввесь час прагне поширювати плян своєї видавничої діяльності.

В другому кварталі його видавничий портфель проти першого кварталу — збільшився виключно творами робітників — ударників призваних у літературу.

Надійшли збірки (альманахи): «Кузня героїв» (вийшла з друку); «На 'крилах» (Авіозавол); «На бетони» (Дніпрельстан) та збірка російської секції ВУСПП — «Ударний Харьков».

Для розвитку розпочатої ударними темпами роботи видавництва й для підвищення якості видаваної пролетарської літератури, правильного висвітлення соціалістичного змагання та ударництва, виявлення дійсних героїв трудового фронту, що борються за виконання п'ятилітки за чотири роки, — вирішено вжити таких конкретних заходів:

1. Втягнути до складу членів товариства — робітників — ударників, призваних у літературу; 2) Утворити при правлінні видавництва робітничу художню раду з робітників — ударників, місцевих заводських літературних груп, що на сьогодні є при заводах — ХПЗ, ДЕЗ, ХТЗ, Сеп і Молот, Світло Шахтаря, Авіозавод та російської секції ВУСПП.

Варто відзначити, що поруч із розвитком усієї роботи видавництва число членів Т-ва за цей період значно збільшилося.

♦ Продукція «ГАРТУ» за півроку. Вийшли з друку такі книжки: Проза: Б Цукер — «Надлом» — повість; Вайсман Ф. «Салдат революції» — повість; Майкл Голд — «120

мільйонів; Ів. Кириленко — «Сергій Коваль» — повість та «З металевого фронту» — нарис; В. Кузьмич — «Кораблі» — морські оповідання; А. Ключча — «Геройка» — оповідання; М. Шихов — «Старая Шахта» — повість; Мате Залка — «Село за туманами» — роман (переклад із російської); В. Кузьмич — «Перший Льодолом» — оповідання; С. Радугін — «Плюс Електрофика-

ция» — нарис. Поезія: В. Сосюра — Вибрані поезії; С. Радугін — «Поэма госплана»; Ів. Кулик — «Каравай» — гірський примітив; Панько Педа — «Перший Рейд»; Я. Городський — «Трактобуд» — поема; Н. Забіла — Вибрані поезії; С. Голованівський — Італійські новели — поема; А. Хазін — «Штамп» — поема.

ПО РЕСПУБЛІКАХ СРСР

АБХАЗІЯ

(АПСНІ)

◇ До організації Абхазького Державного національного театру. До цього року Абхазія не мала свого Державного національного театру. Його функції виконував абхазький драматичний сектор, що становив одну з складових частин Державного драматичного театру в Сухумі. Останній мав ще крім абхазького сектору — грецький, грузинський, вірменський і російський.

Сектор мистецтв Народного комісаріату освіти Абхазії в липні ц. р. визнав за кінце потрібне організувати в найкоротший час поточного ж виробничого сезону 1931 - 1932 року Абхазький національний професійний театр. Цей театр уже утворено на базі абхазького драматичного сектору Державного театру. Акторський склад його укомплектовано з слухачів абхазької драматичної студії (16 чол.). З старого складу драматичного сектору взято 10 чоловік. Кілька чоловіків художньо-технічного персоналу запрошено з сторони.

Відкриття сезону відбулося 1 жовтня.

Театр працюватиме круглий рік.

З метою забезпечення репертуару для театру відповідними ідеологічно витриманими п'єсами (оригінальними і перекладними) укладено спеціальний грошовий фонд для придбання п'єс; підписано договори з абхазькими драматургами на п'єси, побутовані на місцевій матеріалі.

◇ Пересувний грецький національний театр. З метою культурного й художнього обслуговування трудящого грецького населення, що розкидано по різних частинах Ра-

дянського Союзу і з метою утворення грецького національного театру, реорганізовано грецький драматичний сектор Сухумського державного театру на пересувний грецький театр. Театр має обслуговувати всі грецькі райони як ЗСФРР та і РСФРР.

◇ Кінофільм про Абхазію. Щоб ознайомити трудящих Радянського Союзу з зростаючою промисловістю Абхазії, «Совкіно» була видяжена спеціальна кіноекспедиція до Абхазії. Кіноекспедиція засняла всю велику абхазьку промисловість, а саме: Сталінобуд, Чорноморську залізницю, Кодорський тартак, Бзіббуд тощо.

В кінофільмі подають також ґрунтовну промисловість Абхазії і краших ударників будівництва.

◇ АПМ Абхазії. Неповдовно в Сухумі зорганізовано Асоціацію Пролетарських Музик.

◇ Абхазький Науково-Дослідний Краєзнавчий Інститут. З метою концентрації науково-дослідної роботи, організації єдиного напрямку в царині наукових досліджень і кращого вирішення завдань соціалістичного будівництва в Абхазії ухвалено організувати Абхазький Науково-Дослідний Краєзнавчий Інститут.

В зв'язку з організацією цього нового інституту ліквідується Інститут абхазького языка і літератури та Абхазьке наукове товариство.

Президія Центрального Виконавчого Комітету затвердила поданий від Народного комісаріату освіти проект статуту нового Інституту, структуру і його штати.

СХІДНІЙ СІБІР

◇ Асоціація пролетарських письменників включилася до огляду навчально-педагогічної літератури, який переводять в Східному Сибіру. До краєвої комісії для огляду навчально-педагогічної літератури асоціація висунула викладачів літератури т. т. Ширабона, Кубрина і Абагініського, що мають рецензувати підручну літературу.

Організовано бригади для укладання підручних книжок про Східний Сибір.

◇ Реорганізація Т-ва вивчення продукційних сил Східного Сибіру і географічного товариства. Для розгорнення краєзнавчої роботи на території края, Товариство вивчення

продукційних сил Східного Сибіру і його відділи на місцях та Географічне товариство реорганізовано на Східно-Сибірське краєзнавче масове Товариство.

Затверджено склад організаційного бюро під головуванням т. Басова.

Краєвий відділ Народної освіти доручив посилити керівництво краєзнавчим рухом у краї та перевести ряд заходів щодо втягнення широких мас трудящих до краєзнавчих осередків.

◇ Комбінат науково-дослідних Інститутів. У Новосибірському розпочато будівлю комбіната науково-дослідних інститутів, до складу якого входять теплотехнічний та вугільний інститут.

ТАТАРСТАН

◇ Призову літературу робітників-татар ударників. Татарська Асоціація Пролетарських Письменників (ТАПП)

основна літературна організація Татарстану, що об'єднує письменників усіх національностей республіки, існує з 1927 року.

Виконуючи директиву про призов робітників-ударників у літературу, татарський ТАПП організував на підприємствах Татарстану 13 гуртків, що об'єднують понад 200 татар-робітників. Крім Казані, татарські робітничі групи ТАПП'у є в Бондіоті, Бугульме і Кукморі.

Основне завдання в роботі татарських гуртків — художній показ у літературних творах героїв п'ятилітки — премійованих і нагороджених робітників - ударників. Письменники, члени ТАПП'у яких прикріплено до ударних бригад на підприємствах, в оповіданнях, повістях і п'єсах показують як робітники-ударники досягли перевиконання промфінплану.

ТАПП переводить виробничі наради поетів, прозаїків і драматургів. На цих нарадах критично розглядається всі художні твори, що виходять татарською мовою. Так, нещодавно розглянуто роман письменника-комсомольця Фатиха Хусні «Земля слухає».

Крім журналів «Атака» і «Яналиф» ТАПП видає альманахи і масову бібліотеку художньої літератури, до якої входять і твори робітників-ударників.

Гурток ТАПП'у при татарському Комуністичному Університеті видає свій літературно-критичний збірник.

♦ **Тат ЛОКАФ.** У військових частинах червоної армії на сьогодні маємо 11 татарських літературних гуртків ЛОКАФ, що безпосередньо зв'язані з центральною радою ЛОКАФ. На час загальної учоби влітку гуртки реорганізовано на літературні бригади. Бригади переводять літературні заняття і художнім показом червоноармійців - ударників сприяють виконанню пляна босової підготовки частин червоної армії.

♦ **Альманах Татарських письменників Донбасу.** Татарські пролетарські письменники Донбасу входять до літературного об'єднання Татарської Асоціації Пролетарських Письменників (ТАПП).

Художні твори татар-донбасівців уже виготовлено до друку і незабаром накладом державного видавництва Татарстану вийде перший альманах татарських пролетарських письменників Донбасу.

♦ **Центральна академічна бібліотека.** На базі бібліотеки ТНІЕІ у великому приміщенні організовано і відкрито най-

більшу в Татарстані Центральну академічну бібліотеку.

Основне настановлення організації бібліотеки — бути центральним книгозховищем переважно наукової і краєзнавчої книги; обслуговувати наукові установи і поодиноких наукових робітників шляхом організації при бібліотеці спеціальних тематичних кабінетів — в першу чергу марксизму - лєнінізму, економіки, краєзнавства антирелігійного кабінету і кабінету мистецтв.

Бібліотека має книжковий фонд біля пів мільйона томів. За основу її стали багаті краєзнавчі і сходознавчі книгозбірні Товариства істориків археологів та етнологів; Т-ва вивчення татарстану, Т-ва татарознавства, Центрального музею, Музея мистецтв, Казанського державного університету, Педагогічного музею, Бібліотека колишньої духовної академії.

Східний фонд становить собою єдину в Європі збірку понад 50.000 томів книг і рукописів шести десятилітть східними мовами. Східні рукописи збірки — дуже рідкісні матеріял, що був невідомий для науки до останнього часу, переховувався на приватних руках та книгозбірнях мечетей і церков.

Відділ російської книги і рукописів виключно багатий краєзнавчою літературою. Кількість рукописів сягає 3.000 томів, в більшій частині ще не визчені. Тут же чимало не опублікованих матеріялів часів Пугачовщини в Казані, записки самовидця повстання декабристів, архіви поміщицьких маєтків, особисті архіви професорів і громадських діячів, листи Александра ІІ-го, поета Державіна, Мельнікова-Печерського, тощо.

♦ **Соціалістический Татарстан.** Державне видавництво видає серію масових книжечок татарською й російською мовою під загальною назвою: «Соціалістический Татарстан». В цій серії книжечок написаних у формі художніх нарисів соціалістичного будівництва, вийдуть книжечки про заводи «Спартак», Бондюжський, про Ленінську текстильну фабрику Казанську електростанцію про країні колосни, радосни тощо.

До участі в цій серії притягнуто літературні бригади Татарських асоціацій пролетарських письменників і краєвих ударників-робітників.

♦ **Гурток друзів пролетарської музики.** В Казані в червні ц. р. організувався гурток друзів пролетарської музики.

Р С Ф Р Р

♦ **Пленум правління РАПП.** В кінці серпня і перших днях вересня в Москві відбувся черговий пленум правління РАПП. На порядку денному пленуму стояли доповіді: т. Макарьєва про художній показ героїв п'ятилітки; В. Кіршона — про перші підсумки призову робітників-ударників у літературу; А. Селіванівського — про попущитиство й союзництво.

Відкриваючи черговий пленум, відповідальний секретар Російської Асоціації Пролетарських Письменників тов. Л. Авербах, відзначив, що пленум застает пролетарський літературний рух в смузі перебудови, що триває згідно вказівок партії.

Докладно зупинився тов. Авербах на питаннях літературної політики, творчої дискусії, що стане школою для робітників - ударників призначених у літературу. Головним завданням тов. Авербах вважає боротьбу за творчий метод, за наступ

пролетарської літератури на всьому тематичному фронті.

Окремо тов. Авербах відзначив неуважність з боку мистецтва до питань культурно - побутової обслуги робітничої класи. Проблеми побуту зокрема одягу, житла, меблів — це все надзвичайно важливе на сьогоднішньому етапі і завдання РАПП'у — об'єднати всі організації пролетарського мистецтва під знаком розв'язання цієї проблеми.

Завдання показати героїв п'ятилітки, підкреслив у своїй доповіді тов. Макарьєв, це ієліт на право зватися пролетарською організацією, на право іменуватися літературною зброєю партії.

Буржуазія показує героїв спекуляції, рабської примусової праці, крові та грабунку. Ми показуємо героїв, яких буржуазія показати не зможе, героїв виробничої праці, соціалістичної праці, що твердо усвідомили свої зв'язки з рештою

учасників колективу. Показ нашого героя є перелік наших письменників лінією світогляду.

Тов. Макарь'єв на основі розбору надрукованого матеріалу приходить до висновку, що передусім в цій роботі слід ударити по халтурі, сиюканою і вульгарності.

Бурхливими оплесками зустрів пленум виступ Максима Горького, що прибув на пленум.

М. Горький в своїй промові як конкретне завдання перед пролетарською літературою поставив витворення історії фабрик і заводів, участь їх в громадянській війні, в соціалістичному будівництві. Пленум РАПП'а взяв на себе зобов'язання виконати ці завдання.

Тов. Кіршон докладно розглянув склад тих, що прийшли в літературу і зупинившись на окремих дефектах роботи з ударниками з боку РАПП комсомольських та професійних організацій, які кепсько допомагають, а інколи і заважають роботі з ударниками, вважає першорядним завданням безпосередню роботу з тими ударниками, що вже протягом року перебувають в організації. Основи цієї роботи — уперта і довга убоа.

Доповідач рекомендує налагодити заняття у справі піднесення загально-освітнього рівня ударників і пропонує утворити спеціальні університети, курси, де літературні питання вивчалися б за загально-освітньою програмою.

Найбільші пролетарські письменники частогусто не приділяють достатньої уваги роботі з ударниками. Слід під керівництвом рад організувати спеціальний кабінет, сталу консультаційну письменнича, де ударник міг би одержати і вказівки і поради.

Так само і критика ще не повернула по — справжньому обличчям до ударника. Критичні оцінки творчості ударників в окремих випадках або надміру захвалюють їх, або звисока поляскують їх по плечу.

Даючи оцінку збіркам віршів, книжкам робітників — ударників, що їх уклали місцеві асоціації і випустив ВЦРПС, тов. Кіршон зазначає, що більшість ударників об'єднує спільне тематичне. Велика більшість віршів присвячена праці. Покидані в літературу ударники — це поети комуністичної партії.

Є серед ударників ще чимало людей, недостатньо ідеологічно підкованих, а інколи навіть ідеологічно чужих. Але це одиниці, від яких РАПП-івський рух поступово звільняється. Основна маса ударників високо тримає прапор партійної літератури в її політичній і класовій спрямованості.

Тов. А. Селівановський зачитав велику доповідь в справі попутницької літератури.

Якщо порівняти те, що дає попутницька література сьогодні з тим, що вона давала в роки відбудованого періоду — цілком наочні величезні зрушення і масштаби руху вперед.

Панівні настрої попутництва першого періоду виявлялися в спробах ізолювати мистецтво від політики класової боротьби. Останні роки відбудованого періоду і початок реконструктивного викликали дуже великі, часто хворобливі зрушення серед попутницьких лав.

На грані реконструктивного періоду починається довгий період громадсько-політичного й творчого читання основних кадрів попутницької літератури, розвиток діяльності групи «Перевал» системи конструктивізму тощо.

Поруч цього читання і невміння визначити своє місце і свій шлях в пролетарській революції низка письменників — колишніх попутників —

переходять на позиції буржуазної агентури в літературі.

З другого боку в попутництві відбивається оформлення лівого справжнього, революційного крила. Для цього крила, що протягом кількох років змішувало органічний зв'язок пролетарським літературним рухом, питання про літературне майбутнє стало як питання про вхід пролетарської літератури. Тут найяскравішим а в тім неодиноким, приклад В. Маяковського.

Ліве крило попутництва, перебірюючи основне дрібно-буржуазного мислення і сприймаючи світогляд пролетаріату, перетворюється на загальні літературних союзників пролетаріату і являє собою один з резервів пролетарської літератури.

Перетворення письменника — попутника на письменника союзника визначає ідейне переоборудження оволодіння діалектичним матеріалом, усвідомлення соціально-політичного змісту свого колишнього творчого шляху, перехід на ідеологічну позицію пролетаріату, тобто — в творчому плані — вироблення нового творчого методу, боротьбу з новим тип письменника.

Що перебувають не слід розуміти механічно. Лінія рішучої і принципової критики дрібно-буржуазних хитань і разом з тим дружньої допомоги в справжній перебудові на шлях зближення з пролетаріатом — такою повинна бути лінія пролетарської літературної руху у відношенні до письменників, що залишаються на сьогодні попутниками але не можуть наблизитися до позицій пролетаріату.

РАПП-івська організація повинна боротися за перетворення попутників на союзників, за перехід союзників до лав пролетарських письменників.

Пленум закінчився кінцевою промовою тов. Авербаха.

Підчас роботи пленум вітав представник міжнародного об'єднання революційних письменників Джераметто, та представник пролетарських письменників Польщі Станіслав Станде.

«Літературное наследство» РАПП та Інститут ЛІЯ комуністичної академії випускають нове видання «Літературное Наследство» під редакцією Л. Авербаха, І. Іполітова і Ф. Раскольниковою.

«Л. Н.» — виходить у своїй роботі з Ленінської вказівки про потребу критичного перегляду й переорбії культурної спадщини минулого. «Л. Н.» розробляє з марксистсько-ленінських позицій, з погляду сучасності, питання історії російської громадської думки, історії літератури та історії журналістики.

«Л. Н.» — публікує невідані матеріали і документи з історії літератури та історії громадської думки.

Найбільше уваги «Л. Н.» приділятиме розшуку й публікації невіданої й загубленої літературознавчої спадщини класиків марксизму. В центрі уваги буде публікація матеріалів і документів, що стосуються історії та передісторії пролетарської літератури.

«Л. Н.» — вперше в літературі ставить питання: завдання систематичної і планової історії пролетарської преси.

«Л. Н.» запроваджує відділ критичних оглядів, що знайомитимуть читача з усіма літературними новинами з кола питань, які розробляє видання. Спеціальну увагу буде приділено аналізі мемуарної спадщини минулого, яка видається тепер. Для оглядів систематично притягатиметься істо-

рико - літературні видання Союзних республік а також Заходу, Сходу і Америки.

Видання багаті ілюстровані.
(Ред. «Л. Н.» — Москва 6, Страстной бул., 11).

♦ «В поміж призви́ннику - ударнику в літературу». Накладом видавництва «Крестьянская Газета» вийшов збірник «В поміж призви́ннику - ударнику в літературу». Крім положення про літературний гурток і програму занять у збірнику статті т. Замойського Батрака і др.

♦ 22 нових національних театрів. Олімпіада національних театрів, що відбулася торік улітку в Москві, поснула вперед справу розгортання сітки національних театрів у РСФРР де мешкає найбільше різних національностей і де до речі було на цій ділянці деяке відставання. Лише узимку цього року по самій РСФРР утворено 22 нових національних театри. Серед них: два українські (Ленінград, Ростов над Доном), Чуваський, Удмурський (Вотська автономна країна), пересувний театр Комі, Камиліський, три Татарських, Дагестанський, Німецький (Надволяжжя) Ойгурський (Алма - Ата), Циганський (Москва), Естонський, Фінський, Корейський, Хінський та Інтернаціональний (ставить п'єси французькою мовою та англійською мовами).

♦ Український пересувний театр «ГАРТ» (Москва) дав нову постанову «Ало, ало, небезпека» — реж'я на 4 частини Ольги Чабан. Поставла режисера Лосева. Музичне оформлення Родзинського. Художник — Несфітов.

Перша п'єса відбулася влітку в Сокольницькому парку культури і відпочинку в приміщенні театру «Тіволі».

В роботі такі п'єси: «Бур'ян» (за романом Ан. Головка), «Яблуневий полон» (Ів. Дніпровського) і «Шпана».

Перші дві п'єси вже готові до постанов.

♦ Злиття комуністичної Академії з Інститутом червоної професури. Президія ЦВК Союзу РСР несподовано заслухала інформацію доповідь про роботу Комуністичної академії та злиття її з Інститутом червоної професури.

Президія зобов'язала Комуністичну академію в найкоротший термін пов'язати її наукову роботу з актуальними завданнями будівництва соціалізму та вжити заходів до ліквідації відставання наукової думки від практики соціалістичного будівництва, в зв'язку з чим наступного навчального року перевести ґрунтовно перебудову роботи.

У складі Комуністичної академії затверджено такі 10 інститутів: економіки, аграрний, світового господарства, техніки і технічної політики, історії, радянського будівництва і права, філософії, літератури, мистецтва, мови національностей СРСР, підготовки кадрів.

Крім того в складі Комуністичної академії затверджено асоціації природознавства і асоціації для вивчення проблем війни.

♦ Про роботу академії наук СРСР. В серпні Президія ЦВК СРСР заслухала доповідь неодмінного секретаря академії наук СРСР про роботу Академії.

Президія констатувала, що Академія наук за останнє півріччя досягла значних результатів у своїй роботі.

З метою забезпечення успіху науки в роботі Академії відповідно до темпів соціалістичного будівництва Президія ухвалила утворити сітку комплексних науково - дослідних баз у тих ра-

йонах, де за єдиним народно - господарчим планом переводиться найінтенсивніше будівництво. Ухвалено збільшити кількість кафедр Академії з технічних дисциплін.

Для дальшого поширення роботи Академії Наук надається поточного року потрібна додаткова площа. Затверджено плана побудування нового приміщення для хемічних установ Академії. Забезпечується будівляння ґуртожитку аспірантів Академії наук.

На 1932 рік будуть збільшені валютні асигнування Академії на передплату закордонної літератури, імпортного устаткування, а також для забезпечення великих фахівців учених, яких запрошуються на роботу з - закордону та наукових закордонних відряджень робітників Академії.

♦ Осіння сесія академії наук. На початку жовтня в Ленінграді відбулася осіння сесія Академії Наук. Сесія пройшла під знаком підготовки Академії Науки до четвертого закінального року п'ятилітньої і активізації боротьби за плянуння науково - дослідної роботи.

♦ Монографія «Деятели науки и техники». Ленінградська секція наукових робітників розпочинає виданням художньої монографії «Деятели науки и техники», де будуть подані біографії діячів науки й техніки, що мають заслуги на фронті соціалістичного будівництва і громадської роботи.

Експозиція на виставці дана по розділам теми ♦ П'єса про еспанську революцію. Тов. Луначарський та Деїч закінчили п'єсу під назвою «Пролог в Еспанії», присвячену еспанській революції. Автори використали документальний матеріал. Із п'єси автори подають класову суть еспанської революції, і трактують події від 15 грудня 1930 року (повстання на аеродромі) до останніх подій в Еспанії, як пролог пролетарської революції.

П'єса йде цього сезону в московських театрах.

♦ Антологія народів північного Кавказу та Дагестану. Державне видавництво художньої літератури РСФРР готує антологію народів Північного Кавказу та Дагестану, що охопить творчість чеченських, лезгінських, дагестанських, осетинських, караїмських та інгушських поетів і письменників.

♦ Роман неґритянського поета. Накладом Державного видавництва ГИХЛ вийшов роман революційного неґритянського поета Лестона Хьюза «Сміх крізь сльози», в якому автор списує життя неґритянської родини робітника в одному з південних міст Сполучених Штатів.

♦ У письменників політемігрантів. Ясенський Еруно закінчив роман «Бандосси» з життя польських робітників - гірників у французькому північному басейні. Перша частина книги висвітлює життя урядових фашистських кіл Польщі, друга частина малює Західну Білорусь. Видав п'єсу «Баль манекнів» — сатира на соціаль - демократію Заходу. Тепер працює над романом про Тарджістан.

Гідаш Анатолій закінчив велику поему про будівництво, побудовану на матеріалах з подорожів по Уралі й Донбасу. Пише роман «Шасливе дитинство» на тему — робітничий рух на уґорщині з 1900 до 1925 року.

Залка Мате закінчує повість про Перекон «У гостях у безсмертних» і роман «Комети повертаються». Переробляє для театру Червоні Армії п'єсу «Слава славим». Розпочав автобіографічний роман «Ангета». В Центривалі уґорською мовою видає книгу «Кінець походу».

ЗАКОРДОННА ХРОНІКА

АМЕРИКА

◇ Літературні новини. З новин художньої літератури звертає на себе увагу роман Гарисона — «Дитина народилась» (Harrison. The Child is born). Це одна з книжок, де робітництво трактується, як кляса, що не тільки страждає, але й борється, діє. Автор добре ознайомлений з побуту робітників, з революційними настроями і рухом і талановито відзеркалив це в своїй книзі.

◇ Преса трудящих Канади. — «За більшовізацію» — Політично-економіч-

ний, та культурно-пропагандистський місячник центрального Виконавчого Комітету Комуністичної Партії Канади. Виходить українською мовою.

◇ Заборона журналу «Західна Україна». Канадська влада в останніх місяцях дуже запально переглядає всі радянські газети, книжки, кореспонденції з СРСР. Багато листів, книжок й газет та журналів доходять до адресатів. Журнал «Західна Україна» офіційно заборонено у всіх провінціях Канади.

БЕЛЬГІЯ

◇ Державні премії для письменників, що пишуть французькою мовою цього року дістали: літературний критик М. Reneу і жінка Elise Champagne; з письменників — фля-

мандців нагороджені G. Eeckhoudt, E. Schmitz і Ward Schoutenden.

◇ З'їзд міжнародного незалежного фільму. В Брюкселі відбувся другий з'їзд Міжнародного незалежного фільму.

ЕГИПЕТ

◇ Новий закон про пресу. Новий закон про пресу, виданий від єгипетського уряду Сідкі-паші, значно поширює права влади порівняно до закону з 1881 року, що був чинний до цього часу.

За новим законом, влада має право закрити адміністративному порядку будь-яку газету, що виходить в Єгипті. На той випадок, коли б газета видавалася чужоземцем, рішення влади до його переведення в життя має бути передано

(згідно режиму капітуляції) на розгляд місцевого суду.

Новий закон передбачає, що член парламенту не може бути редактором газети.

Аби одержати право на видання газети за новим законом, треба ввести урядові заставу розміром від 150 до 3.000 єгипетських фунтів.

Кара, яка може бути накладена за новим законом: 6-ть місяців ув'язнення або штраф 100 єгипетських фунтів.

ПОЛЬЩА

◇ «Miesiecznik Literacki» — журнал польських пролетарських письменників. Варшава — Львів — Познань. 1931. Червень № 19.

Зміст цього числа становлять вірші В. Броневського — «Баллада про Театральний Майдан»; С. Р. Станде — «Плян»; Ю. Грота «Фронт»; З прози вміщено радянський репортаж І. Соболева — «Від варштату до науки» і два конкурсні репортажі: І. Сокала — «Горіщий Шлезьк» і І. Шімеля — «В мастку ясновельможного князя». У розділі статей: С. Р. Станде — «Злитинілий ліній» (обговорює брошуру проводирів соціалфашизму Кавтського — «Більшовизм у спілім завулку»); К. Завадський — «Достоевський» дає оцінку історичної ролі Достоевського для тогочасного суспільства; І. Камінський — «Спогади пана Голуфка» (подає цікаві факти з діяльності проводирів ПВО і ППС). АВК в театральному огляді подає оцінку соціалфашистській п'єсі Й. Бравна «Европа». М. Серединський — «Чудаси фільмової цензури» (подає факти про скандальні цензурні операції фільму Айзенштайна «Блакитний експрес»).

◇ Конфіскація книжки. Газета «Український Голос», що виходить і Перемишлі, повідомила: «Окружний суд у Тернополі ухвалив конфіскувати історичну повість письменника Андрия Чайковского «Сагайдачний», що становить другу частину твору «До слави».

◇ Арешт революційних літераторів. У Варшаві заарештовано 11-1Х групу лівих польських літераторів: Ян Гемпель, Владислав Броневський, редактор літературного місячника «Miesiecznik Literacki» — Олександр Ватт, публіцист Януш (Станар), Лев і Новогрудський. Їм закладають прималежність до редакційного комітету центрального комітету комуністичної партії та участь у протесті проти нового статуту в'язниць.

◇ Закрилася найстаріша єврейська газета. В наслідок фінансових труднощів з серпня в Варшаві перестала виходити єврейська щоденна газета «Hacifiro» (Світанок), це одна з найстаріших єврейських щоденних газет, що виходила при кількох перервах протягом 70 років.

ФІНЛЯНДІЯ

◇ Новий збірник Алмара Вірта. Відомий фінський пролетарський поет Алмар Віртанен нещодавно видав нову збірку віршів «Tuen Lomassa». До книги подано передмову Максима Горького.

◇ Помер видатний маляр. Цього літа в Стокгольмі помер видатний фінський маляр Аксель Гален-Калела.

◇ Прокляття сюрреалістів. З нагоди колоніальної виставки в Парижу сюрреалісти випустили прокляття, в якій вони, між іншим, кажуть:

«Най не дивується скандальна «Соціалістична партія» іезуїтська «Ліга прав людини», що не намагатиметься встановлювати різниці між «поганим» і «доброю» колонізацією. Понери національної оборони в капіталістичному суспільстві можуть пишатися розвагою, влаштованою для них французьким імперіалізмом. Всі ті, що назажди зріклися бути оборонцями буржуазних батьківщин, зуміють протипоставити їх нахилою до розваг і експлуатації позицію Леніна, що перший на початку цього століття визнав всі колоніальні народи за спільників пролетаріату».

◇ Театральна криза у Франції щороку все більш зростає.

Численні анкети щодо з'ясування причин цієї кризи подають здебільшого одноманітні відповілі.

Найбільшим конкурентом театру є кіно, перепануюче мовне, що притягає своєю дешевизною в порівнянні з театром. Конкурує з театром і спорт та радіо. Та проте, хоч анкети і мало про

не кажуть, головною причиною занепаду театру є криза тематики буржуазного драматичного мистецтва. Успіх революційного театру в Німеччині — живий доказ цього.

◇ Умови життя робітників мистецтва. Професори французької Національної школи вищих мистецтв і консерваторії опублікували відозву до робітників інтелектуальної праці, в якій зазначають злиденні матеріальні умови, за яких вони працюють. Так напр. Поль Віде, що працював 35 років, як професор консерваторії, помер в злиднях.

◇ Переслідування комсомольської газети у Франції. У вересні паризький суд розглянув справу видавців комсомольської газети «Avant-Garde» Сенью і Ніальона. Обоє їх притягнуто до відповідальності за вміщення в газеті статті, що ніби «закликала салдатів до непокори». Кожному з них — Сенью і Ніальону — інкримінувалося 2 статті. Суд засудив обох за кожний злочин, зокрема, на 2 роки тюрми і до 3.000 тисяч франків штрафу.

Продавця «Avant-Garde» Гашена «за співучасть» засуджено на один місяць ув'язнення та 1.000 франків штрафу.

UKRAÏNICA

◇ «Internacisto» — орган робітничої організації есперантистів (виходить в Берліні) в № 15 — 16 та травня ц. р. вмістить невеличкого нариса Віктора Копейкіна про Донбас (стор. 114. Viktor Kopejkin — Donbas).

◇ Відгуки російської преси на український декадник в Грузії. Масова газета з питань мистецтва «Советское Искусство» в № 40 (112) від 8.VIII ц. р. вмістила статтю Шалва Буачидзе — «За культурною єдністю народів СССР». (Декадник української культури в Тифлісе). В статті подано історію організації декадника, відкриття та перебіг його. Закінчується стаття повідомленням про ухвалу відповідних органів України, Грузії і Закавказзя організувати декадник культури Грузії і Закавказзя на Україні.

◇ Персидський поет про Донбас. В газеті «Правда» № 153 (4958) від 5 червня ц. р. надруковано вірш персидського поета Лахті — «Шахтерам Донбаса», в перекладі на російську Георгія Шенгелі.

◇ «Есє» про Донбас. Щоденна центральна робітничая газета («Есє») — «Есєч» — орган ради національності ЦВК СРСР в № 12 (1861) від 22-травня ц. р. — вмістила вірш Ш. Маннура «Важгаді Донбаса».

◇ «Земля Советская» — (орган все-російської організації пролетарсько-колгоспників письменників) — в книзі четвертій за квітень ц. р. приділено певну увагу українській літературі. В журналі вміщено вірш Андрія Пано-

ва «Червона Армія» («Красная Армия». С укр. перевел Ілья Салодьев. Стор.24); в розділі «Библиография» — рецензія: Кириленко Иван — «Натиск» Повесть. — Г. Ярмоленка; П. Вильховий — «Зеленая фабрика» — В. Зайца; в розділі «Хроника» маємо інформаційну нотатку про УРЕ (Українська Радянська Енциклопедія).

◇ «На посту» — Орган Ленінградської Асоціації Пролетарських письменників — в № 11 від 17 — VII — 31 р. приніс рецензію на книжку И. Кириленко «Кудрявые дни». Повесть. «Молодая Гвардия» 1931 г., перевод с украинского М. Зенкевича.

◇ Українська поезія на сторінках «Известий». Орган центрального Виконавчого Комітету Рад СРСР і РСФРР — «Известия» від 1-го червня ц. р. № 149 (4356) на стор. 2 видрукував вірш поета молодиків Ст. Крижанівського «Весна країни».

Вірша видруковано українською мовою.

◇ «Траг Трагсильо» в Америці. Цього літа на екранах кіно-театрів міст Сполучених Штатів демонстрували радянський історичний фільм — Тарас Трясило».

Фільм мав великий успіх.

◇ «Економический вестник» — орган японського торговельного музею в м. Харбін — в № 41 — № 1 за січень 1931 друкує (продовження) вражіння від подорожування редактора журналу п. Акіно по СРСР. В цьому числі п. Акіно списує своє подорожування по Україні в серпні 1930 року.

БІБЛІОГРАФІЯ

Ол. Ведміцький «Вугіль» «Плужанин» 1931 рік. Тир. 3.000 стор. 62. Ціна 90 коп.

Третя збірка Ведміцького «Вугіль» містить у собі продукцію автора за останні три роки, коли не брало до уваги поему «Кривава печать», написану ще в 1926 р. Цю поему хочемо розглядати не як примусовий асортимент до сучасних віршів, а як першу, може не цілком ядлу, не пильно опрацьовану спробу — висвітлити непідроблену історію політичної боротьби на Прилуччині в 1905 році.

Решта, 28 віршів збірки за роками розподіляються так: 5 припадає на 1928 р., 14 — на 1929 рік і 9 — на 1930 р. Хронологічні дати, уважно проставлені автором біля кожного віршу, допоможуть нам чіткіше простежити зростання поета, основну спрямованість його творчої методи, ідейну наснаженість та світоглядні позиції письменника.

Коли ми розглянемо вірші, що написав автор у 1928 р. («Пісня», «В завірюху», «Галичини», «Ланцюг із рук» та «Тростянець»), то побачимо, що в них нема нічого принципового нового, що підносило б їх над пересічний рівень попередньої збірки Ведміцького «Покоси». У цих віршах нема ще конкретного виображення певних явищ, чи то подій, виразно чіткого, класового витрактовування їх. Тут автор прагне до «сиплунти зорями в озера мук, вульканом вибухнути в баговинні» (ст. 38).

В поезіях наступного 1929 р. бачимо помітний злам, проступання наперед. Автор уже цілком свідомо шукає «Залізних слів, в яких — огонь, в яких давненько доба і розгортає шифри п'ятиріччя» (ст. 5). Та шукання міцного, повнокровного слова, що художньо відбивало соціальну практику пролетаріату та колгоспного — бідняцького селянства, ще наражається на великі труднощі. У порівняно — великомасштабній «подорожній» віршів («Пороги», «Берези», «Ялта», «Водограй», Шевченків дуб», «Асканія-Нова») безоглядно падає ще естетська споглядальність дачника чи туриста, лякування дійсності, неміння пробиратися десь глибше за кору явищ. Так, у Білорусі поет нічого не побачив, крім берез для поета «басейн води й тепла». Так само шось від Вертинського є в підході до терплячої китаянки в перисто-бідній Кімоно («Китаянка»). Ведміцький тут, як і раніш, кохаючись у сонетах, наслідуює не кращі сторони Бажана. Пригаймі, у віршові «Жита цвітуть» вплив Бажанової словотворчості й світосприймання безперечний. Якось дивно виглядають у цьому віршові колони тракторів у міщому кільці «шалапуті», «житних каламутів», «древніх шкутів», «пряних жмутів» та «чмутів». Зате в «Густині» вже чітко подається антитеза між Густинню старих дореволюційних часів і сьогодишньою дитячою колонією, що розташувалася в монастирі. Але і тут ще трапляються зриви в неприхований ідеалізм:

Я на прщанні вже на дзвіниці,
Де ще зберігся чернець дзвонар,
Що так мистецьки із міді й криці
Кує в просторах німий тропар.

Ще краще виглядає поезія «Червоний Маяк», хоч і тут значно зникає її ідеалістична творча метода автора (запод — новий кобзар; пєс — «Махно»; трактор — бунтар тошо).

Великий вірш «Вугіль», що йде першим і дав назву всій збірці, у свій час був помітним позитивним явищем на полі укр. поезії. На сьогодні вірш хвибує на певну метафізичність (антидіалектичність). У «Вугіл» Ведміцький змальовує боротьбу між людиною та природою, ступнене поширення енергетичної бази суспільства. Та автора більше цікавить речевий світ, виробничі процеси та виробничі сили, аніж виробничі відносини. Тому цілком цікавить природно у Ведміцького випав з поля його зору найголовніший рушій розвитку суспільства — робітничий клас і класова боротьба. Показуючи рух дійсності, автор береть окремі етапи розвитку енергетичної бази суспільства в такому аспекті, що моменти класової боротьби накреслені епізодично десь на другому плані.

Та найкращим віршем, написаним у 1929 році ми вважаємо «М'яту». Тут все оформлення віршу підпорядковане одному завданню — виобразити виробничий процес м'ятного заводу і вплив цього виробництва на сільське господарство Прилуччини. Навіть той естетизм, що є в поезії, органічно пасує до теми і не набирає самодостатнього значіння, як це було в багатьох попередніх віршах.

Знову думка встає: не про скло журних вод,
Де за вікнами порожать дівчата,
А про нашу твердиню, про м'ятний завод,
Де струмками видзвонює м'ята. (ст. 56 — 57).

З 9 віршів, що припадають на 1930-р., лише один вірш випадає з основного тематичного спрямування — реконструкції сільського господарства на базі суцільної колективізації та ліквідації глїтайні як класу. Це «Перекоп», де оспівується героїчна боротьба Червоної Армії за фортецю Криму — Перекоп. Поминаючи не досить вдалу поезію «Білопінні дні», підкреслюємо, що всі останні вірші намагаються щільніш підійти до тих складних соціальних процесів, що відбуваються на селі, органічніш увімкнутися в практику пролетаріату. Так, скажімо, «Розбита надія» (що є ніби безпосереднє продовження віршу «Тростянець») на вищій світоглядній базі, подає нам антитезу між Тростянцем поміщицько-кріпацьким і Тростянцем сьогодишнім — радгоспом.

Зелена фабрика стоїть навколо,
блискучим зерном заливає шлях.
Про час новий дзвенить пшеничний колос
і день комуї встає в рясних житах» (ст. 33).

У віршові «Більшовицька весна» Ведмїцький чи не вперше виразно наголошує, — хоч іще не так повно й опукло, як того вимагав час, моменти класової боротьби. Добре також, що автор уміє пов'язати боротьбу за суцільну колективізацію з боротьбою проти релігійного дурману.

Ось кинув хтось; як тепер із богом?
Артіль і труд, чи церква і попи?
І дужий гук піднісся: геть старого
в новій сім'ї не треба нам кропил» (ст. 30)

Або, з другого віршу — «Затони бурують»:

І степ устав, рвонув останнє жало —
І ось на вигоні кубло старих богів,
Спахнув огонь, повітря задріжало
і дим ікон зірвався, під небом затремтів.

Та значною вадою віршу «Більшовицька весна» слід визнати лякування дійсності, схематичний показ процесу колективізації села, невміння показати у всій складності, діалектичності цього явища.

Вірш «Затони бурують» змальовує працю виїзних газетних бригад, їхню плідну боротьбу з куркульською агітацією та релігійними забобонами. Поезія «Комбайн» позначена рисами поверхового техніцизму, а непоганий в цілому вірш «Металь і нафта» хибує в окремих місцях на споглядальний естетизм катукування класової боротьби в старому селі, архаїчно-символічні рядки.

Та вершинною точкою (покищо) всієї поетичної творчості Ведмїцького і значним явищем укр. радянської поезії доби реконструкції народного господарства схильні ми розцінювати вірш «Ударникам» (це зовсім не значить, що він є якесь канонізоване довершеність. З погляду обов'язкової єдності між змістом та формою знайдемо тут і незурядні вислови, думки і невадлі порівняння й кострубаті поодинокі рядки. Але нам імпонує його залізна бадьорість, по-більшовицьки загострена активність, усвідомлений мужній штурм проривів засобами художнього слова.

Знялася міль широкого Союзу —
і м'язи рук напругли, як вітри!
Пружинить час господар синєблузий
і чути гук:

Натисни!

на —

прорив!

За тонну вугілля, за кожну тонну сталі,

за степ засіяний — за урожай! —

Ставай, товаришу,

як інші стали,

Ставай, колгоспнику, —

ставай!..

Плужанин Ведмїцький свого часу пішов за невірним гаслом Хвильового — вливати нове вино змісту в старі (неокласичні) міхи — форми, написавши вінок сонетів «На межі».

Тепер, за часи реконструктивної доби, Ведмїцький один із перших починає застосовувати у своїй творчості жанр виробничого віршу, намагаючись щільно включитися в практику соціалістичного будівництва. Маємо на увазі його відомий вірш («Калиновий міст») про свиню.

Йоркшир — свиня підносить міль удара
і б'є на смерть старе сумне село!
На сотні га — картопля — деодара
зніма зелене, як трава, крило.
І мисль летить кипуча, наче маса:
це ж перший рік, це ж лише перший крок.
Ми тут розрубуєм проблему м'яса
і стелемо калиновий місток.
Це ж на йому гудуть чутунні луни
і думно ним ідуть в артіль кутки.

І прийде ним нове село в комуни
і принесе розкрапані шматки.
Це ж той місток, де збіглося дві дороги:
Одна — назад, друга — вперед, в артілі,
Ідемо вперед, лишаєм шлях убогий,
де в биндіогах рипить селянський біль (ст. 59).

Отже, розглядаючи перейдений творчий шлях Ведмичького в площині світоглядно-тематичний мусимо констатувати виразну тенденцію наближення письменника до практики соціалістичного будівництва на селі, поглиблене виборення марксо-ленінського світогляду. Проте, авторів же треба остаточно переробити схематизм та метафізичність підходу до конкретних життєвих явищ, треба повніше й глибше відбивати дійсність, як єдність протилежностей, не затіюючи водночас ведучої тенденції розвитку.

Справа з виборенням нової форми стоїть гірше. Над автором ще виразно тяжать традиції старих канонізованих розмірів та форм. Для Ведмичького ще характерні порівняння явищ життя з римами, з повноцінним ямбом тощо. Повним анахронізмом на сьогодні стає і застаріла-символістична його манера, що споріднює поета одночасно і з ранніми «кузнецами», і з Олесею. За це говорять хоч би такі вислови, як «самуми суму й зла», «гальмо ворожих дамб», «желези Комінтерну», «озера мук», «брами юних днів», «кобзар - завод» тощо. Зустрічаються наперетравлені впливи раннього Тичини («Скажу: бемоль і боти неодмінні»). Мозолить око часте вживання таких слів: зливи, вар, брами, межі, тощо. Ми не відірваємо механістично форму від змісту. Очевидно, в самому змісті (світогляді) були певні дані для плекання саме такої форми. Цікаво, що усвідомлена боротьба за опанування марксо-ленінського світогляду призводить в останніх віршах до творення нової форми, до впертого розхилявання канонічних зразків.

Яку ж художню методу застосує автор у даній збірці й яка її тенденція розвитку?

Для попередніх збірок Ведмичького характерним для його творчої методи було своєрідне поєднання об'єктивного ідеалізму з стихійним матеріалізмом. В даній збірці «Вугіль» спостерігаються ідеалістичні зриви лише в деяких віршах, а в поезіях написаних у 30 році, є вже елементи матеріалістичної діалектики. Проте, в цілому й для цієї збірки ще характерна механістична тенденція в образних засобах автора. Ця механістичність полягає в пряломітному розподіленні образних визначень на позитивні та негативні, в затіненні діалектичного розвитку явищ, в моментах статичності, психологічного схематизму та люкування образів.

Ясно, що поетові потрібні в його подальшій роботі уникнення ескетизму, послідовне застосування творчої метди діалектичного матеріалізму пов'язане з цілковитим виборенням марксо-ленінського світогляду. Всі дані для цього в Ол. Ведмичького є.

Мик. Сайко

О. Соколовський «Б о г у» — Роман. (ДВ «Мол. Більш.» К, 1931 р., т. 10.000. с. 431 н. 3 і рб.).

Коли перший історичний роман Соколовського («Перші хоробрі») розробляв тему терористичної діяльності «Народної Воли», концентруючи окремі постаті навколо вбивства Олександра II, то другий переносить нас в бурхливу добу революції 1648 — 1654 р. р. в Україні.

«Нема таких галузів життєвих явищ, що не були б цікаві для пролетарського письменника, були б «неаживими», незачинаними, «не літературними», — пише Селівановський. Отже, і теми далекого минулого цілком правомочні в нашій літературі. Треба лише, щоб історичну тему письменник розробляв з погляду матеріалістичної діалектики, щоб картини минулого проливали світло на сучасне, щоб у такому творі «розвивалися основні ідеї, які ставить і розв'язує пролетаріат за доби здійснення соціалізму».

Завдання в цьому випадкові ускладнялося і тим, що ця доба художньо не висвітлювалася в пролетарській літературі, що тут міцні впливи буржуазно-націоналістичних традицій, найяскравішим виразником яких був Кащенко з його історичними повістями, глибоко ворожими пролетарській ідеології, розроблюваними в стилі реакційного, квадро-патріотичного романтизму; і ще — і тому, що в самій науковій розробці цього періоду в історії України ми маємо прориви (націоналістично-фашистські позиції акад. Грушевського, буржуазно-куркульські тенденції Яворського). Отже, перед пролетарською літературою стоїть актуальне завдання не уникати цих тем, а художнім їх показом в світлі ідей класової боротьби рішуче заперечити буржуазні тенденції, вибрати український шовінізм з однієї з найважливіших його позицій.

Коли в світі завдань цих підійти до роману Соколовського, треба сказати, що він з цим складним завданням не впорався.

Перша частина роману подає нам картини сваволі польських магнатів, пригноблення й визиску селянства, зростання стихійного повстанського руху, що входить у широке річище повстання під проводом Хмельницького.

Друга частина малює переможний хід козацького війська, що об'єднується потім з повстанським загоним Кривоноса, Морозенка.

Жовті Води, Корсунь, Пилива — ось вузли в розгортанні подій цього переможного ходу. Тут же виявляються початки соціальної диференціації й розбіжності класових інтересів козацької старшини й маси повстанців, організація опозиції Гетьманові серед самої старшини, що в тій чи тій мірі відбивала розбіжні інтереси різних шарів суспільства. Хмельницький, Витовський, Забуський, Панька — з одного боку, І Богун, Кривоніз, Морозенко, Нечай — з другого, — ці два табори уже чітко тут виявляються.

Третя частина роману поглиблює незадоволення селянства з старшини після перемир'я, готовість боротися далі за свої класові змагання. Розгортається другий етап в розвитку революції, що закінчується картинками боїв під Бізирком.

І, нарешті, четверта частина роману подає стан революції після Зборівської угоди, боротьба народних ватажків на власну руку. Остання спроба діяти об'єднаними силами кінчається поразкою під Берестечком і втечею Гетьмана. Зрада старшини інтересів селянської революції усвідомлюється масами оста-

Точно. Революція пішла наниз. Треба розпочинати організацію нової боротьби проти своїх панів, що зросли на крові трудящих в процесах запеклої боротьби.

На фоні цих історичних подій центральною постаттю в романі виступає популярний ватажок Б о г у н. Постаць ця мало висвітлена в історичній літературі, тим - то для поста є широче поле для праці, Богуна висвітлено, як завзятого борця, що всі сили свої віддав революції. Хоробрий, досвідчений стратег — він відразу стає в опозицію до старшинської партії, але остаточно усвідомлює собі колючість збройної боротьби з нею тільки після Берестечка, тобто, наприкінці роману. Це утворює вражіння незакінченості твору, — остається невідомим, якже почав діяти перероджений остаточно Богуна, чим кінчилася ця його діяльність.

Інтрига розвивається ще й в особистому плані, в історії нещасливого кохання Богуна до панської служкині Оксани. При цьому в композиції роману активну роль грає на себе Богуна, Оксана засуджена на постійне, пасивне чекання та сум за милим. Наприкінці вона робить спробу сама знайти чоловіка й, попавши в татарський яр, загине від кулі своїх визволителів, серед яких був і Богуна.

Збіг обставин в типово - романтичному стилі. Оксані в подіях не надається ніякої активної - громадської ролі: вона мріє увесь час про тихе, радісне життя з милим подружжям. Смерть її служить і розв'язкою твору. Отже, роблячи увесь час наголос на історичні події, на картини розгортання революції автор не доводить до кінця нітки розповіді, обриваючи її особистою катастрофою.

Протиставляючи основні класові сили, автор часто користується з методи посилення фарб іноді сходять з позиції художньої перекопчивості. Так, приміром, двічі показується ворожий стан на бенькетах (в полові Вишневецького і в стані Потоцького), витриманих в гротескному оформленні; досить шаленому, Чарнецький, в протизагу Сенкевичеві, що зробив з нього національного героя, перетворений на трафрат «злoding» — розпусника, на «потору з сірим страшим обличчям і зеленими очима, з подзьобаним віспою обличчям... з тонкою гадючою отруйною посмішкою» (с. 47, 51) — ці риси підкреслюються й далі, коли тільки з'являється Чарнецький в супроводі «колишнього, низенького з плюсицями обличчям і масним вицвілим очима патера Єзuita».

Навпаки, типаж козацький зчаста безоглядно ідеалізується, і ця ідеалізація набуває часто рис націоналістичного оформлення. Так, автор схильється завжди в пошани, як тільки мова заходить про запорожців. «— І що то воно у них за примета така. Може, по зброї коштовній пізнають запорожця... Ні, не по зброї... Може, по плечах широким. По голові, піднесений гордо. По очах, що дивляться сміливо й трохи неначе глузливо... Так само, в картинах виховання Тимка, сина Богунового, мова мовиться про те, що з нього буде добрий воля, добрий козак, що й рубатиме, і стрілятиме, і конем вираватиме, але кого й за що рубатиме — про те жодного разу не згадується.

В цьому плані, зазється, варта уваги й постаць Сенька, росіянина в козацькому таборі, що стає потім зрадником, сілним зиярядям в руках Забубського. Далеко перекопчивіше виглядало б це явище, коли б таким помічником став чорт із заможних реєстрованих козаків. Свідоме ж підкреслювання в мові Сеньки цих специфічних «ой - лі, ента, таво, що й то, нічаво»... ніяк не може бути виправдане, відомістю, безперечно, в даній ситуації шовіністичними нотками.

Питання про євреїв та їхню ролі в перебігу революції просто обминається. Лише в двох місцях це питання побіжно зачіпляється (с. 205 та 255). Цілком правильно в цих місцях підкреслюється, що ворог селянина — не єврей, бо й серед них була маса бідаків, а в посібниках, агентах шляхтича, пана. Варто було б цей момент в романі ширше розгорнути.

Нерозв'язано, в романі, до кінця, і постаць Хмельницького, ідеалізованого в минулій літературі (порівняно хоч би з Старицьким).

Показ окремими позитивними моментами роман має кардинальної ваги хибу, яка знецінює роботу письменника. Розгортаючи широку панораму картин революції, прагнучи художньо відтворити їх з погляду історичного матеріалізму, письменник мусив докладніше спититися на соціальне - економічні передумови революційної боротьби. Фільваркова система господарювання, розбіжність економічних інтересів магнатства і дрібної шляхти, козацькі господарства, диференціація їх, запорозькі «дуки», розвиток торгівлі, нові продукційні сили, що перерости феодальні відносини, прагнення дрібних власників розчистити шлях до капіталістичної організації господарства на базі конкуренції, ролія міщанства та ремісництва — всі ці проблеми або зовсім не зачеплені, або ж подані фрагментарно, уривчасто, в розмовах авторських, а не в художньому показі відповідного матеріалу.

Так само не показано художньо, хто ж був основною руйнівною силою в революції, її гегемоном. Остання дискусія в УМЛ і з цього приводу такою силою визнала селянство, підкреслила, що революція 1648 - го року є революція селянська, і перемога старшинства була поразкою революції. В романі Яворського про буржуазний характер революції, бо старшинство, козацтво в романі відрається переважно увагу, а не тим розпорощено по всій Україні, позбавленим єдиного керівництва селянським загоням, нездолений селянський масі, — справжнім рушієм революції, що за їхніми спинами зростали козацькі полки старшинства та його прихильників.

Ідеологічна невірність, нечіткість роману веде й до стилістичного еклектизму. Прагнучи начебто реалістично відтворити зображувані події, автор збивається частю на манієри романтизму. Коштом глибокої аналізи економіки та класового розподілу сил основну увагу в романі віддано батальним картинам, авантюрам. Картини боїв під Корсунем, Пилівною, Збаражем, Берестечком досить олюлюкливо, огорвжання розтягненості твору. Герці, червоні жупани, малинові стяги, з захопленням відтворені. огорвжання ревізмітом старих національно - романтичних традицій. Десяток разів повторюване «огнем і мечем» мимовільно наводить на паралель з Сенкевичем, тільки переверненим навиорот.

Попри деяк художнє зростання письменника, що виходить з порівняння «Богуна» з «Першими хоробрими», ідеологічна нечіткість роману, стильовий еклектизм приводять до такого висновку: цей твір шкідливий масовому робітничому читачеві і його за зразок історичного роману рекомендувати не можна.

О. Пушинец

П. Петренко «І. Котляревський». Критично-біографічний нарис Лім Харків, 1901, стор. 71. Ціна 25 коп.

Вже не раз писалося про відповідальну роль, яку відіграють зараз популярно - критичні нарис з історії української літератури. Вони повинні допомогти робітникам - ударникам, що стає творцем пролетарської літератури, критично засвоїти літературну спадщину минулого. Вони повинні орієнтувати масового робітничого читача, який тепер починає поглиблено знайомитися з українською літературою. Вони, нарешті, часто заміняють підручник з укр. літератури в школі. Отже, кожна історично - літературна розвідка, що стоїть на рівні нашого часу, повинна застосовувати лєнінські погляди про ставлення до літературної спадщини — до конкретного літературного явища, повинна дати класову оцінку літературному фактові. В популярному нарисі це треба особливо прозоро відзначити.

Книжка П. Петренка про Котляревського є тех спроба... але спроба іншого роду — в «міру можливості» переказати масовому читачеві «квіт- есенцію» ідеалістично - формалістичних тверджень буржуазного літературознавства про Котляревського. Та, власне, на масового пролетарського читача, що підходить з класовим настановленням до вивчення літературних творів, Петренко не орієнтується. Він звертається до якогось «суякого, хто хоч трохи цікавиться українською культурою, українським літературним процесом» (3 стор.). Так підійшовши до теми, автор, спинившись трохи на біографії Котляревського, про Котляревського. Спочатку трохи про тексти «Енеїди», потім з'ясування того, в чому полягає перепію «Енеїди» Віргілія у Котляревського, з'ясування формалістичне, бо про соціальну функцію «Енеїди», поважний тон і елементи сентименталізму, які там ніби відчужаються (сентименталізм в Енеїді — це останнє відкриття Айзенштока) з'ясовується лише тим, що за 26 років писання «Енеїди», Котляревський постарів, втомився «п'ятидесятити літ не мав вже тієї життєрадісності та гумору, якими відцвінув був почителем губерніяльної установи, а юнак — бідним домашнім вчителем в поміщицьких родини» Котляревського, автор переходить, нарешті, до першого узагальнення — висновку, який найбільш, очевидно, цікавить масового читача: «До якого літературного жанру треба залічити аналізовану творчість?» (стор. 23). Тут починається традиційний екскурс в історію трагедійного жанру, але без будь-якої спроби соціально висвітлити цю історію. Згадано і Б. Лялія, і Скаррона, і Міхаєлоса, і Блюмверера і Оспова, але нема характеристики класової спрямованості трагедій цих авторів. Екскурс, зроблений щоб довести лише те, що 1) «на стилі кожної «Енеїди» позначався так чи інакше стиль і літературні мовні норми, що панували в час появи трагедій (стор. 28), і 2) що на Котляревського безпосередньо впливав стиль Оспова. Але «всіх своїх першоворів» каже Петренко в згоді з Ейзенменом — «Енеїда» Котляревського перевищує культурно, історично (?), язиково і естетично» (стор. 27). Затуперто і неодноразово підкреслює Петренко одну спільну рису «Енеїди» Оспова і Котляревського — повну відсутність будь-якого ідеологічного настановлення в цих творах. Ця риса пояснюється, на думку Петренка, схожістю суспільно - політичної ситуації, в якій постали ці твори (стор. 34). Виявляється, що «російській класицизм, як і семінарсько - класична література українська, теж був рослиною екзотичною (?) і не пустив глибоко коріння» (стор. 30). Це і все про ситуацію. Появу творів Котляревського і Оспова викликало бажання «людському скуку розогнати» — це тільки жарт і розвага. І не тільки це улюблене твердження Зєрова й Айзенштока, Петренко прикриває його ніби боротьбою з Ефремівською переорієнтацією сатиричної спрямованості «Енеїди». Але, відмовляючись від застарілої народницької - буржуазної Ефремівської трактовки «Енеїди», він приймає модерно буржуазну трактовку Зєрова. «Слід рішуче заперечувати ту думку, — пише П. Петренко, — що популярність «Енеїди» серед читачів кінця 18 та початку 19 ст. пояснюється насамперед демократичними симпатіями Котляревського, вони виявилися у поемі, (значить, в читавському сприйманні М. Ф.), а не літературними прикметами талановито написаної трагедії» (3 стор.). Таке формулювання заперечує наявність в «Енеїді» взагалі якіхось тенденцій не тільки демократичних, навіть в сприйманні читачів. Таким чином, замість допомогти читачеві розібратися в плутаній ідеології цього твору, замість показати різноманітність того широкого розголосу, що його мав цей твір в різних соціальних групах читачів, — П. Петренко всіх цих докладає, щоб довести абсурдність шукання в «Енеїді» якихось ідеологічних тенденцій, абсурдність пояснення успіху «Енеїди» тією соціальною функцією, яку відігравав цей твір в різних соціальних колах українських читачів. Силне «Марксовське» твердження, що відповідає волі собі Петренко в своєму нарисі — і це не в зв'язку з питанням про соціальну функцію «Енеїди», — це визнання, що «нахил «перепіювати» поважні твори в бурлескомому дусі виразно виявився в певних групах українського суспільства цього часу» (стор. 47). В яких саме певних групах, автор, очевидно, вважає за зайве в популярній брошурі говорити. Краще докладніше спинитися на тому, як Котляревський «застосовував свої поетичні прийоми» (стор. 12 — 23, 35 — 44).

В такому ж дусі розглядається і драматична творчість Котляревського. Спочатку — історія про те, як Котляревський не міг спокійно дивитися на скрутний стан довіреної йому інституції (стор. 50) і ось, як написав в улюбленому тодішнім глядачами жанрі комічній опері «Наталку - Подтавку» та «Мосяля - Чарівника». Знов формалістичне визначення цього жанру, — без виявлення буржуазної його суті, і знов про те, як «Котляревський порушував закони водівельної структури» (стор. 62). Звернувши увагу читача на невмотивованість «благородного» вчинку Возного в роз'язі «Нат. Полт.» — цебо на жук, що «йому здається, що такий кінець впливає з літературних традицій обраного Котляревським жанру» (стор. 60).

Цілком механічно доданими є останні рядки книжки, де автор — пам'ятаючи, що незручно ж у радянському виданні обміняти питання «яку соціальну групу репрезентував у літературі Котля-

реальний», пише: «Відповідь на це слід так: Котляревський є виразник ідеолог технічно відсталої дрібно-масткового панства...» (стор. 67). Ця відповідь є неповна і тому неввічлива по суті, бо зрозуміти ідеологічну еволюцію Котляревського і соціальну функцію його творів, можна лише маючи на увазі, що дрібномасткове панство ділилося тоді на дві групи — з одної сторони, радикальної, вишлі майбутні діячі «Товариства сполучених слав'ян», з другої, консервативної, вишлі такі монархічні зубри як Білецький — Носенко, Кухаренко та Квітка. Треба було показати, як молодий Котляревський ідеологічно близький до 1-ої групи, рішуче перейшов згодом до другої, ставши її ідеологом (звідси і «Котляревщина»). (До речі, Петренко, продовжуючи буржуазну традицію в літературознавстві — замовчує реакцію на «Оду до князя Куракіна»).

Але відповідь П. Петренка не вірна і своєю схоластичною формалістичною механістичною методою, вона не пов'язана з попередньою аналізом творчості, не виправдана нею. Вона не правила за вихідний пункт дослідження і викладу матеріалу. Це тільки одні слова.

Книжка П. Петренка нічого не дає масовому пролетарському читачеві для розуміння одного з ранніх етапів розвитку тієї «специфічної» форми ідеології, якою є українська література. Натомість вона подає йому систему ворожих марксистському літературознавству тверджень. Тому ця книжка шкідлива. І який вже раз доводиться констатувати, що на таких книжках марка Інституту Тараса Шевченка зникає.

М. Фінкель

Вячеслав Езерський. Шевченко. Роман. «Молодая Гвардия» — ОГИЗ. М. 1931. Ст. 256. Тир. 5000. Ц. 2 крб.

«Біографічний роман» на протязі останніх років став надзвичайно популярним жанром у буржуазній літературі. Письменники буржуазії, користуючись таким гострим і діючим знаряддям класової боротьби, як художня література, пристосовують і оброблюють в інтересах своєї класної діяльності видатних людей у найрізноманітніших сферах культури і різних суспільних формацій. Бальзак, Рембо, Вайон, Гофман, Стендаль, Гете, Расін, Бомарше, Бодлер, Мірабо, Дюма, Мюрат, Ліст, Шопен, Декарт, Дантон, Робесп'єр, Талейран, — ось далеко неповний перелік «героїв» у творах цього модного жанру. З недавнього часу біографічний роман поширився й у російській радянській літературі, але його, на жаль, майже не використали пролетарські письменники.

Усі спроби в цьому дусі в літературі українській належать майже виключно представникам буржуазної або дрібнобуржуазної літератури («Аліна й Костомаров» і «Роман Куліша» В. Петрова, «З сім'ї геніїв» Г. Хоткевича, «Повість про гірке кохання поета Тар. Шевченка» Г. Шкурупія).

Не випадок з цього плану й рецензований роман В. Езерського і, зрозуміло, зовсім не тому, що це саме біографічний роман. Пролетарська література ламає стару шкільну поетику і створює нові жанри, найпридатніші для революційної соціальної функції пролетлітератури, але разом з тим вона використовує і ряд старих жанрів, надаючи їм чимало змін і нових якостей. І в цьому й полягає суть справи. З цього погляду роман Езерського нас не задовольняє: він не лише до пролетарської, але й до популістської літератури не належить, об'єктивно відбиваючи ідеологію буржуазії. Поява його в третьому вирішному році п'ятиліття, підчас розгорнутого соціалістичного наступу, велими характерна: вона свідчить про буржуазію, бажачи уникнути неминучої своєї загибелі в країні будованого соціалізму, намагається консолидувати свої сили для опору соціалістичному наступові. Перед лицем грізної небезпеки, що однаково загрожувало капіталістичним елементам усіх національностей СРСР, ідеологи панівної в минулому російської буржуазії закликають усі рештки національних загонів своєї класи знищити національну обмеженість та ворожнечу і об'єднати для спільної боротьби проти соціалізму за реставрацію капіталізму. Українська буржуазія зробила з Шевченка ікону, вихолостивши основну революційну суть з творчості великого поета (пор. відому думку Леніна про таке саме «використання» від буржуазії науки Маркса); В. Езерський, виводячи в своїй книжці остакії прийнятні для буржуазії, «знешкоджені» і вихолощені образ Шевченка, виступає від імені внутрішньої еміграції, від імені недобитих панівної колись російської буржуазії; «Вашого Шевченка» — так об'єктивно виглядає його «звертання» до української буржуазії, — ми приймаємо: коли такий Шевченко є символом ваших класових прагнень, то між нами розходжень немає: об'єднаймося для спільної боротьби з ненависним більшовизмом, що несе нам загибель!» Ось що промовляє кожною своєю сторінкою рецензований роман; ось у чий руки дає гостро відточену зброю видавництво «Молодая гвардия».

Розгляньмо тепер докладніше роман В. Езерського, щоб робітничий читач міг переконатися в правдивості цього нашого висновку й не витравив свого дорогого часу й обмежених коштів на цю книжку. Починається роман з літа 1824 р. Більше як третина книжки (93 ст.) присвячена описові загально-відомих подій з часів дитинства і юнацтва Тарасового, з додатком деяких випадків авторової «творчості» сцена згадування Оксани й опис селянського бунту.

Життя й діяльність Шевченка до арешту, зокрема найважливішому періоді 1843 — 1847 р. р., автор приділяє приблизно третину книжки (89 ст.) і головні моменти цього періоду дещо ускладнені описами відвідування Єрмітажу, докладно й без усякої потреби розробленої розмови Шевченка з Жуковським, достатньо мірою спотворено уявленими першими творчими поривами поета, описами життя в Яготині т. і.

Решта Шевченкового життя забирає 74 ст.: арешт, перебування в Орську, Аральська експедиція, перебування в Новопетровському, епізод із Скобелевим, Шевченко в родині Усових, приїзд до Москви й побачення з Рєпніною, стосуки з Лікерєво, смерть і похорон. Ця частина роману теж розробляє трохи докладніше пару епізодів, що про них надто скупи відомості подає біографія поета; це — останнє побачення Шевченка з Рєпніною (в Москві) і вечір на пошану Шевченка у гр. Ф. Толстого.

Отакі, зазначені для кожної з наведених частин роману, епізоди (сам автор поділив свій роман на 2 частини) й становлять властиву творчість В. Езерського. У переважній же частині роману він по-рабському йде за відомою книжкою О. Кониського («Жизнь украинского поэта Т. Г. Шевченка», Одеса, 1898), зрозуміло, запозичаючи не лише фактичну канву подій, а й їх освітлення від Кониського

що, як відомо, був найвиразнішим представником опортуністичної української буржуазії. Це, звичайно не означає, що Єзерський не «відновлює» трохи застарілої для доби імперіалізму й пролетарських революцій ідеології Кониського, пристосовуючи її до активної (хоч злегка й замаскованої) боротьби з марксизмом-ленінським світоглядом кляси — переможців.

Єзерський далеко не вичерпує фактів біографії Шевченка (я не кажу вже, що він надто своєрідно тлумачить ці факти й обминає такі події з життя поета, що їх обминати можна тільки хіба свідомо, — вони бо суперечать ідеології самого автора: відповіді Шевченка на допити в 3 відділі, третя подорож визволення трудящих, мало не всі революційні поезії — все це «виняло» з уваги автора. Взагалі Єзерський сковався на поверхні цих фактів, подаючи на 910 зовнішні події й побутові подробиці з Шевченкового життя й обминаючи його ідеологічний розвиток. Але навіть і це не рятую його книжки від оцінки, як шкідливої клясово-ворожого явища в літературі, бо: 1) самий факт пропуску ідеологічного-революційного розвитку Шевченка означає змазування (для пролетаріату) й знищення (для буржуазії) революційної суті діяльності великого поета і 2) та одна десята частина роману, що присвячена цьому ідеологічному розвитку й значенню Шевченка, так спотворена, перекручена, знецінена, так тенденційно пристосована до буржуазного світогляду, що, повторюю, роман не можна оцінити ніяк інакше, як тільки виступ клясового ворога, як великий прорив ворожій ідеології на літературному фронті.

Уже на початку роману, ми довідаємось, що майбутній поет виявляє не абияку погорду до тієї «черні», що його оточує й що з неї він сам вийшов:

— «Да они дурины, ий-богу дурины... мужики - то».

так дивиться малий Тарас на селян (ст. 42). Правда, далі автор зве поета «свободолюбивый юноша» (89), але певно тільки для того, щоб цей юноша довів свою «вільнолюбність» у розмові з Сошенком стовідсотковою жандарською характеристикою студентів, які —

«очень беспokoйный народ и всегда первые суть свой нос, куда следует и куда не следует» (91).

Відверте виявлення автором буржуазної ідеології маємо в описі розмови Шевченка з Жуковським, де останній за цілковитого співчуття автора виголошує такі тиради:

«... Всякий ропот смертных безрасуден — запомните это. Наша жизнь — юдоль скорби и слез, тяжела школа испытаний... Несчастье — нам учитель, а не враг. И это запомните, — наставительный заметил поэт тихим, ровным голосом...» (101).

У цій розмові зустрічаємо яскраві приклади викривлення клясового обличчя Шевченка, якого Єзерський примушує характеризувати Жуковського (виразу після облудної християнської проповіді всепрощення) такими епітетами як «не от мира сего», «тишайший», й т. п. (104). Реакційний поет Жуковський, що пішов у вихователі до сина деспота Миколи, що взяв на себе ганебний обов'язок цензурувати твори Пушкіна, на думку Єзерського (вкладену в уста Шевченка) приміряє за «существующим порядком» не тому, що був ідеологом панівної дворянської кляси, яка створила цей порядок, а тому що мав «силу воли, чтобы сокрушить в себе злобу против всего этого и примириться с существующим порядком!» (104). Невадло приховуючи свою реакційну буржуазну ідеологію, автор «объективности ради» показує деяку ніби клясову ворожість Шевченка до Жуковського; проте навіть і тут він не може сховати шила в мішку:

«Идеалист, аскет. И как таковой (1), он становился чуждым Тарасу, возмущал его, казался осколком сегодешнего прошлого, досадно залетевшим в современность. Ему бы жить на заре христианства, спастись в катакомбах, с надеждой обращая отуманенный страданием взор к потустороннему миру. Бедное, беспомощное дитя (1), ослепленное грезами и надзменными видениями (1), вечное парящее мысля в небесах (1)» (105).

Може читач подумає, що нав'язуючи Тарасові такі думки, автор хотів чим підкреслити, що юнак перебував ще в полоні дворянсько-реакційного світогляду того суспільства, серед якого в той час обертався, — сам же автор думає, мовляв, інакше. Марна надія! Автор мислить тими самими категоріями, що іх і молодому Шевченкові приділяє: для Єзерського Жуковський — «вдохновенный безумец - фантазист», який «парит среди ему одному ведомых горных сфер!» (103). Не менше викривляє Єзерський і соціальну функцію діяльності Шевченка; не знав Тарас, ідучи на Україну, що... «ученые, профессора, литераторы, которые будут приветствовать его как светило первой величины, как Пушкина Украины».

Остання похвала Шевченкові («Пушкин Украины») цілком зрозуміла, коли уявляти його як прапор. буржуазно-капіталістичної України, а саме таким його й уявляє Єзерський.

Основним мотивом «Кобзаря» 1840 р. дано типово-безпартиійний й ідеалістичні означення та характеристики:

«Какая гармония звучала в ее (Шевченковій книжці) стихах, какие высокие идеи (1) и гуманные чувства в ней заключались!.. Шевченко! Это имя было теперь у всех на устах. Оно являлось как бы синонимом свободы, братства и ненависти к насилью (якому) Оно воздвигнуло (кого?) в трудные минуты жизни; оно становилось национальной гордостью. Тарасова «кобза» звучала могучими буйными раскатами вечного колокола, всколыхнула до основания не только темные народные гушши (певно, царят дуже добре дбав про народню освіту!), но и высшие сферы общества» (138).

Шевченко — в ролі ідеолога «высших сфер общества»! Видно, ці останні були, на думку Єзерського, аж надто зацікавлені «свободой, братством» (для повности «ідеалу» не вистачає ще «равенства»), цією буржуазною формулою «зрівнялки», що за нею так тужить Єзерський у країні диктатури пролетаріату.

Завжди й обов'язково Єзерський затушовує клясовість Шевченка: Прочитавши книжку до кінця, так і не визнає, інтереси якої кляси обстоював у своїй поезії Шевченко. Він був просто «національний поет»; його поезію вважали за свою всі шари суспільства: і просто селянські, і вчені, професори, літератори, і селяни взагалі, і «высшие сферы общества». Гадаю, що політичний еквівалент такого підходу до творчості будь-якого письменника, а Шевченка особливо, для читача ясний. Але йдімо далі.

Описуючи гидуку п'ятичку поміщиків - зубрів, автор зовсім не виявляє своєї оцінки поданого явища (а коли й виявляє, то скоріше позитивну, ніж негативну): «простая, бескультурная пляска дворовой девки (сама термінологія чого варта) как бы примирила (1) всех. Среди пьяной компании водарились

бездоліе»... (161). Підсумовуючи далі цей опис, автор, як і всюди, старанно підкреслює «людське», обминаючи класове: «Так, за відсуттєвстю якої б то ні було політичної і соціальної діяльності, знаходила себе вихід неспользованная человеческая (і) энергия». (162). Шо полібні явища були неминучі й закономірні для класів кріпаковласників у період наростання нової суспільної сили, про це автор не говорить ні слова.

Ще в першому т. зв. романтичному періоді творчості Шевченка, були якісні відмінності від поезії романтиків - помішків; ці відмінності були тим зародком, з якого почало розвиватися слово поета - революціонера. Перша подорож на Україну, враження, здобуті в ній, викликали стрибок, злам у поетовій творчості, коли Шевченко підніс ідеологічно на новий, вищий шабель розвитку, насичений революційним змістом. Це — один з найвідповідальніших і найважливіших моментів у житті й творчості поета. Шо ж розповів нам про цей період В. Єзерський у своєму романі? Нічого! бо не можна не уважати за показ згнаного злему таку банальну, з цілковитим викривленням дійсності тираду:

«І боля сжимала сердце при воспоминании о славном бѣлом Запорожьи. Что теперь там только делается! Остров Хортица превращен в картофельное поле, а у Межиріе — главнейшія святаги казачества — выстроили, будто в насмѣшку, фаянсовую фабрику... Заплакал я даже, Ваня, ей - богу. Не выдержал, — рассказывал Тарас Сошенко...» (168). На прохання останнього розповісти новини, Тарас відповідає:

«Вот тебе моя новостъ. Самая последняя, — спокойно сказал Тарас, вынимая из дорожного чмода — дана человеческий череп и торжественно клая его на стол». (168).

Далі мало не ціла розмова між приятелями точить про те, кому ж саме міг належати череп. Автор примушує Шевченка особливо розвинути той варіант, коли череп мав би належати «якоїсь — нібудь страстній красавице» (170). Оце в таких рисах уявляє В. Єзерський період найвищого розвитку поетового таланту, в такий спосіб передає нам його інтелектуальний рівень і розумові інтереси!

Проте, хай читач не думає, що тільки в наведеному місці «з'ясовує» нам автор погляди й настрої Шевченка зазначеного періоду. Торкається цієї теми Єзерський іще в кількох місцях своєї книжки, але всюди він подає незмінуто викривлений образ поета, всюди він робить наголос не на класових, а на романтико-історичних і національних моментах, нав'язуючи Шевченкові абсолютно чужі йому погляди. Не наводячи численних прикладів таких «операцій» В. Єзерського, я дозволю собі зупинитися лише на проблемі ставлення Шевченка до інших письменників, зокрема до Гоголя. Дослідник, коли він додержується єдино - правдивої наукової методи матеріалістичної діалектики, хай би він був знайомий лише з Шевченковими поезіями й не знав його щоденника й повістей, дуже легко зробить висновок, що Шевченко повинен любити реалістичні, а не романтичні (з українського життя) твори Гоголя. Єзерський таки не знає ні Шевченкового щоденника, ні його повістей, але, на жаль, він також не знає й не визнає діалектико - матеріалістичної методи дослідження. Тим то й маємо в нього такі перли:

«Великий писатель. Сильно пишет. Ох, как сильно! По нервам так и бьет (і). Только не нравятся мне, что он, малорос, начавший так чудесно описывать Украину, изменил ей и перешел на сторону русских (!), стал писать на темы, которые, по - моему, совсем ему чужды». (179).

Це — слова Шевченка, який, за його власним виразом, «благоговел» перед Гоголем, як автором «Ревизора» и «Мертвых Душ»!

Застаєш, що тут автор дійшов уже останньої межі в своєму намаганні спотворити образ великого кобзаря. Проте це тільки так здається. Можна навести багато ще різноцінних прикладів. Заощаджуючи час і терпіння читача, я обмежусь лише кількома з них. У згоді з своїм світоглядом, Єзерський, не відомо на якій підставі твердить, що Шевченко на засліанні «старлася... угодити начальству» (193).

Старанно описавши далі нездібність поета до солдатської муштри, Єзерський у досить своєрідний спосіб виправляє «негативне», як, певно, йому здається, враження від цієї нездібності:

— «В одной только словесности он шел впереди всех, отчетливо уясняя, в силу необыкновенной памяти, каждый ее вопрос; и ролословную царствующего дома, и чиновничество, и караульную службу, отвѣчалъ всегда бойко и без запинки» (192).

Одним словом, з людини, що на претязі цілого свого свідомого віку з невимовною огилою й сито класовою ненавистю ставилася до «православного воинства», зроблено якогось «заправского службиста»!

Цілковите незнайомство з фактажем шевченковзнавчої літератури дуже гарно збігається з викривленням, ідеалістичним уявленням автором про дійсність: прочитавши в Кониського, що з пропозиції Куліша, організатора бутафорського «козацького» похорону поета, труну Шевченкову покрили «червоною китайкою — заслугою козацькою», і не знаючи, що «славний красний пѣт» означав ніщо інше, як жалобу (траур), Єзерський вирішив зробити поступку нашій сучасності й революціонізувати трохи Куліша, вклавши йому в уста думку, що «Тарас наш был великим революционером» (253). Ми знаємо, що Куліш, цей ідеолог збуржуязілого панства й теперішній кумір фашистської української буржуазії, не тільки не говорив, але й не міг сказати цієї фрази, принаймні бажачим прихильно висловитися про Шевченка; інша річ, звичайно, коли б він хотів засудити з погляду своєї класи Шевченкову діяльність — подібні фрази, але вже як осуд, справді бували в устах Кулішених.

Наприкінці роману авторові, мабуть, остаточно, забракло надхнення, і тому він списав наведену Кониського елеїну промову над труною Шевченка попа Мацкевича, якого він скромно назвав «оратором», і майже повністю переніс її в свою книгу.

Ну, що ж: автор не помилявся. Попівська промова над Шевченковою труною не могла собі знайти кращого місця, ніж цей твір Єзерського.

Що ще сказати про роман «Шевченко»?

Що змальовуючи історичні події, автор з'ясовує їх чим хоче, тільки не класовою боротьбою. додержуючись переважно традиційних поглядів реакційних істориків; що будь - які ознаки класової диференціації серед діючих осіб автор старанно затуплює, за основний момент уважаючи національний, а не класовий, замість класового почуття, підкреслюючи сліпу стихійну силу.

Досить переглянути, як автор тумачить гайдамачину (14), польське повстання 1830 р. (86), як він дивиться на минуле українського народу (17; 138), якими епітетами уживав, змальовуючи селянське повстання («дикая злоба», «страшный вечер», «жестокіе пожары» і т. п. 57 — 58 ст.), які традиційні

в буржуазній літературі штампи дає для єврейського населення Вільшани (52), як перекинуто Шевченкову думку про козаків, терміном «поляк» заміняючи термін «пан» (77), яку абстрактну характеристику дає впливові Брюлова, Гребінки й Сошенка на молодого Тараса (93—94), якими «об'єктивістськими» рисами змальовує автор експлуаторської верстви і різні негативи з нашого погляду явища (75—76, метода авторова — наскрізь ідеалістична, що автор зробив усе від нього залежне, щоб на тлі змалюваної творчості. Чи варто після цього доводити, що автор не подав діалектики революційну основу Шевченкову великого поета, що він не дав об'єктивної картини дійсності, не викрив реальних суперечностей її, що реконструктивної доби аполітизм, безпартійність, дилітанський підхід, що він не подав класового, партійного присуду змальованим явищам і людям, висунувши замість того гуманізм щодо класового ворога, — усі ці явища цілком зрозумілі й неминучі в автора, коли він взагалі не стоїть на позиціях пролетаріату, коли він не пролетарський, а буржуазну ідеологію відбиває в своєму творі.

Я обминаю силу — силениу фактичних помилок і недоладностей: нового до змалюваної картини вони вже нічого не доддають.

Варто хіба ще загалом про ставлення авторове до української мови: поки Тарас перебував в оточенні «необразованих мужиків», усі розмови передавано неможливим українсько-російським жаргоном — і до того російським прависом «ярижкою» (характерно, що одночасні польські розмови передані правильною польською мовою й прависом), коли ж Шевченко перейшов на становище «інтелігента» і його мові зовсім зникли українські слова: «освічений людині» не личить розмовляти «некультурною» мовою.

На цьому кінчаю свою рецензію, що й так надто розрослася. Гадаю, що повторювати поданих ще на початку статті попередніх висновків немає потреби.

Г. Дорошкевич

Хрестоматія історії західних літератур. За редакцією О. Білецького та М. Плевача. Том III Літератури XVII—XVIII ст. (доби абсолютної монархії та буржуазних революційних рухів. Державне видавництво «Радянська Школа», Харків — Одеса 1931. Стор. XVI, 650. Ціна 6 карб.

Цей III том великої п'ятитомової «Хрестоматії з історії західних літератур» є почасти єдиний, що вийшов з друку; I том, присвячений історії античної літератури, скільки менш відомо, майже складений а інші три томи тільки но розпочинають складатися. Тому критична оцінка цього — хронологічно першого — тому «Хрестоматії» набуває чималої практичної ваги, бо ж від неї залежить, певною мірою, чи використовувати упорядники «Хрестоматії» практичний досвід цього тому в опрацьованні далішніх томів цілого видання, і чи пошастить їм уникнути надалі (насамперед, у томах, присвячених найактуальнішій для нас добі з історії європейської літератури — XIX — XX століття) певних дефектів, що є саме в цьому тому великої — сказати б, «монументальної» — хрестоматії.

Величезна кількість перекладів із західно-європейської художньої літератури XVII—XVIII століття, вищена в розгляданому томі, численні історично-літературні відомості, що мають коментувати поданий тут перекладений безпартійний матеріал, — все це вводить у «Хрестоматію» далеко поза межі сучасно-навчальної літератури підручників та довідників.

Щоправда, упорядники «Хрестоматії» підкреслюють у передмові, що основне завдання цілого видання залишається все ж такі мети: навчальне, розривне, розривне на потреби викладача та студента, і що саме з цього (а не з сучасно-наукових або сучасно-художніх засновків) випливає ціла структура цього тому — добір вишнених тут авторів та текстів, характер коментувального апарату тощо.

Це інформаційно-навчальне (а не історично-літературне) настановлення відбивається в добір окремих авторів та творів:

«Третій том «Хрестоматії» має на меті — дати зразки літературних стилів доби меркантилізму (сбба абсолютних монархій) і початкової, бойової стадії доби промислового капіталізму. Хоч зразки згруповано по краях, однак, зовсім ясно, що цей добір не є достатній, щоб набути обізнаності з історією окремих національних літератур. Це не є завдання хрестоматії, як і не повинно бути її завданням курсу історії західно-європейських літератур, що його читається на літературних відділах наших педагогічних ВУШ'ів. Тому французьку літературу XVII століття, що нею розпочинається том, подано лише в уривках з творів, які є зразки основного, класичного стилю — Буальо, Корнель, Расін та Мольєра. Щоб повніше подати саме французьку літературу XVII століття, слід би було, звичайно, вмістити зразки стилю ліричного-аристократичного дворянства — манірного «прейозного» стилю... як і зразки стилю середньої буржуазії — бурлескного реалізму... Та — поза тим, що самий розмір даного тому поширився б майже утричі — ці зразки для розуміння основної лінії розвитку стилів мали б лиш і ш є допоміжне значення» (стор. VI).

Наслідком такого настановлення, упорядники обминають надто багато цікавого історичного матеріалу, — «скупчуючи, по зможі, увагу на небагатьох письменниках, старяючись разом з тим не розкидати уваги по різних творах одного й того самого письменника, а давати можливо більш уривки з деяких, найхарактерніших і зручних для учбової аналізи його речей» (стор. VI), — отже, досить важко примиритися, наприклад, з відсутністю такого характеристичного репрезентанта французького класицизму XVII століття, як Ляфонтен. Втім, можна визнати, що в основі вибору окремих авторів, репрезентованих у цьому томі хрестоматії, є вважливі. Тут містяться: 1. із французької літератури XVII століття — Корнель, Буальо, Расін, Мольєр (використаний у хрестоматії далеко ширше за всіх інших письменників, за винятком Шіллера та Гете); 2. з англійської літератури XVII — XVIII століття — Мілтон, Дефо, Свіфт, Річардсон, Стерн, Бернес (зовсім немає, не жаль, репрезентантів англійського класицизму!); 3. із французької літератури XVIII століття — Вольтер, Руссо, Дідро, Бомарше, Шен'є та «ліній Великої французької революції» (тексти з нотами — нестатковані й дуже плуцна йшли); 4. з німецької літератури XVIII століття — Лессінг, Гете, Шіллер; 5. з італійської літератури XVIII століття Гольдони, Альфієрі. За окремий «додаток» (зовсім невеличкий кількісно) править «Американська ху-

Доживі література кінця XVIII та початку XIX століття», влаштована І. Ю. Куликом (стор. 633 – 648); не така вже цікава сама собою (репрезентовані тут Бенджамін Франклін та кілька американських патріотичних поетів «ліриків» із доби повстання та першої консолідації Сполучених Штатів) і без заслуженого на певну увагу через цілковитий брак інших джерел щодо цього в українській та російськомовній літературознавстві, а також – як влучно зазначають упорядники хрестоматії – через ту роль, яку «американська республіка» мала поєсти в суспільній (а через те й художній) свідомості європейської буржуазії напочатку XIX століття.

З німецької літератури тих же часів (XVIII століття — В. Д.) хрестоматія об'єднується зразками творчості трьох найбільших письменників нової буржуазної Німеччини — Лессінга, Шіллера та Гете. Навряд чи слід аргументувати тут уяву до цих імен. Чому нас, наприклад, утворює історія творів поетів «*Sturm und Drang*» — Ленца, Клінгсманна, Гайзе? Чому нічого не поділо з Вільгельма Йопльштокка, Жан-Поль-Ріхтера чи Гелдлерна? (романтики бде вміщено в поділітці 4 — му томі). Тому, що добу «*Sturm und Drang*» можна ілюструвати «Проміслом» і «Вертером» Гете, «Російниками» Шіллера; тому що й романтизм, і персонізм, і неокласицизм німецької літератури XVIII в. можна продемонструвати на уривках з Лессінга, Гете і Шіллера; тому, що більш-менш ґрунтовна об'єднаність з небагатьма фактами є бажаніша, ніж поверхове ознайомлення з багатьма іменами й фактами; нарешті, тому, що стан нашої перекладної літератури за даного моменту не дає можливості даліс виходити за межі творчості трьох згаданих вище корифеїв» (стор. VII).

Такі «репрезентативні» використання різномірної літературної стадії різних окремих «жанрів» письменників певної доби викликає принципове заперечення, — ідеологія певної класи на певному історичному етапі не вичерпується творчістю тільки «головних» представників того чи того літературного напрямку. До того ж, у «вступних замітках» про окремих авторів уперіодичні годислови надто вже вузько-схематично додержують цього «репрезентативного» настановлення, трактуючи певних письменників як репрезентантів самого головного жанру та літературного напрямку і ігноруючи інші (нехай другорядні) сторони художньої творчості їхньої. Наслідком цього, у вступній нотатці про Корнелія (стор. 3—4) єж нічого не сказано ані про Корнелія — автора «класичних» (за його доби) комедій «Брехун» та «Продовження Брехуна» (згадано лише ранню комедію «Меліта»), хоч саме ці комедії Корнелєві й посідають, на думку чи не всіх французьких істориків літератури, видатне місце в історії французького комедійного театру, ані про Корнелія — репрезентанта «мелодраматичного» (як сказали б за наших часів) літературного жанру «геройної комедії» («Дон Санчо Арагонський»). Те саме подібуємо й у вступній нотатці про Расіна (стор. 29—30): про сластину «смердю Расінову» «Позовники» — жодного слова! а втім, згадати коротенько про цей дуже типологічний (саме для французької класичної драматургії) твір Расіна було б далеко корисніше, ніж розповідати на де-сятьох рядках про зовнішні літературні обставини, зв'язані з першою постановою «Федри». Все це — саме тому, що Корнелія й Расіна трактується в хрестоматії лише як репрезентантів самої тільки класичної трагедії. В аналогічний спосіб, Вольтєра трактується як репрезентанта «віку просвіти» та «руйнівничої критики підвалин старого ладу» (стор. 251—252); тому безсмерчна залежність його від французького класицизму попереднього століття залишається не висвітлена, а найхарактеристичніший його. Такі «типологічні» обмежування окремих «класичних» письменників є цілком слушніе щодо самого цього твір Вольтєрів — трагедію «Мероп» — навіть не названо серед інших драматичних творів того часу твір Вольтєрів — трагедію «Мероп» — навіть не названо серед інших драматичних творів того часу. Такі «типологічні» обмежування окремих «класичних» письменників є цілком слушніе щодо самого цього твір Вольтєрів — трагедію «Мероп» — навіть не названо серед інших драматичних творів того часу. Такі «типологічні» обмежування окремих «класичних» письменників є цілком слушніе щодо самого цього твір Вольтєрів — трагедію «Мероп» — навіть не названо серед інших драматичних творів того часу.

З другого боку ці вступні нотатки обмежені декількома матеріалом суто біографічними даними про Роберта Бернса, наприклад (стор. 235), аж нічого не можна довідатися про соціальний та етатичний характер поезії Бернсової. Читач, природно річ, повестатися до вступної статті проф. О. Білецького до цілого III тому хрестоматії «Літературні стилі XVII — XVIII століттів» (стор. IX—XV); в ній чимало сказано про англійський сентименталізм, есею про Річардсона та Стерна, але про Бернса і тут — жодного слова! Упорядники хрестоматії мали, здається, на меті, зосередити всі історично-літературні проблеми та оцінки саме у вступній статті до цілого тому, а у вступних нотатках до окремих письменників зазначити самі лише «голі факти»; але — поза питанням про принципів доцільність такого розподілу історично — літературного коментаря до поданих тут художньо — літературних зразків — цей план, насамперед, не виконано послідовно, і це спричиняється до прикрих проявів браку належного п'яна, наприклад, не виконано послідовно, і це спричиняється до прикрих проявів браку належного погодження: з одного боку, художня творчість деяких письменників зазначається не повністю, а у вступних статтях, ані в окремих вступних нотатках (майже те саме, що із Бернсом, сталося і з Бомарше), а з другого — ті історично — літературні оцінки та висновки, що їх подається подеколи саме в окремих вступних нотатках, є надто схематичні та сумарні, а тому й не містять здебільшого конкретної характеристики тих нотатків, є надто схематичні та сумарні, а тому й не містять здебільшого конкретної характеристики специфічних соціально — літературних рис відповідного окремого письменника. Радина, наприклад, харахтеризується так: «Дивірський поет короля Людовика XIV, улавлений надзвичайно блискучим стилем, Радін є своєю цікавістю до людської психології, і своєю серйозністю до людських взаємин і моральних проблем був виразником ідеології французької буржуазії в епоху панування абсолютної монархії» (стор. 30). Але хто ж, власне, із французьких «клясиків» XVII століття не був «виразником ідеології французької буржуазії в епоху панування абсолютної монархії»? Аж де ж можна сказати і про Корнелья, і про Мальєра і про Буальє, і про Шаллена, і про Кіно, і про Ляфонтена!

Отаяких надто загальних — а тому й невдовільних — посилань. Суперечності, властиві літературній та іншого письменниці подібуюмо у «вступних нотатках» чимало. Суперечності цієї соціальної групи, що до неї громадській діяльності Свіфтовий «значною мірою пояснює психологію» (стор. 189) — таке загальне формулювання Свіфт, цесбо, «різничний інтелектуалізм», дрібної буржуазії (стор. 189) — таке загальне формулювання майже нічого не пояснює, бо ж психоідеологічні суперечності, притаманні дрібній буржуазії, виявляються (надто в художній літературі) в різний спосіб та відмінною мірою залежно від конкретних соціально-історичних обставин. «Від своїх попередників і сучасників Стерн відрізняється як крайнім

індивідуалізмом, що виявився поперше в гіпертрофованій чутливості й подруге в оригінальному гуморі. Чутливим хотів бути і Річардсон, — але пуританська стриманість, бажання повчати, турбота про драматизм його зв'язували. Ці пута спадають з автора «Трістрама Шенді» з його скоріше дрібнобуржуазною природою (що означає не несподіване протиставлення? — В. Д.). Залишаючись у межах тієї ж таки «родинної тематики», Стерн дозволяє собі фривольно — глузувати ставлення до неї, власне скоріше письменникові аристократичної верстви» (стор. 219) — як же це, власне, сталося, та й ще із письменником «скоріше дрібнобуржуазним, ніж буржуазним»? Соціальна природа та функція пародійних романів Стернових (на зразок «Трістрама Шенді») так і залишається загадкою; шоправда, для вирішення саме цієї історично-літературної проблеми зовсім бракує попередніх дослідів соціологічного напрямку.

Врешті подібнемо у вступних та інших нотатках до окремих письменників надто багато трафатетних позитивних та негативних оцінок, що їх некритично повторюється в «загальних курсах» історії західноєвропейської літератури, хоч вони аж ніяк не відповідають сучасному станові літературознавства. Мадлерб — «абиякий одописець» (стор. 27); «надзвичайна важкість і привабливість Робінзона, як літературного персонажа» (стор. 173); «Сантиментальну подорож» Стернову характеризують за допомогою, напрощуд наївної та сантиментальної в найгіршому значенні слова — цитати з вельми застарілого німецького літературознавця Гетнера (стор. 220): «Мінна фон-Барнхелм» Лессінгова — «чисто національна німецька п'єса, просянута німецькою простодушністю» (стор. 342 — а слід було, на нашу думку, сказати: «характеристичний прояв наївної націоналістичного самохвальства, морального філістерства та відносно низького літературного густу німецької XVIII століття»); Лессінг — «патріарх німецької духовної волі» він «з небудою до того ясно і проникливо встановлює основні закони драми» (стор. 342) — насправді, звичайно, патріарх «духовної волі» німецької буржуазії XVIII століття»; Лессінг — «патріарх німецької буржуазії з нею і драматургія, і її класові ознаки літературної діяльності Лессінгової сліди було не обминати, як щось само собою зрозуміле (покладаючись, очевидна річ, на соціальну характеристику німецької літератури XVIII століття, подану у вступній статті до цілого тому), а скоріш підкреслювати, а ще крапче — зовсім уникати отаких «гучномовних» формул, що становлять цілком негативну спадщину буржуазного літературознавства минулого століття.

Вступна стаття до цілого тому, не претендуючи на будь-які нові відкриття в історії західноєвропейської літератури XVII — XVIII століття популярно резюмує те, що нам досі відоме з характеристик Зах.-європейського класицизму та сантименталізму: «третій стиль» XVIII століття, що йому присвячено цей том хрестоматії — німецький «неокласицизм» або «неогуманізм» — звідсиється не менш виразно (тимчасом і головні репрезентанти цього стилю — Гете та Шіллер — залишаються у відповіді до вступних нотатках без задовільної синтетичної соціально-художньої специфікації окремих письменників, що її — як зазначено вище — бракує часто — густо в відповідних вступних нотатках (порівняй, наприклад, цікаве зіставлення соціальної психоідеології Вольтера, Руссо й Дідро на стор. VII); але обмежений розмір вступної статті, очевидно, не дозволив автору багато зробити в цьому напрямку.

Отже, головний дефект цілого тому — дефект, що його упорядникм кінце слід уникнути в дальших випусках «Хрестоматії» — полягає, на нашу думку, в недолічному, надто штучному та схематичному, а тому й непослідовно запровадженому розподілі історично-літературного коментувального матеріалу між вступною статтю та окремими дрібнішими нотатками (це бо сприсяється до нерестативної кількості та невизначної якості соціально-художньої узагальнень, висновків та оцінок), а також у наявності рештків академічних трафатетів традиційно-буржуазного літературознавства; а головні позитивні риси «Хрестоматії» — величезна кількість фактичних відомостей із історії західноєвропейської літератури і, певна річ, фундаментальне збагачення української літератури цілою серією класиків світового письменства. Ажте розглядаваний том «Хрестоматії» вперше зародив у життєво українського читача хоча й в уривках, такі чудові твори, як «Дон Жуан» Мольєра, «Робінзон» Дефо, «Сантиментальна подорож» Стерна, «Задіг» Вольтера, «Нова Ельза» Руссо, «Емілія Гальотті» Лессінга, «Дон Карлос» і «Підступність і кохання» Шіллера, тощо. Щодо художньої якості окремих перекладів, доводиться погодитись із думкою упорядників, що «серед зібраних у цьому томі перекладів... — і переклади прекрасні, е переклади середньої парості, які втрачати значення, коли збільшаться запаси перекладної літератури і вона стане краша» (стор. VI). Втім, слід зазначити, що переважна більшість перекладів якісно вища за сучасний «пересічний рівень» техніки художнього перекладання. Окремі слід зазначити серію перекладів віршованих — графіозні переклади Б. Тена із французької поезії XVIII століття зокрема з Шеньє (що проти них навіть перекладав такого майстра, як М. Рильський, здається важкувато, стилістично адекватні переклади М. Хмарки з Альфієрі і — дещо несподіване явище — прегарний старий переклад Ів. Франка з «Самсона Агоніста» Мілтонового, що його архаїчна мова напрощуд відповіла емоційному забарвленню оригіналу.

В. Держаків

¹⁾ За негативний викиняток править цитата з Андре Шеньє на стор. XIV («vers artist» замість «vers»).

Е. Поливанов. «За марксистское языкознание». Сборник популярных лингвистических статей. Изд. «Федерация». Москва. 1931. 182 стр.

«І на мовному терені може виявлятися посилення класової боротьби» (М. О. Скрипник — «Більшовик України», № 8, 1931).

Нова збірка статтів проф. Подіванова тільки стверджує наведених слів М. О. Скрипника.

Ця збірка являє низку ранішніх статтів авторових, вміщених свого часу в різних російських журналах («Русский язык в Советской школе», «Литература и Марксизм», «Революционный восток», тощо). Деякі з них вже викликали свого часу заперечення і засудження в мовознавчій літературі. На принципові помилки вказувалося проф. Поливанову і при обговоренні його доповіді «Марксистское языкознание и языческая теория», читаній в лютому 1929 року в Комкадемі. Вже тоді невідомий В. М. Фріче, підсумовуючи обговорення, зазначив, що доповідь виявилася більше ніж малою обізнаністю на марксистів і що сама доповідь через це не має користі для марксистської лінгвістики. Після того мину-

до двох роки. Чи переглянув за цей час свої позиції проф. Поліванов, чи помітно в новій його книзі будь-яке зрушення в бік кращого опанування марксо-ленінської методології? Нічого цього нема. Автор, як ми позачисно дали, і тут плутається в основних питаннях марксизму — ленінізму, перекручує думки класиків марксизму або зовсім обминає їхні вислови про якість мови явище (на стор. 180 книга, проф. Поліванов наїде не посилається на думки Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, наче б цих авторів і на світі не було, або — наче вони так такі ніколи нічого не говорили про мовні проблеми!). Це особливо помітно тепер, коли маємо «Діалектику природи» Енгельса, філософські записи Леніна, промови Сталіна, роботи Ляфарга.

Боронячи індоєвропейстику в цілому (тільки «отдельные положения», на думку автору, можуть бути «неприемлемими или требовать переформулировки», (див. стор. 27) проф. Поліванов пише: «Ведь никакой другой науки кроме буржуазной не существовало, а на Западе не существует и до настоящего времени!». У це стосується і лінгвістики, і астрономії, і теорії вероятностей, і кривотолігії і т. д., і т. д. Наша задача состоит в том, чтобы убедиться, что такая - то и такая - то научная дисциплина сумела установить ряд бесспорных положений; и раз мы в этом убеждаемся..., то мы не только можем, но и должны (!) считаться с этими бесспорными достижениями буржуазной науки, как должны считаться и с наличием микроскопа, и с наличием всей той бактериологической фауны которая этим микроскопом была открыта, несмотря на то, что изобретатель микроскопа был голландский торгош— существовавшее наукозв буржуазное и идеологически вполне, быть может, нам чуждое. Если же мы под тем предлогом, что все это — «продукты буржуазной науки» будем строить свою науку без всех указанного рода буржуазно — научных достижений или просто отмечаая (т. е. не желая знать) их или же отрицая их потому, что они продукт — буржуазного мира), мы не только не создадим никакой новой, с в о є ї науки но превратимся просто в обскурантов. Все это отлично понимал В. Ленин, который не раз предостерегал против авторов такой куцой пролеткультуры и куцой пролетнауки» (стор. 15).

Про цей самий «безобидний» матеріал, голіе історическіе формули сравнительной грамматики» розповідає автор і на стор. 27. Як бачимо, тільки в цьому уривкові проф. Поліванов наговорив «сім чувалів гречаної воли». Насамперед, невірно, що «никакой другой науки, кроме буржуазной вообще не существовало, а на Западе не существует и до настоящего времени». А хіба той же марксизм — ленінізм не є могутня, справді наукова зоря в руках пролетаріату всього світу? А хіба Ленін у «Критичних зауваженнях до національного питання» ще 1913 р. не писав:

«В каждой о национальной культуре есть, хотя бы не развитые э л е м е н т ы демократической и социалистической культуры, ибо в каждой оции есть трудящаяся и эксплуатируемая масса, условия жизни которой неизбежно порождают идеологию демократическую и социалистическую. Но в каждой культуре буржуазная (а в большинстве еще — черносотенная и клерикальная), — при науке есть также культура буржуазная (а в виде господствующей культуры. Поэтому «национальная культура» вообще есть культура помещиков, попов, буржуазии... Е с т ь д в е н а у к и в каждой современной нук, — скажем мы всем национал-социалам!). Е с т ь д в е национальные культуры в каждой национальной культуре. Е с т ь великорусская культура Пушкинцев, Гучковых и Струве, — но е с т ь также великорусская культура, характеризующаясь именем Чернышевского и Плеханова. Е с т ь также же две культуры в украинстве, как и в Германии, Франции, Англии, у евреев и т. д.»

Так само стоїть справа зокрема із наукою в буржуазних країнах, але проф. Поліванову до цього байдує він бачить тільки «ореол» буржуазної науки.

Далі: говорячи про «бесспорные достижения буржуазной науки» (яких ніхто з марксистів ніколи і не збрався заперечувати), проф. Поліванов валить до купи лінгвістику, астрономію, теорію вірогідностей тощо. Цим самим автор змазує ролі мови, як надбудови, а лінгвістику, як су су і і в с ь о з н а в ч о ї науки. Хіба, справді, можна брати за одні думки лінгвістику й математику (як це робить проф. Поліванов, говорячи, що лінгвістика така сама «точна» наука)? Влучно колись відповів на це Плеханов у передмові до Енгельсового «Розвитку наукового соціалізму»:

«Математика не может быть ни социалистическою, ни буржуазною: это то верно; да что верно при- м е н и т ь к математике, то ошибочно. применительно к обществоведческой науке. Чем у равняется сумма квадратов Катетов? Квадрату гипотенузы. Так ли? Так. Всегда ли так? Всегда. Отношение квадрата гипотенузы к сумме квадратов катетов не может изменяться, ибо свойства математических фигур неизменны. А что мы видим в социологии? Всегда ли неизменный предмет ее исследования? Нет, не всегда. Предметом социалистического исследования является существование и буржуазной науки об обществе, Вот это изменение, вот это развитие и делает возможным существование и буржуазной науки об обществе, и научного социализма. Развиваясь, общество проходит известные фазы, которым соответствуют известные фазы развития науки об обществе. То, что мы зовем, например, буржуазной экономией, является одной фазой развития экономической науки; то, что мы зовем социалистической экономией, является второй фазой ее развития, следующей после нее.»

А проф. Поліванов намагається ще прикритися авторитетом А. Meillet, цього найвидатнішого буржуазного лінгвіста, визнаного «імперіяліста» в мовознавстві. Даремна річ!

Невірно глумлять проф. Поліванов у цьому уривкові й Ленінову думку про буржуазну культурну спадщину. Ленін, говорив, що не слід відкинути геть у с ю буржуазну культуру, але слід її в и к о р и с т а т и. А що це значить? Тут мало тільки з н а т и її, а тим паче безкритично приймати.

3) Підкреслення наше.

3) Ще наочнішою стає «марксистська» позиція автора з такого уривку: «Иначе говоря, линия (языковой и вязыковой) истории, или эволюции коллектива, вступающего ныне в роле носителя стандарта, сама по себе — это одно, а линия эволюции самого стандарта, переходящего, как эстафета от одного социального субстрата к другому, — это нечто совсем о с о б о б е, это — с а м о с т о я т е л ь н а я л и н и я р а з в и т и я» (підкреслив я — Ол. П.). Це говорить проф. Поліванов на стор. 64. Отже, автор визнає і м а н і т н и й розвиток мови, як окремого ряду. Про який же марксизм можна його після цього питати?

«Все, що було створено людською мислю — говорив Вол. Іл. на III Всер. З'їзді Комсомолу — маркс проработав критически, ни одного. пункта не оставил без внимания підкреслив я — Ол. П.). Все то, що людською мислю було створено, він проработав, подергав критик, проверив на рабочем движении, и сделал те выводы, которых ограниченные буржуазными рамками или связанные буржуазными предрассудками, люди сделать не могли».

Оттак слід ставитися до буржуазної спадщини! Це далеко не те, що говорить проф. Поліванов. На стор. 37 — 38 проф. Поліванов пише:

— В эволюции языка вообще, в виде общей нормы, мы встречаемся с коллективным намерением, которое отражает представителями копируемой языковой системы, а не видоизменять ее, ибо в противном случае новому поколению грозила бы утрата возможности пользоваться языком, как средством коммуникации со старшим поколением. Исключения из этой общей нормы, как оказывается, встречаются, но действительно в исключительных по своим условиям случаях: тогда напр., когда в процесс создания коммуникативной системы вносится криптоаллигическое задание, т. е. задание сделать данный язык (или жаргон) «потайным языком» (криптоаллигией), — непонятным для определенных слоев общества... Итак, если иметь в виду статистически доминирующий характер процессов языкового преемства, то в них мы должны будем признать именно отсутствие намеренных изменений в языке или, с другой стороны (поскольку изменения все-таки происходят) бессознательный, помимо воли характер внесения изменений в язык.

Але, К. Державін, приміром, в своїй розвідці «Борьба классов и партии в языке Великой Французской Революции» («Язык и Литература» т. II, в. IV, або II. Ляфарг у «Язык и революция» дають силу якраз протилежних фактів з французької мови XVIII стол.: буржуазія боролась з феодальною, і це треба б знати проф. Поліванову.

Або, хіба С. Єфремов на суді не визнавав, що «герой» СВУ в мовній діяльності так само свідомо гальмували розвиток? А констатуючи тільки «отсутствие намеренных изменений в языке», автор змазує ціле питання про керування мовним процесом. І це після відомої промови т. Сталіна, де він говорив, що «пора научиться использовать все возможности. Пора покончить с гнилой установкой невмешательства в производство. Пора усвоить другую, новую, соответствующую нынешнему периоду установку: вмешиваться во все».

Отже, проф. Поліванов перекидає таке величезне питання, як мовну політику пролетаріату. І це зветься марксистським ставленням до справи!

Серед інших «перлин» проф. Поліванова слід відзначити безперечний націоналістичний ухил. Ось що, приміром, пише він про російську мову на стор. 126:

«Нужно указать еще не расширение функций (а, следовательно, и социального субстрата) общерусского языка по линии национальной: перестав быть «языком русской государственности», общерусский стандарт стал языком советской культуры, и от этого не могли не измениться как субъективное отношение к нему, так и объективно констатируемая значимость его на территориях нацменьшинств Союза» (підкреслив я — Ол. П.).

І таке оспівування «общерусского стандарта» знайдемо кілька разів. Отже, тільки російська мова в нас — мова радянської культури, а українська, білоруська, грузинська тощо — не є мови радянської культури! Цікаво далі, кого розуміє проф. Поліванов під «нацменьшинствами Союза».

Вірно колись говорив Ленін про таких «марксистів», як проф. Поліванов, що «поскрести его хорошенько» — і найдешь великоруського шовініста». Так проходить нитка від Поліванова до Ваган'яна!

Можна б навести ще кілька антимарксистських тверджень з роботи проф. Поліванова, але досить і цього. Які висновки напрашуються з усього тут сказаного?

Книга проф. Поліванова є показовим посиленою, загостреною ідеологічною боротьби на мовознавчому фронті. Роботу цю слід кваліфікувати, як ворожий виступ на цьому фронті, боротьби за марксо-ленінську лінгвістику. Книга має зустріти рішучу відсіч від цілої громадськості. Разом із тим нашим видавництвам слід обережніше ставитися до випуску таких «робіт» під цікавими привабливими назвами, бо, як бачимо, крім заголовка, нічого марксистського тут нема.

Ол. Петренко

*) Підкреслив я. — Ол. П.

**Приймається передплату
на 1932 рік**

на літературно - мистецький, критичний та громадсько -
політичний місячник Всеукраїнської спілки
пролетарсько - колгоспних письменників „ПЛУГ“

„ПЛУГ“

...

ПЕРЕДПЛАТА:

на рік — 4 крб., на 6 міс. — 2 крб. Окреме число — 60 коп.

...

**Передплату давайте або безпосередньо до Період-
сектору Укркнигоцентру ДВОУ**

(Харків, Сергіївський майдан, Московські ряди, № 11),

АБО ДО МІЖРАЙОНОВИХ КОНТОР ПЕРІОДСЕКТОРУ УКРКНИГО-
ЦЕНТРУ ПО ВСІХ ЗНАЧНИХ МІСТАХ УСРР, А ТАКОЖ ДО ПОШ-
ТОВИХ КОНТОР І ЛИСТОНОШАМ

У м. Харкові — вул. Вільної Академії, 41, або вишлюкати уповно-
важеного тел. № 66 - 27

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: Харків, Пушкінська, 46, тел. 4 - 21

...

**УДАРНИК - ПРОЛЕТАР РАДГОСПУ, УДАРНИК - КОЛГОСПІВЕЦЬ,
КОМСОМОЛЕЦЬ, УЧИТЕЛЬ, ВИШІВЕЦЬ**

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ, ЧИТАЙТЕ ТА ПОШИРЮЙТЕ

„ПЛУГ“

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ, ПОШИРЮЙТЕ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
БАГАТОІЛЮСТРОВАННИЙ ДВОТИЖНЕВИК

МАСОВИЙ ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ
ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (ВУСПП)

РЕДКОЛЕГІЯ:

М. БІРЮКОВ, ІВ. ГОНЧАРЕНКО,
І. КИРИЛЕНКО, Я. ЛЮБЧЕНКО,
І. МИКИТЕНКО, РОМАН ПРИМЕР,
(відповід. редакц.), М. РЕЗНІКОВ,
Г. ШИШОВ.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Ціна номеру . . . — крб. 20 коп.
На 2 міс. — н.б. 75 коп.
На півроку 1 крб. 50 коп.
На рік 3 крб. — коп.

Редакція журналу міститься: Харків, Пушкінська вул., № 46

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

ставити своїм завданням боротися за генеральну лінію пролетарської літератури, за те, щоб справа пролетарської літератури стала справою всієї робітничої класи.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

стежачи за літературним і мистецьким життям Заходу, висвітлювати зріст і боротьбу пролетарської літератури і пролетарського мистецького руху загалом в капіталістичних країнах.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

міститиме статті, огляди, оповідання, нариси, вірші, фейлетони, шаржі, карикатури.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

подаватиме багатий ілюстрований матеріал зі всіх галузей літературно-мистецького життя, пов'язаних з процесами соціалістичного будівництва.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

організовуватиме і провадитиме конкурси на кращі зразки пролетарського нарису, оповідання, вірші, пісні серед ударників-прізвишників у літературі.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

періодично організовуватиме огляд роботи літературців по заводах, фабриках в колгоспах.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРИЗОВ

повинні читати робітники-ударники, колгоспники, всі працівники культурного фронту, партійний і радянський актив, працівники культвідділів профспілок і відділів наросвіт-, бібліотекарі й працівники масово-пролетарського літературного руху, письменники й критики, викладачі літератури на роб'юках, фабзавучах і трудових школах та всі, що цікавляться сучасною літературою і мистецтвом.

АНКІЙНЕ ТОВАРИСТВО
**РАДЯНСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ**
Х А Р К І В

Д В О У
**ПЕРІОДСЕКТОР
УКРНИГОЦЕНТРУ**
Х А Р К І В

УПРАВА „УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ“ ЗА
ДОГОВОРОМ З УПРАВОЮ УКРНИГОЦЕНТРУ ПЕРЕДАЛА
ОСТАННЬОМУ МОНОПОЛЬНЕ ПРАВО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

УКРНИГОЦЕНТР **прийом ПЕРЕДПЛАТИ** НА ПЕРШУ
ПОЧИНАЄ **ВЕЛИКУ**

УКРАЇНСЬКУ РАДЯНСЬКУ ЕНЦИКЛОПЕДІЮ

ЗВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ — ДАТИ ПРО-
ЛЕТАРІЯТОВІ Й ТРУДЯЩИМ УКРАЇНИ МОЖЛИВІСТЬ ОПАНУВАТИ
УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ, НАЦІОНАЛЬНУ ФОРМУ Й СОЦІАЛІСТИЧНУ
ЗМІСТОМ, НА ЗАСАДАХ НАУКИ МАРКСА.— ЛЕНІНА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ УРЕ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР — М. Скрипник. ЧЛЕНИ: С. Носіор, В. Чубар,
В. Затонський, П. Любченко, О. Шліхтер, І. Якір, Б. Порайко,
А. Хвиля, А. Річицький, А. Геттлер.

УРЕ розраховано виданням на 9 років, обсягом 40 томів. Кожний том буде ба-
гато ілюстрований текстовими малюнками. В кожному томі буде багато вклад-
них ілюстрацій на окремих листах: географічні та топографічні мапи, багато-
барвні репродукції тощо. Кожний то у художній дерматиновій оправі з тис-
ненням, у футлярі.

ЦІНА ОДНОГО ТОМУ — 6 КРБ.

При передплаті вноситься лише ЗАВДАТКОВУ СУМУ 6 КРБ. Кожний том надси-
ляється післяплатою. Надсилаючи останній том, відраховується завдаток.
Фактична вартість пересилки — за рахунок передплатника.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ: Головна контора Укрперіодики груп (УРЕ) — Хар-
ків, Сергіївський майдан, Московські Ради № 11; усі контори Укрперіодики та
спеціально призначені уповноважені; усі філії та книгарні Укрнигоцентру.
За передплату, здану будь-якій іншій організації, Укр. Рад. Ен-
циклопедія та Укрнигоцентр не відповідають і такої перед-
плати не виконуватимуть.

УПРАВА УРЕ

УПРАВА УКРНИГОЦЕНТРУ

ДО ВІДОМУ НАШИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

Журнал „Червоний Шлях“ за постановою відповідних органів надані бу-
де розсилатись експедицією Харківського Поштамту, а тому зі скаргами на
несакуратну та несвочасну доставку просимо звертатись безпосередньо до
пошти, з якої одержуєте журнал.

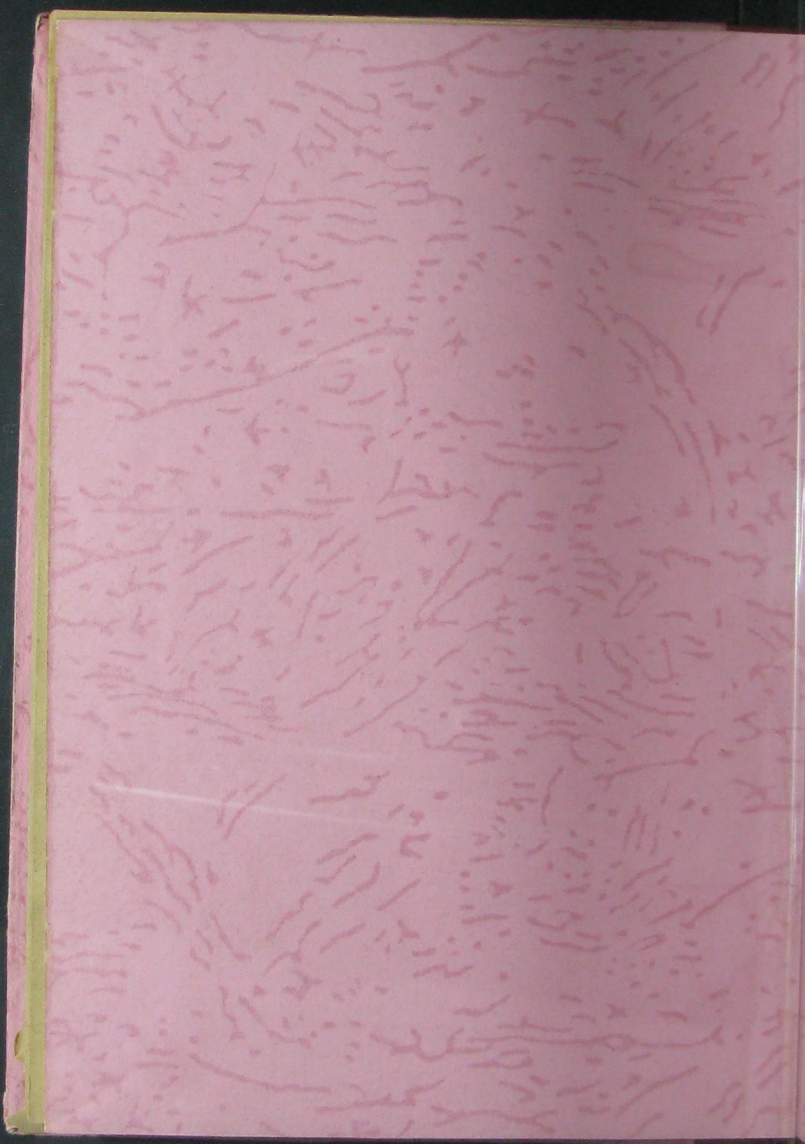
Лише в разі незадоволення В/вимог, повідомляти Головну Контору Укр-
періодики за адресою: Харків — 10, Московські Ради № 11.

Головна Контора Укрперіодики

Ціна 2 крб. 10 коп.

СІ-ІІ 21

V.N. Kuznetsov National University

00254628

1